

95
2018

Eveliina Heino

YHTEISKUNNAN JÄSENYYPDEN EHDOT

Arjen kansalaisuuden rakentaminen
ja peruspalvelukokemukset
venäläistaustaisten perheiden
kertomuksissa

Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisu

Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

YHTEISKUNNAN JÄSENYYDEN EHDOT

ARJEN KANSALAISUUDEN RAKENTAMINEN JA
PERUSPALVELUKOKEMUKSET
VENÄLÄISTAUSTAISTEN PERHEIDEN
KERTOMUKSISSA

Eveliina Heino

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa XII, perjantaina marraskuun 2. päivänä 2018 kello 12.

Helsinki 2018

Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 95 (2018)
Sosiaalityö

© Eveliina Heino

Kannen kuva: Darya Voyko

Painettua julkaisua myy ja välittää:
Unigrafia kirjamyynti <http://shop.unigrafia.fi>
books@unigrafia.fi

ISSN 2343-273X (nid.)
ISSN 2343-2748 (PDF)

ISBN 978-951-51-3345-8 (nid.)
ISBN 978-951-51-3346-5 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2018

TIIVISTELMÄ

Eveliina Heino: Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa.

Maahan muuttaneiden arkea ja yhteiskunnan jäsenyyttä on Suomessa usein tarkasteltu kotoutumisen tai kulttuurisen erilaisuuden käsitteiden kautta. Tällöin huomio kiinnittyy ensisijaisesti siihen, mitkä tekijät auttavat tai estävät maahan muuttaneita täyttämään ennalta määritellyt kotoutumisen kriteerit tai miten oletusta kulttuurisesta erilaisuudesta johtuvat erityiskysymykset voidaan ratkaista. Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on lähestyä aihetta toisin, ottamatta valmiita jäsenyyden kategorioita ja kriteereitä lähtökohdaksi. Kiinnitän päinvastoin huomion maahan muuttaneiden omiin määritelmiin jäsenyydestään ja sen ehdoista suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tarkastelen venäläistaustaisten perheiden jäsenyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa arjen kansalaisuuden käsitteen avulla, joka korostaa kansalaisuuden konstruktiivista ja paikallista luonnetta. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on: Miten haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuuttaan? Vastatessani kysymykseen kiinnitän huomioni arjen kansalaisuuden rakentumisen prosesseihin ja sisältöihin. Toinen tutkimuskysymys jakaantuu kahteen osaan ja kohdistuu peruspalveluiden toimintaan arjen kansalaisuuden kontekstina. Kysyn, Millaisina peruspalvelut näyttäytyvät haastateltavien puheessa ja millaisia reunaehtoja haastateltavat esittävät peruspalveluiden luovan arjen kansalaisuuden rakentamiselle?

Tutkimus koostuu viidestä julkaistusta erillisartikkelista ja yhteenveto-osasta, jossa tarkastelen kokoavasti erillisartikkeleiden aiemmin julkaistuja tuloksia ja muodostan uuden käsitteellisen jäsenyyksen arjen kansalaisuuden näkökulmasta. Käytän tutkimusaineistona vuonna 2012 toteutettuja 25 venäläistaustaisen perheen haastatteluja sekä vuonna 2013 kerättyjä yhdeksän perheen uusintahaastatteluja. Nojaan aineiston analyysissä sosiaaliseen konstruktionismiin, ja erillisartikkeleissa aineiston analyysimenetelminä käytän narratiivisia, diskurssianalyttisiä ja sisällönanalyttisiä menetelmiä.

Tutkimustulosten mukaan arjen kansalaisuus sisältää kolme osa-aluetta, joita ovat autonomia, tunnustus ja kuuluminen. Autonomiassa painottuu haastateltavien oma toiminta, ja se koostuu toimeentuloturvaetuksista irrottautumisesta, suomen kielen taidosta sekä työllistymisestä. Tunnustus, jolla tarkoitetaan ulkopuolisen antamaa vahvistusta identiteetille, ilmenee arjessa yhteiskunnallisten diskurssien kautta sekä kohtaamisissa valtaväestön ja peruspalveluiden työntekijöiden kanssa. Kuuluminen sisältää Suomeen kiinnittymisen ja kodin luomisen kokemuksia. Näiden kolmen osa-alueen kautta jäsenennettynä tulevat ilmi arjen kansalaisuuden relationaalisuus ja dynaamisuus. Haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuutta paitsi sosiaalisissa suhteissa, myös suhteessa yhteiskunnallisiin instituutioihin ja diskursseihin. He eivät ainoastaan myötäile, vaan myös haastavat maahan muuttaneisiin liitettyjä negatiivisia leimoja ja odotuksia tietyn kaavan mukaisesta kotoutumisesta.

Tutkimus tuottaa tietoa sekä peruspalveluiden toiminnasta että sellaisista venäläistaustaisten perheiden elämäntilanteisiin liittyvistä tekijöistä, jotka olisi otettava peruspalveluissa huomioon. Tutkimusten tulosten perusteella peruspalveluiden kokonaisuus hahmottuu maahan muuttaneiden näkökulmasta monitasoisena ilmiönä. Ideologisella tasolla asumisperusteinen sosiaaliturva luo haastateltaville

turvallisuutta ja edesauttaa luottamusta peruspalveluihin. Institutionaalisten käytäntöjen tasolla haastateltavat kuitenkin kokevat peruspalvelut hankalina saavuttaa ja käyttää, mikä vaikeuttaa myös arjen kansalaisuuden rakentamista. Vuorovaikutustasolla peruspalveluiden työntekijöiden kanssa haastateltavat kokevat saavansa tukea ja välittämistä, mutta myös kohtaamattomuutta ja vääryyttä.

Tärkeälle sijalle sekä arjen kansalaisuuden että peruspalveluiden käytön kannalta nousevat erilaiset muuttoperusteet. Erityisesti avioliiton tai puolison työpäikan perusteella muuttaneilla naisilla ja opiskelemaan yksin muuttaneilla nuorilla ei aina ole tasavertaisia mahdollisuuksia suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyteen verrattuna aikuisiässä muuttaneisiin miehiin. Lisäksi tutkimustulokset osoittavat, että perhesuhteet kehystävät perheenjäsenten arjen kansalaisuuden rakentamista joko tukien tai viivästyttäen sitä.

Avainsanat: arjen kansalaisuus, peruspalvelut, venäläistaustaiset perheet, maahan muuttaneet, sosiaalinen konstruktionismi, sosiaalityö.

ABSTRACT

Eveliina Heino: Conditions for membership in society. The construction of everyday citizenship and basic service experiences through the stories of families with a Russian background.

In Finland, migrants' everyday lives and membership in society is usually approached through the use of concepts such as integration and cultural diversity. Through these concepts, the focus lies primarily on factors that further or prevent migrants from fulfilling predetermined criteria for integration. The focus may also lie on alternatives to solve specific questions caused by cultural differences. In this research, I sought to examine this theme without adopting the predominant criteria for society membership as the starting point. Instead, I concentrate my attention on migrants' own definitions of membership and the conditions for membership in Finnish society.

To do so, I examine families with a Russian background and their membership in Finnish society using concept of everyday citizenship. More specifically, I examine the underlining construction and local nature of citizenship. My first research question focuses on how interviewees construct their everyday citizenship. When answering this question, I pay attention to the processes and contents from everyday life that construct citizenship. My second research question is divided into two parts, concentrated on the functions of basic services as a context for everyday citizenship. As such, I ask in what way do interviewees present basic services and, second, what conditions do those basic services create for interviewees' everyday citizenship?

My research consists of five previously published articles and a summary. Overall, I scrutinise and unite the results of previously published articles creating a new conceptual interpretation from the viewpoint of everyday citizenship. My research data consist of 25 interviews among families with a Russian background conducted in 2012 as well as nine follow-up interviews with families in 2013. The analysis is based on social constructionism and in the articles I rely on narrative, discourse and content analyses.

Based on my findings, everyday citizenship contains three dimensions, consisting of autonomy, recognition and belonging. Autonomy is defined by fluency in Finnish language, employment and independence from social benefits. Recognition manifests in everyday life through societal discourses and encounters with the majority population and the employees of basic service agencies. Belonging reflects an attachment to Finland and the feeling of creating a home. Through these dimensions, everyday citizenship becomes visible, whereby interviewees construct everyday citizenship through family and other social relationships, in relation to societal institutions and discourses adhering to and contesting various forms of stigma and expectations of integration following a specific pattern often ascribed to migrants.

This research produces knowledge on the functions of basic services and on those factors and life situations specific to families with a Russian background which basic service agencies should consider. As such, basic services are presented as multi-levelled. This emerges on the ideological level, whereby residence-based social security creates a sense of security and supports trust in basic services. On the institutional practice level, interviewees experience basic services as difficult to

attain and use, which complicates the construction of their everyday citizenship. When encountering the employees of basic services, interviewees experience support and understanding, but also dismissal and poor treatment. Both the construction of everyday citizenship and the use of basic services are affected by official grounds for moving. In particular, women who moved due to marriage or the job of their spouse and young people who moved alone to study do not have an equal opportunity to become a member of Finnish society compared to men who moved as adults. In addition, my results show that family relationships frame the construction of family members' everyday citizenship, either supporting or delaying it.

Keywords: everyday citizenship, basic services, families with a Russian background, migrants, social constructionism, social work.

АБСТРАКТ

Эвелиина Хейно: Условия включенности в обществе. Конструирование гражданства в повседневной жизни и опыт использования базовых услуг в рассказах семей с русскими корнями.

Повседневная жизнь и участие мигрантов в жизни общества часто рассматриваются в Финляндии через такие понятия, как «интеграция» и «культурные различия». Используя данные понятия, наше внимание сосредоточено прежде всего на том, какие факторы способствуют или ограничивают мигрантов в выполнении определенных критериев интеграции, или на том, каким образом возможно решить вопросы, возникающие на основе культурных различий. Цель моего исследования — подойти к вопросу, не определяя в качестве отправной точки исследования готовые категории и критерии включенности в обществе. Напротив, я сосредотачиваю внимание на том, как мигранты сами определяют свою включенность в финское общество и условия ее реализации.

Я рассматриваю включенность семей с русскими корнями в финское общество через понятие «гражданство в повседневной жизни», которое подчеркивает конструктивность и контекстуальность гражданства. Первым исследовательским вопросом является следующий: каким образом респонденты конструируют гражданство в повседневной жизни? При ответе на этот вопрос, фокус смещается на содержание и процесс конструирования гражданства. Второй исследовательский вопрос включает две части и направлен на определение функции социальных услуг как контекста для гражданства в повседневной жизни. Основные вопросы в этой части работы: как базовые услуги описываются в рассказах респондентов, и какие условия эти услуги создают для конструирования гражданства в повседневной жизни?

Исследование состоит из пяти опубликованных статей и резюме, в котором я подробно анализирую результаты, ранее опубликованные в статьях, и формулирую новую концептуальную репрезентацию с точки зрения гражданства в повседневной жизни. Материал исследования состоит из проведенных в 2012 году 25 интервью с семьями, имеющими русские корни, и из повторных интервью с девятью семьями, осуществлёнными в 2013 году. При анализе материала я опираюсь на социальный конструкционизм. В отдельных статьях я использую нарративный анализ, дискурс-анализ и контент-анализ.

По результатам исследования гражданство в повседневной жизни состоит из трех составляющих: автономия, признание и причастность. Автономия включает знание финского языка, обеспеченность работой и независимость от социальных пособий. Признание проявляется в повседневной жизни через общественные дискурсы и в общении с коренным населением и работниками сферы базовых услуг. Причастность включает в себя привязанность к Финляндии и чувство дома. Разные составляющие гражданства в повседневной жизни показывают, что респонденты конструируют гражданство повседневной жизни как внутри семьи, так и в форме других социальных контактов, а также в отношении к общественным институтам и дискурсам, укрепляя и опровергая те негативные приметы

и ожидания предопределенной схемы интеграции, которые направлены на мигрантов.

Результаты данного исследования предоставляют информацию о функциях базовых услуг, а также о тех факторах и жизненных ситуациях семей с русскими корнями, которые нужно учитывать при предоставлении базовых услуг. По результатам исследования, базовые услуги выглядят комплексными. На идеологическом уровне социальная защита, основанная на имеющемся виде на жительство, предоставляет респондентам социальную безопасность и способствует созданию доверия к базовым услугам. На уровне институциональных практик респонденты испытывают проблемы с доступностью и использованием услуг, что усложняет конструирование гражданства в повседневной жизни. На уровне общения с работниками сферы базовых услуг респонденты испытывают как поддержку и заботу, так и игнорирование и несправедливость. Как с точки зрения гражданства в повседневной жизни, так и с точки зрения использования базовых услуг, важным является основание для переезда в Финляндию. Это особенно характерно для женщин, которые переехали на основании семейных связей (брак или получение рабочего места супругом), а также для молодых людей, приехавших самостоятельно с целью обучения. Обе группы не обладают возможностями на вхождение в финское общество, сопоставимыми с возможностями мужчин, приехавших во взрослом возрасте. Кроме этого, результаты исследования показывают, что семейные отношения создают условия для конструирования гражданства в повседневной жизни поддерживая или замедляя его.

Ключевые слова: гражданство в повседневной жизни, базовые услуги, семьи с русскими корнями, мигранты, социальный конструкционизм, социальная работа.

KIITOKSET

Väitöskirjani kiitoksia kirjoittaessani koen olevani etuoikeutettu siksi, että minulla on ollut mahdollisuus tutkia itseäni aidosti kiinnostavaa aihetta. Haluan kiittää useampia henkilöitä ja tahoja, jotka ovat olleet tukena tutkimukseni eri vaiheissa. Ensiksi haluan kiittää ohjaajaani professori Maritta Törröstä, joka sai minut alun perin innostumaan sosiaalityön jatko-opinnoista, tutustutti minut tutkimusyhteisöön eri tutkimusprojektien kautta ja kannusti koko tutkimusprosessin ajan. Haluan kiittää myös toista ohjaajani Marja Katiskoa, joka on antanut aina asian- tuntevia kommentteja, usein myös kevyellä ja piristävällä huumorilla höystettynä, sekä uskonut vahvasti tutkimukseni valmistumiseen. Tutkimuksen loppupuolella ohjaukseen mukaan tullutta Pirkko-Liisa Rauhalaa kiitän viisaista neuvoista, kriittisistä kysymyksistä ja perusteellisista sekä rakentavista kommenteista. Ohjaajien tuki on ollut korvaamatonta, sillä sen avulla onnistuin selkiinnyttämään tutkimukseni fokusta ja omaa ajattelua. Esitarkastajilleni Teppo Krögerille ja Minna Säävälälle haluan osoittaa kiitokset tarkkanäköisistä kommenteista, jotka auttoivat työni loppuun saattamisessa.

Ystävää ja kollegaa Laura Tarkiaista haluan kiittää vertaistuesta, joka on ollut merkittävää tutkimukseni ytimen selkiinnyttämisessä. Yhteiset keskustelut, jatkuva tekstieni lukeminen ja rehelliset kommentit ovat vieneet tutkimustani konkreettisesti eteenpäin. Lämpimät kiitokset haluan osoittaa myös ystävälleni ja entiselle kollegalleni Minna Veistilälle, jonka kanssa olemme tehneet monenlaista yhteistyötä vuosien varrella sekä keränneet yhdessä väitöskirjan tutkimusaineiston. Yhteiset kirjoitusprojektit, ja erityisesti tutkimuksen teon alussa Minnalta saatu tuki ja inspiroivat ideat ovat auttaneet eteenpäin. Muistelen myös suurella ilolla niitä lukuisia seikkaluja ja matkoja sekä Suomessa että ulkomailla, jotka olemme kummankin väitöskirjaprosessin aikana tehneet.

Väitöskirjani koostuu eri artikkeleista, joita ovat kommentoineet lukuiset suomalaisen ja kansainvälisten julkaisujen arvioijat ja toimittajat, joita haluan kiittää. Vuosien varrella olen osallistunut erilaisiin seminaareihin ja tutkimusryhmiin. Haluankin kiittää Helsingin yliopiston sosiaalityön tutkijaseminaarin, sosiologian Action, Interaction and Social Relationships -seminaarin, Diakonia Ammattikorkeakoulun Ihmiset palvelujärjestelmässä -tutkimusryhmän sekä Svenska social- och kommunal högskolanin Kuulu-tutkimusryhmän osallistujia keskeneräisten tekstieni kommentoinnista ja mahdollisuudesta testata alustavia tutkimusideoita. Kiitän Repro-tutkimusryhmää kokonaisuudessaan kaikesta tuesta sekä erityisesti Tarja Juvosta, jolta on voinut aina luottaa saavansa asiantuntevaa palautetta, ja jonka kanssa on voinut jakaa tutkimukseen liittyviä tunteita. Marketta Rajavaaraa kiitän yhteisistä keskusteluista ja neuvoista, jotka ovat auttaneet sijoittamaan tutkimukseni laajempaan palvelujärjestelmäkontekstiin.

Timo Harrikaria, Camilla Nordbergia, Annika Lillrankia, Antti Kivijärveä, Ari Niemistä ja Hanna Karaa kiitän tekstieni kommentoinnista. Antero Olakiveä sekä Anastasia Asikaista kiitän innostavista tutkimuskeskusteluista. Helsingin yliopiston sosiaalityön oppiaineen henkilökuntaa ja erityisesti Maija Jäppistä, Ilse Julkusta ja Mirja Satkaa sekä kiitän keskeneräisten käsikirjoitusteni lukemisesta sekä hyödyllisistä neuvoista kirjoittajana kehittymiseen.

Kiitos kuuluu myös tutkimustani rahoittaneille tahoille, eli Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenialle sekä EU:n rahoittamalle Empowerment of Families with Children -hankkeelle, jonka puitteissa oli mahdollista kerätä

tutkimusaineistoni osana muuta tutkimustyötäni. Lisäksi kiitän Suomen Akatemian rahoittamaa Reciprocal Relationships and the Construction of Well-being during Critical Periods of Everyday Life -hanketta sekä Kymenlaakson Kulttuurirahastoa ja Helsingin yliopiston Humanistis-yhteiskuntatieteellistä tutkijakoulua, joiden myöntämän taloudellisen tuen turvin pystyin saattaman tutkimusprosessini keskeytyksettä loppuun saakka.

Puolisoani Aleksi Mäkistä haluan kiittää arjen jakamisesta, huumorista, tekstieni oikolukemisesta ja kommentoinnista sekä tutkimusprosessin myötäelämisestä vuorokauden ajasta riippumatta. Äitiäni Galina Materoa kiitän tavoitteellisuuden ja tunnollisuuden opettamisesta, jotka ovat olleet perustana työn läpiviemisessä. Erityiset kiitokset kuuluvat kaikille ystäväilleni, jotka ovat olleet piristämässä lukuisia viikonloppujani näiden vuosien varrella ja muistuttaneet elämän pienistä sekä suurista tutkimukseen tekoon liittymättömistä iloista. Erityiset kiitokset kuuluvat Nadezda Kärmeniemelle, jonka kanssa on aina ollut mahdollista reflektoida erilaisia maahanmuuttoon liittyviä ilmiöitä.

Suurimmat kiitokset haluan kuitenkin välittää kaikille tutkimukseen osallistuneille venäläistaustaisille perheille, jotka jakoivat kertomuksensa kanssani.

Helsingissä, syyskuussa 2018

Eveliina Heino

SISÄLLYSLUETTELO

OSA I: YHTEENVETO

1	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	13
1.1	Tutkimuksessa käytetyt käsitteet	16
1.2	Tutkimustehtävä ja työn rakenne	19
2	KANSALAISSUUS LÄHESTYMISTAPANA	21
2.1	Aikaisempaa tutkimusta kansalaisuudesta	21
2.2	Näkökulmia maahan muuttaneiden yhteiskunnan jäsenyyteen	25
2.3	Arjen kansalaisuus tutkimuskohteena	30
3	AINEISTO, METODOLOGIA JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	33
3.1	Haastattelut aineistona	33
3.2	Aineiston analyysi	40
3.3	Eettiset kysymykset	45
3.4	Tutkijan positio	47
4	ARJEN KANSALAISSUUDEN RAKENTAMINEN JA PERUSPALVELUT	50
4.1	Tutkimustulokset artikkeleittain	50
4.2	Arjen kansalaisuuden sisällöt	57
4.2.1	Autonomia	59
4.2.2	Tunnustus	64
4.2.3	Kuuluminen	68
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	74
	LÄHTEET	79

OSA II: ERILLISARTIKKELIT

I (MUUTTOARTIKKELI)

Heino, Eveliina & Veistilä, Minna (2016) Mikä muuttuu kun muutetaan? Venäläistaustaisten perheiden tarinat ja integraation vaiheet. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö: käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Tallinna: United Press, 149–177. (Ei sähköisenä julkaisuna)

II (SOSIAALISEN TUEN ARTIKKELI)

Heino, Eveliina & Veistilä, Minna (2015) Integration, Recognition and Security. Discourses on Social Support by Families with a Russian Background Living in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*, 5 (2), 91–98.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/202486/njmr_2015_0013.pdf?sequence=1

III (LUOTTAMUSARTIKKELI)

Heino, Eveliina (2016) Ymmärrystä ja tukea – kohtaamattomuutta ja vääryyttä. Venäläistaustaisten perheiden institutionaalisen luottamuksen ja epäluottamuksen rakentuminen suomalaisia peruspalveluita kohtaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (2), 127–137.

<http://www.julkari.fi/handle/10024/131089>

IV (KEHITTÄMISARTIKKELI)

Heino, Eveliina (2016) Venäläistaustaisten perheiden peruspalvelukokemukset institutionaalisen luottamuksen näkökulmasta. *Janus* 23 (4), 351–368.

file:///C:/Users/emheino/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/53490-Artikkelin%20teksti-50795-1-10-20151220.pdf

V (POSITIOARTIKKELI)

Heino, Eveliina (2017) Peruspalvelukokemukset ja arjen kansalaisuuden rakentuminen venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa. *Sosiologia* 54 (3), 273–290.

<http://www.doria.fi/handle/10024/158033>

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tässä tutkimuksessa tarkastelen venäläistaustaisten perheiden kertomuksia elämästään ja peruspalvelukokemuksistaan Suomessa arjen kansalaisuuden kehyksen läpi. Olen kiinnostunut siitä, miten perheenjäsenet rakentavat arjen kansalaisuuttaan ja millaisista sisällöistä sekä rakentamisen prosesseista se koostuu. Lisäksi kiinnitän erityistä huomiota siihen, millainen kansalaisuus heille mahdollistuu peruspalveluiden käyttäjinä.

Kansalaisuutta on perinteisesti tarkasteltu juridisena, poliittisena, historiallisena ja sosiologisena kysymyksenä. Kansalaisuuden ehdot ovat vaihdelleet ajallisesti ja paikallisesti, mutta tarkastelun keskiössä on ollut yksilön suhde valtioon tai yhteisöön (Isin 2009, Lister 1997; Marshall 1950). Kutsun tätä lähestymistapaa, jossa kansalainen käsitetään oikeuksia nauttivaksi ja velvollisuuksia toteuttavaksi subjektiksi, kansalaisuustutkimuksen perinteiseksi näkökulmaksi. Siihen liittyy oleellisesti ajatus kansalaisuudesta virallisena kansallisvaltion myöntämänä statuksena. Poiketen tästä perinteisestä näkemyksestä lähestyn kansalaisuutta Listerin (1997; 2007) tavoin käytäntönä. Käytän käsitettä *arjen kansalaisuus*, sillä siinä korostuu arjessa tapahtuva toiminta ja sosiaalisten suhteiden merkitys. Tässä lähestymistavassa painottuu kansalaisuuden konstruktiivinen luonne ja kiinnostus toimintaan, sillä valmista kansalaisuuden kategoriaa ei oteta tutkimuksen lähtökohdaksi, vaan tarkastellaan kansalaisuuden rakentamista yksilöllisenä ja paikallisena prosessina. Käsite on kiinnostava, sillä sen avulla on mahdollista viedä kansalaisuuskäsite teoreettiselta sekä abstraktilta tasolta käytäntöön ja soveltaa sitä empiirisessä tutkimuksessa.

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa kansalaisuus on toistaiseksi saanut vähän huomiota joitakin tutkimuksia lukuun ottamatta (esim. Kokkonen 2016; Katisko 2011; Valokivi 2008; Nordberg 2007; Satka 1995). Käsite on kuitenkin soveltuva sosiaalityön tutkimukseen, sillä sosiaalityössä tavoitellaan samoja asioita kuin kansalaisuudessa, joita ovat kaikkien yhteiskunnan jäsenten tasavertainen jäsenyys sekä yksilöiden oman toiminnan, autonomian ja sosiaalisten oikeuksien toteutumisen tukeminen (van Ewijk 2009, 174). Arjen kansalaisuuden tarkastelussa kiinnitetään huomiota sosiaalityön ydinalueisiin, joita ovat julkisen vallan ja yksilön suhde sekä osallisuuden ja inklusion kysymykset arjen kohtaamisissa (Vuori 2015; 2012; Lister 1998). Tämän vuoksi arjen kansalaisuus voi toimia työkaluna, jonka avulla tuodaan esille sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ongelmia ja niiden ilmentymiä jokapäiväisen elämän tasolla (esim. Lister 1997, 4). Lisäksi, koska sosiaalityö ammattikäytäntönä osallistuu palveluiden käyttäjien ihmisoikeuksien, erityisesti sosiaalisten oikeuksien toteuttamiseen ja luo institutionaalisen kontekstin palveluiden käyttäjien jokapäiväiselle elämälle, lisää arjen kansalaisuuden tarkastelu sosiaalityön itseymmärrystä.

Tämä tutkimus kiinnittyy aiheensa puolesta osaksi yhteiskuntatieteellistä maahanmuuttotutkimusta. Lähestymistavaltaan tutkimus sijoittuu kriittisen sosiaalityön tutkimuksen kentälle, jonka piirteinä ovat eriarvoisuuden lähteiden tunnistaminen, palveluiden käyttäjän näkökulman arvostaminen sekä työntekijöiden ja palveluiden käyttäjien välisten valta-erojen kaventaminen (Mendes 2009, 24–28; Healy 2000, 39–40). Tämän suuntauksen mukaan olennaista on nähdä ihminen osana ympäristöään ja ottaa huomioon valtarakenteet sekä sosiaalityön toimintatavat näissä valtarakenteissa (Fook 2002, 5). Sosiaalityö on sekä tutkimus- että ammattikäytäntönä sidoksissa hyvinvointivaltion järjestelmien ja toimintatapojen

analysoimiseen, ja siten tutkimukseni tuottaa relevanttia tietoa eri peruspalveluiden toiminnasta sosiaalityötä varten. Lisäksi tavoitteena on tuoda esiin sellaisia venäläistäustaisten perheiden kokemuksia ja elämäntilanteita, jotka olisi perusteltua ottaa sosiaalityössä huomioon. Kansalaisuustutkimuksen kentällä tutkimus on lähellä sosiaalipsykologista lähestymistapaa, jossa kiinnostuksen kohteena ovat arjen kokemukset kansalaisuudesta sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa ja kansalaisuus käytännön toimintana (esim. Andreouli ym. 2017, 89; Condor 2011, 197; Barnes ym. 2004, 190).

Tutkimukseni keskustelee myös perhetutkimuksen kanssa, sillä tarkastelun kohteina ovat perheiden sekä yhteisesti jaetut että perheenjäsenten erilliset kertomukset. Metodologisesti tutkimus pohjautuu sosiaaliseen konstruktionismiin, jossa tietoa tarkastellaan sosiaalisesti rakentuvana ja korostetaan puheen merkitystä tiedon tuottamisessa. Aineistonani ovat vuonna 2012 toteutetut 25 venäläistäustaisen perheen haastattelut sekä vuonna 2013 kerätyt yhdeksän perheen uusintahaastattelut, joiden analyysissa käytän laadullisia analyysimenetelmiä.

Aiempia maahanmuuttoa koskevia tutkimuksia on kritisoitu metodologisesti nationalismista eli siitä, että tutkimuksen lähtökohdaksi ja tulkintakehikoksi otetaan kansallisvaltio luonnollisena asiantilana. Silloin maahan muuttaneita ei nähdä erilaisten ylikansallisten verkostojen jäseninä, vaan kansallisen järjestyksen kautta, jolloin heihin kohdistetaan odotuksia integraatiosta vastaanottavaan yhteiskuntaan (esim. Martikainen & Haikkola 2010, 15; Davydova 2009, 48; Wimmer & Schiller 2006, 576; Huttunen 2002, 44).

Maahanmuutto onkin ilmiönä globaali, mutta tavat lähestyä sitä vaihtelevat paikallisesti. Tutkimuksessani en tarkastele kiinnittymistä kansallisvaltioon ja transnationaaleja suhteita toisiaan poissulkevinä, vaan Levittin ja Schillerin (2004) tavoin toisiaan täydentävinä näkökulmina, sillä transnationaalit suhteet eivät välttämättä poista yksilöiden halua toimia vastaanottavan yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä. Paikallinen näkökulma on edelleen merkityksellinen myös sen vuoksi, että kontekstuaaliset tekijät kuten vastaanottavan yhteiskunnan lainsäädäntö, instituutiot ja valtaväestön asenteet vaikuttavat maahan muuttaneiden arkeen (Leitner 2008, 47–48). Lisäksi kansallisvaltiot ovat vaikutusvaltaisia toimijoita maahanmuuton ja sosiaalipolitiikan säätelyssä, sillä ne muodostavat ja kontrolloivat omia rajojaan luoden symbolisia ja käytännön erotteluita niiden sisällä ja ulkopuolella asuviin ihmisiin (esim. Olwig 2011; Martikainen & Haikkola 2010, 15–16; Castles 2007). Tässä tutkimuksessa huomioni kohdistuu ensisijaisesti kansallisvaltion rajojen sisälle, sillä peruspalveluita toteutetaan kansallisesti. Olen kuitenkin kiinnostunut haastateltavien omista kertomuksista kansalaisuutensa rakentamisesta ja siten avoin heidän omille määrittelyilleen paikallisen sekä transnationaalin merkityksistä.

Maahanmuuttotutkimuksia on kritisoitu myös siitä, että niissä usein otetaan tutkimuskohteeksi tietty maahan muuttaneiden ryhmä, jota lähestytään rajattuna ja sisäisesti homogeenisena kokonaisuutena häivyttäen ryhmien sisäiset erot, jotka liittyvät esimerkiksi sukupuoleen, kansalliseen ja kulttuuriin taustaan, ikään, koulutukseen sekä maahantulosityhyn (esim. Brubaker 2009, 28; Glick Schiller 2008). Osa maahanmuuttotutkijoista onkin tutkinut maahan muuttaneiden kokemuksia rajoittamatta haastateltavien ryhmää lähtömaan tai kielen perusteella (esim. Peltola 2014; Haikkola 2012). Tässä tutkimuksessa olen haastatellut venäläistäustaisia perheitä, sillä tutkimusaineisto

on kerätty tutkimushankkeessa¹, jonka suuntaviivat ja tavoitteet ovat osaltaan määritelleet tutkimuksessa käytettäviä käsitteitä. Olen kiinnittänyt huomiota siihen, mitkä tekijät sekä yhdistävät että erottavat perheitä toisistaan.

Venäläistaustaisten perheiden kokemusten tarkastelu on kiinnostavaa siksi, että historian saatossa muotoutuneet Suomen ja Venäjän valtioiden väliset suhteet ovat olleet vaikuttamassa valtaväestön suhtautumiseen Suomessa asuvia venäläistaustaisia henkilöitä kohtaan. Venäjä ja venäläiset ovat historiallisesti edustaneet toiseutta suhteessa Suomeen (Vihavainen 2013; Karemaa 1998). Lähihistoriaan kuuluva talvisota ja maailmansotien jälkeinen kylmän sodan aikakausi ylläpitivät vastakkainasettelua suhteessa Neuvostoliittoon (Davydova 2009, 27–35). Valtaväestön suhtautumista 1990-luvun jälkeen muuttaneisiin venäläistaustaisiin ihmisiin kehystävätkin edelleen pitkän ajan saatossa muotoutuneet käsitykset Venäjän uhkaavuudesta (Puuronen 2011, 71–74; Raittila 2011, 133). Useissa Suomessa toteutetuissa tutkimuksissa on tullut esille, että Venäjältä muuttaneet ovat kielteisten asenteiden ja stereotyyppien sekä syrjinnän kohteena, vaikka suhtautuminen eri maista muuttaneisiin onkin kokonaisuudessaan kehittynyt myönteisemmäksi viimeksi kuluneiden 20 vuoden aikana (esim. Mähönen & Jasinskaja-Lahti 2012; Larja ym. 2012; Vähemmistövaltuutettu 2010; Jaakkola 2009; Liebkind ym. 2004).

Suomessa asuvat venäläistaustaiset ovat muuttaneet pääosin Venäjältä ja Virosta. Suuren maahan muuttaneiden ryhmän muodostavat inkerinsuomalaiset sekä muut etniseltä taustaltaan suomalaisiksi luokitellut, heidän puolisonsa ja lapsensa, jotka asuivat entisessä Neuvostoliitossa. (Liebkind ym. 2004, 22.) Arviolta noin 30 000 paluumuuttajaa on muuttanut Suomeen 1990-luvun jälkeen (Sisäministeriö 2016; Davydova 2009).² Vuosina 2015–2017 yleisimpiä Venäjältä muuttaneiden virallisia muuttosyitä Suomeen ovat olleet perheside, työ, opiskelu sekä kansainvälinen suojelu³ (Sutela & Larja 2015a, 20; Tilastokeskus 2018b). Vuoden 2016 lopussa Suomessa asuvien venäjänkielisten määrä oli 75 444, mikä on noin 21 prosenttia vieraskielisistä ja 1,4 prosenttia koko väestöstä (Tilastokeskus 2018a).⁴ Lisäksi Suomessa asui yhteensä 15 400 venäjänkielistä perhettä, joissa perheen ainoa vanhempi tai molemmat vanhemmat olivat venäjänkielisiä (Tilastokeskus 2016). Venäjänkielinen väestö onkin 2000-luvulla kasvanut joka vuosi noin 2000–4000 henkilöllä vuodessa (Tilastokeskus 2018a).

Medialla on iso rooli Venäjä-kuvan muodostamisessa. Historiallinen näkökulma otetaan usein julkisessa keskustelussa esille, mikä näkyy siten, että Venäjää ja venäläistaustaisia ihmisiä tulkitaan toiseuden ja uhan kehysten kautta korostaen Venäjän sotilasvoimaa, uhkaavuutta ja arvaamattomuutta. Samanaikaisesti kuitenkin tuodaan esille erityisesti taloudellisen yhteistyön mahdollisuudet

¹ Haastattelut on toteutettu EU:n ENPI-ohjelman rahoittamassa hankkeessa Empowerment of Families with Children, jota koordinoi Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia vuosina 2011–2014. Lisäksi Suomen Akatemian rahoittama hanke Reciprocal Relationships and the Construction of Well-being during Critical Periods of Everyday Life osallistui aineistonkeruun rahoittamiseen.

² Paluumuuttojonoon ilmoittautuminen suljettiin heinäkuussa 2011 ja jonossa olevat ovat voineet hakea oleskelulupaa suomalaisen taustan perusteella vuoden 2016 heinäkuuhun saakka (Laki ulkomaalaislain 48 §:n muuttamisesta 57/2011). Paluumuuttojärjestelmän lakkauttaminen ei koske Inkerin siirtoväkeä ja vuosina 1939–1945 Suomen armeijassa palvelleita (Sisäministeriö 2016).

³ Kansainvälinen suojelu voi tarkoittaa turvapaikkaa, toissijaista suojelua tai humanitaarista suojelua (Ulkomaalaislaki 301/2004).

⁴ Venäläistaustaisten lukumäärä vaihtelee riippuen siitä, käytetäänkö kriteereinä kansalaisuutta, äidinkieltä vai syntymäpaikkaa. Olen tarkastellut tilastoja merkityn äidinkielen mukaan, koska vieraskielisten ryhmässä ovat usein myös maahan muuttaneiden lapset ja tässä tutkimuksessa tarkastellaan perheiden kertomuksia.

ja hyödyllisyys. (Ojajärvi & Valtonen 2011, 32; Jerman 2009; Raittila 2004.) Venäläistäustaiset Suomessa asuvat maahan muuttaneet ovat olleet 2000-luvulla julkisen maahanmuuttokeskustelun reunoilla, kun huomion keskipisteenä on ollut humanitaarinen maahanmuutto. Yleisellä tasolla on kuitenkin käyty keskustelua maahan muuttaneiden integraatiosta suomalaisen yhteiskuntaan. Venäläistäustaisia koskeva keskustelu on keskittynyt lähinnä idänkaupan ja turismin tuottamiin hyötyihin ja uhkakuviin, viisumivapauteen sekä kysymyksiin siitä, pitäisikö Venäjällä pysyvästi asuvien Venäjän kansalaisten maan osto-oikeutta Suomessa rajoittaa (esim. Kähkönen 2013; Jerman 2009).

Vuosina 2008–2017 Venäjän mediassa kohua herättäneet suomalais-venäläisten perheiden huoltajuskiiSTAT, lasten huostaanotot ja lapsikaappauksiksi kutsutut toimet ovat nostaneet esille kysymyksen venäläistäustaisten perheiden kohteluista peruspalveluissa ja lastensuojelun sosiaalityössä (esim. Zagar 2015; Jäppinen 2015). Näin venäläistäustaisten perheiden kokemukset palveluiden käyttäjinä ovat olleet vaikuttamassa myös Suomen ja Venäjän naapurustosuhteisiin. Vuosina 2009–2010 julkisuudessa käydyt keskustelut sekä esillä olleet oikeudelliset toimet iäkkään venäläisen sekä egyptiläisen isoäidin mahdollisuudesta saada oleskelulupa Suomeen, jotta lähisukulaiset voisivat huolehtia heistä, toivat puolestaan näkyville sen, että aikuisina muuttaneilla saattaa säilyä hoivavastuu iäkkäistä vanhemmistaan myös Suomeen muuton jälkeen (esim. YLE 2009; HS 2010). Vuoden 2013 jälkeiset tapahtumat Ukrainassa sekä Krimin niemimaan liittäminen osaksi Venäjää ovat herättäneet julkisessa ja poliittisessa keskustelussa pohdintoja Suomessa asuvien Suomen ja Venäjän kaksoiskansalaisten asemasta ja pääsystä Suomen valtion virkoihin (HS 2016; YLE 2017). Edellä mainitut keskustelut liittyvät tutkimukseni yhteiskunnalliseen kontekstiin ja kehystävät Suomessa asuvien venäläistäustaisten perheiden yhteiskunnan jäsenyyttä.

Tutkimustani on motivoinut samanaikaisesti useampi tekijä, mutta tärkeimpänä tavoitteenani on ollut löytää uudenlainen näkökulma niiden ilmiöiden tarkasteluun, joiden olemassa olevat selitystavat näyttäytyvät itselleni ongelmallisina. Pyrkimyksenäni on ollut kyseenalaistaa usein itsestään selvänä pidetty tapa selittää kulttuurierojen avulla peruspalveluiden työntekijöiden ja maahan muuttaneiden palveluiden käyttäjien yhteistyön vaikeuksia. Tällöin vaikeudet näyttävät nousevan maahan muuttaneista itsestään tai heidän lähtökulttuuristaan, kun tietyn kulttuurin edustajat nähdään homogeenisena joukkona ja kulttuuri tarkkarajaisena sekä muuttumattomana (myös Ikäläinen ym. 2003; Malkki 1995). Tutkimuksen lähestymistavalla ja tuloksilla on merkitystä ilmiön hahmottamistapaan. Kun jokin ilmiö määritellään rakenteelliseksi ongelmaksi, sen ratkaisemiseksi tarvitaan rakenteisiin puuttumista, kun taas yksilöpsykologisissa selityksissä painottuu ihmisten muuttaminen (Jokinen & Juhila 1991, 23). Tavoitteenani on asettaa kysymys toisin, eli ylittää oletettu vastakkainasettelu eritaustaisten perheiden välillä sekä suhteuttaa yksilölliset ja perhekohtaiset kerrotut palvelukokemukset yhteiskunnalliseen kontekstiin ottamatta haastateltavien kulttuuri-taustaa automaattisesti tulkintojeni lähtökohdaksi.

1.1 TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT KÄSITTEET

Käytän tutkimuksessani useampia käsitteitä, jotka koen tärkeäksi avata jo johdannossa, sillä käsitevalinnat konstruoivat tutkimuksen kohteita ilmentäen tutkijan arvositoumuksia ja mahdollista tietyn näkökulman. Tutkijan on yhtäältä käy-

tettava yleisesti tunnustettuja käsitteitä ja nojattava aikaisempaan kirjallisuuteen, mutta toisaalta tehtävä omia näkemyksiä vastaavia käsitevalintoja sekä perusteltava ratkaisunsa eettiseltä kannalta.

Peruspalvelut on tutkimuksen keskeinen käsite. Niihin sisältyvät julkiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, Kansaneläkelaitoksen palvelut, työ- ja elinkeinopalvelut sekä varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen palvelut. Lisäksi määrittelen taloudellisten etuuksien myöntämisen sekä maahan muuttaneille suunnattujen kotouttamistoimenpiteiden sisältyvän peruspalveluiden määritelmään, sillä ne toteutetaan peruspalveluiden piirissä. Peruspalvelut ei ole selkeästi rajattu käsite, vaan sitä käytetään eri tavoin riippuen kunnasta ja organisaatiosta.⁵ Olen päättänyt käyttämään peruspalvelut-käsitettä, sillä olen kiinnostunut tarkastelemaan nimenomaan niitä julkisesti tuotettuja ydinpalveluita, joita tarjotaan kunnassa asuville henkilöille ja jotka vaikuttavat ihmisten jokapäiväiseen elämään. Näkemykseni mukaan tarkastelemalla peruspalveluita kokonaisuutena on mahdollista tuoda esille paitsi ihmisten kokemuksia yksittäisistä palveluista myös peruspalveluiden yleisiä piirteitä. Peruspalveluiden tarkastelu kokonaisuutena on myös sikäli mielekästä, että eri taustoista tulevien palveluiden käyttäjien kohtaaminen koskettaa kaikkia peruspalveluita ja työntekijöitä eikä rajoitu ainoastaan maahanmuuttotyöhön erikoistuneiden työntekijöiden toimenkuvaksi. Lisäksi tutkimukseen osallistuneet haastateltavat itse puhuivat usein peruspalveluista kokonaisuutena. Olen kuitenkin tuonut palvelukohtaiset erot esille mikäli haastateltavat esittivät ne merkityksellisenä.

Peruspalveluissa työskentelevistä työntekijöistä käytän kokoavaa nimitystä *peruspalveluiden työntekijät*. Käsite peittää alle sen, että eri työntekijöiden koulutustaso ja työtehtävien sisältö vaihtelevat, mutta katson ettei eri ammattialojen erojen huomioimatta jättäminen tee suurta vahinkoa tutkimukselleni, koska tarkastelen palveluiden käyttöä palveluiden käyttäjien näkökulmasta. Haastateltavat puhuivat yleisesti työntekijöistä, eikä heillä ollut aina selvyyttä työntekijän koulutuksesta. Kaikille peruspalveluiden työntekijöiden työlle on yhteistä työhön kohdistuva lainsäädännöllinen sääntely ja asiakastyö, sillä he joutuvat sovittamaan yhteen sekä organisaatiolähtöisiä että asiakaslähtöisiä tavoitteita. Lisäksi kaikki peruspalveluiden työntekijät käyttävät työssään harkinta- ja päätösvaltaa. Olen nimennyt Suomen sosiaaliturvan⁶ piirissä olevia peruspalveluita käyttäviä henkilöitä *peruspalveluiden käyttäjiksi*, sillä tulkitsen sen neutraalimmaksi kuin asiakas-käsitteen, joka voi viitata myös aktiiviseen kuluttajaan.

Haastatteluiden aikana kysyin haastateltavilta, miten he määrittelisivät itsensä. Erityisesti vähän aikaa Suomessa asuneet ihmiset toivat esille, että muiden käsitteiden kuin maahanmuuttaja tai siirtolainen käyttäminen olisi tosiasioiden kieltämistä. Useat pidempään Suomessa asuneet puolestaan problematisoivat maahanmuuttaja-käsitettä kertoen, että he eivät enää ole omasta mielestään maahanmuuttajia, vaan ”ihan tavallisia ihmisiä”, joiden elämää ja identiteettiä ei määritä ensisijaisesti heidän muuttonsa Suomeen, vaan muut yksilölliset tekijät. Haastateltavat kertoivat, että maahanmuuttaja-kategoria on saanut kielteisiä

⁵ Palvelukokonaisuuksista käytetyt käsitteet ovat muodostuneet osana sosiaalilainsäädännön historiaa. Niitä käytetään politiikan välineenä ja niillä kuvataan palvelujärjestelmää painottaen jotain tiettyä näkökulmaa (Rajavaara 2009). Peruspalveluiden lisäksi yleisesti käytettyjä mutta eri tavoin eri konteksteissa määriteltyjä lähikäsitteitä ovat muun muassa sosiaalipalvelut, hyvinvointipalvelut, kunta- palvelut ja lähipalvelut. Edellä mainittuja käsitteitä käytetään sekä synonyymeinä että tarkoitettaessa niillä eri palvelukokonaisuuksia.

⁶ Sosiaaliturvalla tarkoitetaan tässä peruspalveluita sekä Kelan ja kuntien tarjoamia rahallisia toimeentuloa turvaavia etuuksia.

sävyjä ja sisältää leiman ulkopuolisuudesta ja erilaisuudesta valtaväestöön nähden (myös Haikkola 2012, 25–26; Katisko 2012, 53–54; Wrede 2010). Maahanmuuttajaksi nimeämisellä yksilö voidaan sulkea ”suomalaisuuden” ulkopuolelle kyseenalaistamalla hänen jäsenyytensä suomalaisessa yhteiskunnassa. Maahanmuuttajuus yhdistetään myös usein köyhyyteen, puutteelliseen koulutukseen sekä länsimaisten demokratian perusarvojen puuttumiseen (Suurpää 2002, 47–48; 111–114). Lisäksi se tulkitaan ”keskeneräisyydeksi” (Olwig 2011), ja tähän kategoriaan kuuluvien yksilöiden katsotaan tarvitsevan erilaisia toimenpiteitä tullakseen osaksi uutta yhteiskuntaa sosiaalisen aseman, koulutuksen ja työmarkkinakelpoisuuden suhteen (Könönen 2011, 100–101). Kun maahanmuutto määritellään kriittiseksi elämänvaiheeksi, maahanmuuttajuus tulkitaan myös hyvinvointivaajeksi, jota palvelut pyrkivät poistamaan (Buchert 2015, 71).

Tutkimuksessani olenkin päätenyt käyttämään Säävälän (2011, 9) tavoin käsitettä maahan muuttanut silloin kun kirjoitan toisesta maasta konkreettisesti muuttaneista ihmisistä. Näkemykseni mukaan maahan muuttanut -käsite ei sisällä oletuksia maahanmuuttajuuden loppumattomasta jatkumisesta. Käsitteen avulla kuvaan heterogeenista ihmisryhmää, jota yhdistää kokemus toiseen maahan muuttamisesta. En väitä irrottautuvani kategorisoinnista ja tiedostan, että ilmiöiden uudelleen nimeäminen ei välttämättä poista leimoja, vaan pyrin tuomaan esille käsitteen sisältämät ongelmakohdat. Viidennessä erillisartikkelissani käytän kuitenkin käsitettä maahanmuuttaja tarkastellessani sitä, miten haastateltavat positioivat itsensä suhteessa peruspalveluihin sekä julkisessa keskustelussa luotuaan maahanmuuttaja-kategoriaan, joka pitää sisällään leimallisia piirteitä. Erotuksena maahan muuttaneista käytän käsitettä valtaväestö, joka kuvastaa eri ryhmien valta-asemia, vaikka ei välttämättä ilmennä valtaväestön sisäisiä jakoja (Martikainen & Tiilikainen 2007, 18).

Tutkimukseen osallistuviin perheisiin viittaa käsitteellä *venäläistaustainen perhe*, jolla tarkoitan Jäppisen ja kumppaneiden (2007, 15) tavoin sellaista perhettä, jonka jäsenistä ainakin yksi on muuttanut Suomeen Venäjältä ja jossa on samassa kotitaloudessa asuva alle 18-vuotias lapsi. Määrittelyn mukaan osassa haastatelluista perheistä toinen perheen vanhemmista on syntynyt Venäjällä ja toinen Suomessa. Kaikkia lapsiperheitä yhdistäviä tekijöitä ovat kosketus venäjän kieleen ja kulttuuriin sekä kokemukset toiseen maahan muuttamisesta ja vähemmistöasemaan joutumisesta. Venäläistaustaisuus liittyy tässä kontekstissa haastateltavien taustaan, ei välttämättä identifiikaatioon tai synnyinmaahan, sillä osa perheiden lapsista on syntynyt Suomessa. En lähesty venäläistaustaisia perheitä homogeenisena ryhmänä, vaan tuon esille myös haastateltavia erottavia tekijöitä, samoin kuin heidän kokemustensa yhteneväisyyksiä niihin valtaväestön kokemuksiin, joita on käsitelty aiemmin toteutetuissa tutkimuksissa. Käytän myös käsitettä *suomalais-venäläinen perhe*, kun viittaa siihen, että perheen vanhemmilla on toisistaan eroava tausta.

Lähestyn tässä tutkimuksessa perhesuhteita ihmissuhteina, jotka merkityksellistetään perheeksi ja jotka voivat perustua aineiston keruun yhteydessä määritellyyn yhteisen kotitalouden lisäksi erilaisiin mielikuviin, neuvotteluihin, geneettisyyteen, oikeudellisiin sopimuksiin, arjen jakamiseen tai kokemuksiin. Perhe ei välttämättä ole yhdenlainen läpi elämän samanlaisena pysyvä yksikkö, vaan voi vaihdella yhteydestä ja elämäntilanteesta riippuen. Lisäksi sitä säätelevät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset odotukset ja normit (myös Finch 2007). Vaikka tunnistan perhemuotojen moninaisuuden enkä itse tulkitse perhettä automaattisesti ainoastaan kansallisvaltion sisälle rakentuvaksi yksiköksi, Suomen lainsäädännössä per-

he määrittynyt ydinperheeksi, ja ainoastaan Suomessa asuvat perheenjäsenet ovat oikeutettuja käyttämään peruspalveluita. Tämän takia tutkimukseni keskittyy heidän näkemyksiinsä. Perustelen rajaustani sillä, että tutkimuksessani en ensisijaisesti tarkastele perheen muodostumista, vaan keskityn perheiden kertomuksiin arjen kansalaisuudesta ja peruspalvelukokemuksista. Tulkitseen perheiden kertomusten koostuvan eri perheenjäsenten puheenvuoroista, jotka on tuotettu hastattelutilanteessa. Käytän ilmaisua perheiden kertomukset, sillä haastateltavia pyydettiin vastaamaan kysymyksiin perheensä jäsenenä ja perheensä näkökulmasta. Olen halunnut tarkastella lapsiperheiden kertomuksia, sillä he käyttävät usein samanaikaisesti monia peruspalveluita, jolloin heillä on laaja kokonaiskuva palveluista (myös Hämeenaho 2014, 25).

1.2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TYÖN RAKENNE

Tutkimukseni koostuu yhteenveto-osasta ja aiemmin julkaistuista artikkeleista. Tutkimuksen alkuvaiheessa olin kiinnostunut peruspalvelukokemusten ja integraation teemoista sekä peruspalveluiden kehittämisestä. Tutustuin erilaisiin lähestymistapoihin, joita ovat integraatio, sosiaalinen tuki ja luottamus, ennen kuin onnistuin saamaan nämä teemat yhden tutkimuksen alle. Tutkimukseni kysymyksenasettelut, fokus sekä teoreettiset ja metodologiset ratkaisut ovat rakentuneet tutkimuksen edetessä. Olen päättänyt artikkeliväitöskirjan mahdollistamaan vaihteelliseen tutkimukseen, jossa on mukana useampia näkökulmia, tutkimuskysymyksiä sekä analyysimenetelmiä, jotka tarkentuvat kussakin artikkelissa.

Tutkimuksen yhteenveto-osassa tarkastelen arjen kansalaisuutta empiirisen aineiston valossa sekä avaan sen analyysille ja selittämiseksi kokoamalla viiden erillisartikkelin keskeisimmät tulokset yhteen. Yhteenveto-osa sisältää viisi päälukua. Ensimmäinen luku toimii johdantona tutkimukseeni. Toisessa luvussa esittelen erilaisia lähestymistapoja kansalaisuuteen ja maahan muuttaneiden yhteiskunnan jäsenyyteen. Lisäksi hahmottelen kaikkia erillisartikkeleita yhdistävää viitekehystä eli arjen kansalaisuutta. Luvussa kolme kerron tutkimuksen toteuttamisesta, ja luvussa neljä esittelen erillisartikkeleiden tuloksia sekä avaan sitä, miten tutkimustulokset ilmentävät arjen kansalaisuuden rakentumista ja sen eri osa-alueita. Viimeisessä luvussa esittelen tutkimuksen johtopäätökset. Yhteenveto-osassa vastaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- (1) Miten haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuuttaan?
- (2) Millaisina peruspalvelut näyttäytyvät haastateltavien kertomana ja millaisia reunaehtoja haastateltavat esittävät peruspalveluiden luovan kansalaisuutensa rakentamiselle?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla tarkastelu kohdistuu arjen kansalaisuuden prosesseihin ja sisältöihin. Käytän kysymyksen muotoilussa rakentamisen käsitettä korostaakseni haastateltavien omaa toimintaa. Toisessa tutkimuskysymyksessä keskityn haastateltavien peruspalvelukokemuksiin arjen kansalaisuuden rakentumisen kontekstina. Tällöin huomion kohteena ovat myös muut tekijät kuin haastateltavien oma toiminta.

Peruspalveluiden järjestämistä ja niissä tehtävää työtä koskevia päätöksiä tehdään hyvinvointivaltion, kuntien ja kuntayhtymien, peruspalveluiden

ja ammatillisen työn tasoilla. Tällöin peruspalveluille asetetut tavoitteet muotoutuvat suhteessa muuhun yhteiskuntaan ja instituutioihin (esim. Buchert 2015, 18). Useissa tutkimuksissa fokus kuitenkin usein rajataan tietylle tasolle, kuten palveluiden käyttäjän ja työntekijän välisen suhteen tarkasteluun. Tutkimuksessani tarkastelen tutkimuskohdetta monitasoisesti kiinnittämällä huomiota hyvinvointivaltion periaatteisiin, peruspalveluiden järjestämisen tapoihin ja toimintaan sekä peruspalveluiden ja palveluiden käyttäjien välisiin kohtaamisiin. Lisäksi maahan muuttaneiden arki ei rajoitu Suomessa toimivien peruspalveluiden käyttöön, vaan heidän arkeaan kontekstoivat paitsi yhteiskunnalliset instituutiot ja suhteet valtaväestöön, myös heitä koskevat julkiset ja hallinnolliset representaatiot ja heihin kohdistuvat kulttuuriset odotukset. Tämän vuoksi olen kiinnostunut myös haastateltaviin kohdistuvista odotuksista ja erilaisista elämäntilanteista, jotka vaikuttavat arjen kansalaisuuden rakentumiseen ja jotka olisi huomioitava peruspalveluissa.

Yhteenveto-osan jälkeen liitteenä on viisi erillisartikkelia: (I) muuttoartikkeli, (II) sosiaalisen tuen artikkeli, (III) luottamusartikkeli, (IV) kehittämisartikkeli ja (V) positioartikkeli. Artikkelit I ja II on kirjoitettu yhdessä tutkijakollegani Minna Veistilän kanssa. Neljä artikkelia on kirjoitettu suomeksi ja yksi englanniksi, mikä on tietoinen valinta, sillä tutkimukseni sijoittuu paikalliseen kontekstiin ja haluan osallistua tutkimuksellani Suomessa käytävään maahanmuuttokeskusteluun. Kaikki artikkelit ovat käyneet läpi referee-prosessin.

2 KANSALAIKUUS LÄHESTYMISTAPANA

Tässä luvussa esittelen aiempia tutkimuksia ja erilaisia lähestymistapoja, joita on käytetty kansalaisuuden sekä maahan muuttaneiden yhteiskunnan jäsenyyden tarkastelussa. Lisäksi esitän perustelut arjen kansalaisuuden käsitteen käytölle omassa tutkimuksessani ja paikannan tutkimukseni kansalaisuustutkimuksen sekä maahanmuuttotutkimuksen kentille.

2.1 AIKAISEMPAA TUTKIMUSTA KANSALAIKUUEDESTA

Kansalaisuus määritellään perinteisesti muodolliseksi statukseksi, joka kuvastaa tietyn kansallisvaltion täysvaltaista jäsenyyttä. Jäsenyys tulee ilmi paitsi virallisina oikeuksina ja velvollisuuksina, myös ideana kansalaisten muodostamasta kansasta yhteisten kansallissymbolien, traditioiden sekä historiallisten kertomusten kautta, jotka paitsi yhdistävät tietyn maan kansalaiset, myös erottavat eri maiden kansalaiset toisistaan (Anderson 1997). Marshallin (1950) klassikoksi muodostunutta kansalaisuusteoriaa voidaan pitää kuvauksena kansalaisoikeuksien historiallisesta kehityksestä, joka on stimuloinut kansalaisuuden empiiristä tutkimusta (Turner 1993a, viii).⁷ Teorian mukaan kansalaisuus perustuu kansalaisoikeuksiin sekä poliittisiin ja sosiaalisiin oikeuksiin. *Kansalaisoikeuksien* kehittyminen alkoi 1600-luvulla, ja ne sisältävät muun muassa sanavapauden, oikeuden yksityisomaisuuteen ja vapaaseen liikkuvuuteen tietyn valtion alueella sekä tasa-arvoisuuden lain edessä. *Poliittisten oikeuksien* kehitys sijoittuu 1700–1800-luvuille ja ne sisältävät oikeuden osallistua poliittisen vallan käyttöön kuten äänestysoikeuden. *Sosiaaliset oikeudet* muotoutuivat 1900-luvulla ja niillä tarkoitetaan oikeutta sosiaaliturvaan ja hyvinvointivaltion tarjoamiin palveluihin. (Marshall 1950.)

Kansalaisuutta koskevissa tutkimuksissa viitataan tavallisesti kansalaisuuteen kuuluviin *oikeuksiin* ja *velvollisuuksiin*. Lisäksi voidaan myös tehdä jako passiivisen, eli ainoastaan oikeuksia painottavan näkökulman ja aktiivisen, eli velvollisuuksia sekä yksilöiden toimijuutta painottavan näkökulman välillä, jota Marshallin kansalaisuusajattelun ajatellaan edustavan (Nivala 2006, 49). Velvollisuuksiin on tulkittu sisältyvän osallistuminen yhteiskunnan toimintaan pääosin kolmella alueella, joita ovat lisääntyminen, työnteko ja valmistautuminen äärimmäiseen kriisiin eli perinteisessä tulkinnassa sotaan (Turner 2001, 190–193). Oikeuksien ja velvollisuuksien suhde kuitenkin vaihtelee kansalaisuustraditioiden mukaan, ja yhteiskuntateoriassa voidaan erottaa kansalaisuusajattelun taustalla olevia ideologioita, jotka painottavat kansalaisuuden eri puolia (Lister 1997, 13).

Klassisen liberalismien perusajatuksena on kansalaisen vapaus suhteessa valtioon, mikä ilmenee siten, että valtion on pidettävä huolta ainoastaan jokaisen kansalaisen oikeudesta tehdä yksilöllisiä valintoja. Kansalaisuus tulkitaan tässä lähestymistavassa passiivisena asemana, joka sisältää valtion turvaamia oikeuksia. (Turner 2002, 271–272.) *Uusliberalismi* eroaa klassisesta liberalismista siten, että uusliberalismissa painottuu myös yksilön velvollisuuksien näkökulma, ja yksilö esitetään vastuullisena omista toimistaan sekä hyvinvoinnistaan. Tällöin yksilön epäonnistuminen tulkitaan johtuvaksi hänen henkilökohtaisista puut-

⁷ Marshallin kansalaisuusteoria on saanut myös runsaasti kritiikkiä muun muassa siitä, että teoriassa eri oikeuksien esitetään kehittyvän teleologisesti, teoria on liian abstrakti ja yksinkertaistava eikä siinä oteta esimerkiksi sukupuoleen liittyvää ja taloudellista eriarvoisuutta huomioon (Yuval-Davis 1997, 72–75; Turner 1993b, 7).

teistaan tai moraalittomuudestaan. (Harvey 2008, 81–83.) *Kommunitaristisessa* kansalaisuusajattelussa kansalaisyhteiskunta ja yhteisöt nähdään yksilöiden moraalialueita ja identiteettejä tukevin instituutioina ja markkinat sekä valtio ulkopuolisin instansseina (Kuusela & Saastamoinen 2006, 23).

Republikanismi ja kansalaistasavaltalaisen kansalaisuuskäsityksen mukaan ihannekansalainen osallistuu poliittiseen toimintaan ja asettaa omat tarpeet toissijaisiksi yhteisen edun nimissä (Turner 2002, 271–272). Tässä näkemyksessä painottuu kansalaisvelvollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan (Lister 1997, 13–14). *Sosiaaliliberalismilla ja hyvinvointivaltiollisella* perinteellä voidaan ymmärtää Pohjoismaissa kehittyneitä ajatuksia kansalaisuudesta, johon kuuluvat laajat sosiaaliset oikeudet. Tämän perinteen mukaan julkisen vallan tehtävänä ei ole ainoastaan turvata poliittisia oikeuksia vaan myös kansalaisten perustoimeentulo ja hyvinvointi. (Kuusela & Saastamoinen 2006, 21.) Sosiaaliliberalismin näkökulmasta tarkasteltuna kansalaisuutta voidaan pitää puskurina ja dekommodifikaation mekanismina markkinavoimia ja luokkajakoa vastaan (Turner 1993a, xi; Esping-Andersen 1990).

Suomalainen hyvinvointivaltio on perustunut tasa-arvon ja universalismin ajatuksille, ja sen taustalla on ollut sitoutuminen sosiaalisten oikeuksien toteuttamiseen, kuten yksilöiden hyvinvoinnin tukemiseen ja heitteille jättämisen kieltoon (Ketola 1996, 160). Kuitenkin 2000-luvun suomalaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa pohjoismaisen hyvinvointivaltion toimintaedellytysten esitetään muuttuneen muun muassa globalisaation, talouden vapautumisen, väestön ikääntymisen, työelämän muutosten, alhaisen syntyvyyden sekä väestöryhmien sisäisten tulo- ja terveyserojen kasvun seurauksena (Vaarama ym. 2010; Helne & Laatu 2007, 10). Hyvinvointivaltion palveluita on erityisesti 2000-luvulla supistettu ja yksilöiden vastuuta korostettu uusliberalistisen eetosn mukaisesti (Mäntysaari 2016; Kujala & Danielsbacka 2015). Kansalaisuuden näkökulmasta sosiaalipoliitikassa on siirrytty oikeuksien sijaan velvollisuuksien korostamiseen (Kokkonen 2016, 10–11).

Vaikka kansalaisuuden alkuperä liittyy kansallisvaltion jäsenyyteen, myöhäismoderneissa keskusteluissa on nostettu esille myös käsitteen uusia puolia kuvastamaan sitä, mikä on kansalaisuuden merkitys nykyaikana (Kuusela & Saastamoinen 2006, 13). Globalisaation sekä ihmisten, tavaroiden, teknologian, rahan ja kulttuurituotteiden aiempaa suuremman liikkumisen sekä ylikansallisten liittojen, kuten EU:n, muodostumisen myötä kansallisvaltioiden rooli on muuttunut ja eri valtioiden keskinäinen riippuvuus on kasvanut. Globaalit muutokset ovat tuoneet näkyville sen, että ainoastaan juridinen kansalaisuus ei välttämättä enää anna kokonaiskuvaa yksilön kansalaisuudesta (Turner 2001; Urry 2000; Soysal 1994). Lisäksi on herännyt kysymys siitä, onko kansallisvaltion jäsenyyteen perustuva kansalaisuus enää relevantti, vai onko lähtökohdaksi otettava yleinen maailmankansalaisuus, mikä tarkoittaisi oikeuksien ja velvollisuuksien määrittelyä ihmisoikeuksina. Tämän näkökulman mukaan poliittisen yhteisön käsite olisi kansallisvaltioita laajempi, eikä siihen sisältyisi ulkopuolelle sulkemisen pyrkimyksiä. (Isin & Wood 1999; Held 1998.) Vaihtoehtoisesti maailmankansalaisuus voidaan määritellä myös mielentilaksi tai ideaksi, johon ei liity kiinnittymistä mihinkään viralliseen instituutioon, vaan se luodaan ihmisten välisessä kanssakäymisessä muilla keinoilla (Nivala 2006, 46).

Samanaikaisesti kun maailmanyhteisön merkitystä on korostettu, on esitetty, että globalisaatio vahvistaa paikallisten yhteisöjen eli lokalisaation merkitystä, mikä tarkoittaa sitä, että paikallisella tasolla sekä tulkitaan globaaleja muutoksia

että vaikutetaan niihin (Ranta-Tyrkkö 2016; Dunkerley ym. 2002, 167; Robertson 1995). Tällöin nähdään, että paikallisen merkitys ei ole niinkään vähentynyt vaan muuttunut. Ihmisten ylijäräinen liikkuvuus ja yhteydet useampiin valtioihin on pyritty ottamaan huomioon myös kaksoiskansalaisuus- ja monikansalaisuuslakien avulla, jotka mahdollistavat sen, että yksilöllä on samanaikaisesti useamman eri maan virallinen kansalaisuus.⁸ Monikansalaisuus onkin ilmentymä siitä, että kansalaisuus ei välttämättä enää ole ainoastaan valtiollinen, vaan myös ylikansallinen ja globaali (Ronkainen 2009, 12).

Huolimatta globalisaatiosta ja monikansalaisuuden hyväksymisestä, kansalaisuutta määritellään edelleen kansallisvaltioiden puitteissa, sillä valtiot ylläpitävät rajoja sisä- ja ulkopuolisten välillä maahantulolainsäädännön ja rajavalvonnan avulla. Lisäksi on huomioitava, että kansalaisuutta koskevat päätökset tehdään edelleen kansallisvaltioiden tasolla. Esimerkiksi EU:n tapauksessa vapaan liikkuvuuden takaava EU-kansalaisuus on täysin riippuvainen jäsenvaltioiden kansalaisuudesta. (Johansson 2010, 141; Kuusela 2006, 49.) Erityisesti 2000-luvulla EU:ssa ja useissa muissa länsimaissa kansallisvaltion ja nationalismin merkitystä on myös alettu korostaa erityisesti sellaisten poliittisten puolueiden toimesta, jotka esittävät valtioiden rajojen avautumisen uhkana kansalliselle yhtenäisyydelle, kulttuurille, taloudelle ja työpaikoille (Calhoun 2007, 171).

Eri kansalaisuusteorioissa viitataan yleensä kaikille yksilöille samanlaiseen kansalaisuuteen. On kuitenkin otettava huomioon, että jäsenyys ei välttämättä ole kaikille kansalaisille samanlainen kokemus, vaan kansallisvaltiossa voi elää yksilöitä vailla täyttä autonomista yhteisön jäsenyyttä. Nämä yksilöt ovat jollakin tavalla riippuvaisia muista, heidän toimivaltansa on rajoitettu ja heillä ei ole samoja oikeuksia kuin suurimmalla osalla kansalaisista (Kuusela & Saastamoinen 2006, 10–11). Kansalaisuuden tarkastelussa tehdään myös erottelua kansalaisena olemisen ja kansalaiseksi tulemisen välillä. Voidaan puhua esimerkiksi ”syntyperäisistä kansalaisista”, jotka ovat syntyneet tietyn valtion alueella ja/tai saaneet vanhempiansa kansalaisuuden erotukseksi niistä, jotka ovat muuttaneet maahan myöhemmin. Maahan muuttaneiden täytyykin ”ansaita” kansalaisuus täyttämällä tietyt laissa määritellyt kriteerit, kun taas syntyperäiset valtion asukkaat saavat kansalaisuuden automaattisesti. (Andreouli & Howarth 2013, 378; Harinen 2000, 27.)

Perinteisesti kansalaisuus on ymmärretty kansallisvaltion hallinnoimana instituutiona, joka toteutuu ainoastaan julkisen ja poliittisen alueella. Tämä näkemys on kuitenkin saanut kritiikkiä siitä, että tarkastelu liikkuu abstraktilla tasolla, ja ihmisten omat kokemukset kansalaisuudesta sekä identiteettikysymykset jäävät tarkastelun ulkopuolelle (esim. Isin & Wood 1999; Shotter 1993). Lisäksi erityisesti kansalaisuutta käsittelevässä sukupuolentutkimuksessa julkisen ja yksityisen erottelun on esitetty olevan keinotekoinen, sillä kumpikin alue vaikuttaa vahvasti toiseen ja yksityiseksi määritelty saa usein poliittisia merkityksiä (esim. Yuval-Davis 1997; Lister 1997).

Erityisesti 1990-luvun lopulta alkaen on ollut kasvavaa kiinnostusta siihen, miten ihmiset määrittelevät, rakentavat ja toteuttavat itse omaa kansalaisuuttaan (Andreouli 2017; Misztal 2005, 182; Lister 1997, 4). Tällöin huomio on kohdistunut oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi osallistumiseen, käytäntöihin, kuulumiseen ja identiteettien rakentamiseen (Kivisto & Faist 2007; Isin & Turner 2002, 4). Kun kansalaisuutta tarkastellaan arjen tasolla, myös kansalaisuutta kehystävät paikalliset kontekstit, kuten kulttuuriset odotukset, sosiaalisesti tuotetut positiot, institutionaaliset käytännöt ja materiaaliset olosuhteet tulevat näkyviksi (Lister

⁸ Suomessa kaksoiskansalaisuuslaki tuli voimaan vuonna 2003.

ym. 2007; 89; Werbner & Yuval-Davis 1999, 4). Tässä lähestymistavassa tuodaan esille kansalaisuuteen liittyvät neuvottelut ja kamppailut (Turner 1993b, 2). Erityisesti Ruth Lister on tutkinut kansalaisuutta käytäntönä jo 1990-luvulta lähtien, ja uusimmat kansalaisuutta käytäntönä lähestyvät tutkimukset nojautuvat hänen aiempiin tutkimuksiinsa. Hän käyttää käsitettä arjen kansalaisuus (engl. *everyday citizenship*), ja hänen julkaisunsa keskittyvät siihen, miten yksilöt antavat merkityksiä kansalaisuudelleen sekä toteuttavat kansalaisuuttaan arjessa (Lister ym. 2007; 2003, Lister 2005; 1997). Suomessa arjen kansalaisuuden käsitettä on käyttänyt Jaana Vuori (2015; 2012).

Kansalaisuuden konstrukttiivinen luonne on herättänyt kiinnostusta yhteiskuntatieteissä myös laajemmin. Sosiaalipsykologiassa kansalaisuutta on lähestytty ”elettynä ideologiana”, mikä ilmenee siten, että tutkimuksen lähtökohdaksi ei oteta valmista kansalaisuuden määritelmää, vaan tarkastellaan sitä, miten kansalaisuuden kategoriaa konstruoidaan ja mitä seurauksia näillä konstruktiolla on (Gibson & Hamilton 2011; Barnes ym. 2004; Shoter 1993). Poliitiikan tutkimuksessa on puolestaan käytetty esimerkiksi sellaisia käsitteitä kuin kansalaisuus tekoina, performatiivinen kansalaisuus (esim. Isin 2017; 2009) tai eletty kansalaisuus (esim. Kallio ym. 2015) kun on tarkasteltu sitä, miten yksilöt luovat poliittisen subjektiviteettinsa puheen kautta sekä harjoittamalla oikeuksiaan eri elämänalueilla. Sukupuolen näkökulmia esiin tuovassa tutkimuksessa on käytetty esimerkiksi käsitteitä sukupuoliutunut ja intiimi kansalaisuus. Näiden käsitteiden avulla on analysoitu ruumiillisuutta kansalaisuuden osana ja keskitytty esimerkiksi perinteisesti naisten vastuulle kuuluvaan hoivaan, minkä avulla on pyritty osoittamaan, että julkisen ja yksityisen välinen jako on keinotekoinen. (Esim. Lister 2007, 56; Plummer 2003.) Yleisesti kansalaisuuden käsitettä on yritetty laajentaa tarkastelemalla käytäntöjä monilla eri elämänalueilla (Halsaa ym. 2012). Kansalaisuutta on myös lähestytty intersektionaalisesti siten, että monen eri tekijän keskinäinen vaikutus, kuten sukupuoli, etnisuus ja sosioekonominen asema, on otettu samanaikaisesti huomioon (esim. Cherubini 2011).

Empiiriseen aineistoon perustuva kansalaisuustutkimus on kuitenkin ollut muissa yhteiskuntatieteissä kuin politiikan tutkimuksessa vähäistä verrattuna teoreettiseen kansalaisuuskirjallisuuteen, ja kansalaisuuden konstrukttiivinen luonne, sen kontekstisidonnaisuus ja yksilöiden kansalaisuus käytännön toimintana kaipaisivat enemmän empiiristä erittelyä (esim. Gibson & Hamilton 2011, 299; Haste 2004; Lister ym. 2003). Kansalaisuuden rakentuminen yksilöiden ja perheiden kertomana on kiinnostava tutkimuksen kohde, sillä kansalaisuusteorian taustalla on ollut ajatus universaalista ideaalista oikeuksia ja velvollisuuksia harjoittavasta kansalaisuudesta, vaikka ihmisten toiminta ja jäsenyys on riippuvaista sekä henkilökohtaisista resursseista että yksilöitä kehystävistä rakenteista (esim. Lister 1998, 8–10). Lisäksi muodollisten kriteereiden täyttäminen ei aina riitä siihen, että tulee tunnustetuksi kansalaisena myös valtaväestön taholta. On mahdollista, ettei tule hyväksytyksi yhteisön jäseneksi virallisesta kansalaisuusstatuksesta, kielitaidosta tai muiden kriteereiden täyttämisestä huolimatta, sillä kansallisvaltion kansalaisuuden taustalla voi olla odotuksia kulttuurisesta tai etnisestä samanlaisuudesta tai siitä, että polveudutaan samaan kansaan kuuluneista esivanhemmistä. Näitä kriteereitä ei-syntyperäisen, muualta muuttaneen on vaikeaa ellei mahdotonta täyttää. (vad Jonsson ym. 2013; Lepola 2000, 279–282; Nivala 2006, 38.)

2.2 NÄKÖKULMIA MAAHAN MUUTTANEIDEN YHTEISKUNNAN JÄSENYYTEEN

Suomessa maahan muuttaneiden yhteiskunnan jäsenyyttä ei ole tarkasteltu niinkään kansalaisuuden, vaan pääosin kahden näkökulman – *kotoutumisen* ja *kulttuurin* – kautta (poikkeuksina kuitenkin esim. Vuori 2015; Katisko 2011; Nordberg 2007; Harinen 2000). Integraatiopolitiikka alkoi muotoutua 1990-luvulla turvapaikanhakijoiden ja suomalaistaustaisten paluumuuttajien määrän noustessa (Päivärinne 2002, 27). Vuonna 1999 voimaan astui laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999). Lain voimaan astumisen myötä kotouttamispolitiikkaa alettiin toteuttaa kolmitasoisena järjestelmän avulla: valtakunnallinen kotouttamispolitiikka määritteli yleiset linjaukset, kunnille asetettiin velvollisuus laatia paikallinen maahanmuuttopolitiittinen ohjelma ja kotouttamissuunnitelma, ja yksilö- sekä perhetasolla alettiin laatia kotouttamissuunnitelmia, joihin sisällytettiin konkreettiset kotoutumista tukevat tavoitteet sekä toimenpiteet (Lepola 2000, 177, 266).

Kotoutumisesta tuli suomenkielinen uudissana sekä vastine integraatio-käsitteelle, ja kotoutumista alettiin kuvata prosessiksi, jonka aikana maahan muuttanut sopeutuu yhteiskunnan käytäntöihin. Kotouttamiseksi puolestaan määriteltiin ne viranomaistoimet, kuten kotouttamissuunnitelman laatiminen, joiden avulla maahan muuttaneita tuetaan suomalaiseen yhteiskuntaan osallistumisessa. (Virtanen 2002, 19.) Käytännössä kotouttamistoimet on kehitetty laatimalla kotoutumistavoitteet, jotka sisältävät esimerkiksi valtaväestön kielen oppimisen, työllistymisen ja verojen maksuun osallistumisen (Saukkonen 2013, Olwig 2011, 8–11). Yleisesti integraatiosta puhuttaessa voidaan siis viitata eri osista koostuvaan prosessiin, kuten vastaanottavan yhteiskunnan kielen oppimiseen ja valtaväestön arvojen omaksumiseen sekä johonkin kokonaisuuteen liittymiseen. Usein integraation vastakohtaksi määrittyy syrjäytyminen, joka sosiaalipoliittisessa keskustelussa näyttäytyy kielteisenä, vältettävänä ja normien vastaisena prosessina (esim. Helne 2002).

Vuoteen 2011 asti kotouttamiseen olivat oikeutetut ainoastaan kiintiöpakolaiset, oleskeluluvan suojelutarpeen vuoksi tai humanitaarisin syin saaneet henkilöt sekä edellä mainittujen perheenjäsenet, jotka muuttivat Suomeen perheyhdistämisen kautta. Tällöin opiskelun, työnteon tai ammatin harjoittamisen perusteella oleskeluluvan saaneilla ei ollut oikeutta kotouttamistoimiin. Avioliiton perusteella muuttaneilla oli oikeus kotouttamistoimiin ainoastaan rekisteröityessään työttömiksi työvoimatoimiston asiakkaiksi tai hakiessaan toimeentulotukea. (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.) Uusi laki kotoutumisen edistämisestä astui voimaan vuonna 2011, ja sen mukaan kaikilla maahan muuttaneilla on oikeus kotouttamistoimiin riippumatta oleskeluluvan perusteista. Varsinaiset kotouttamistoimet ovat kuitenkin harkinnanvaraisia ja oikeus niihin sisältää minimissään neuvontaa ja yhteiskuntaa koskevan tiedon saamista (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Lakimuutos oli merkittävä, sillä aiemmin iso osa maahan muuttaneista, jotka eivät kuuluneet aktiiviseen työvoimaan, jäivät kotouttamistoimien ulkopuolelle. Kotoutuslakia suunnitellaan jälleen uudistettavaksi lähivuosina osana sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutoksesta. Isoimpana lainmuutoksen tavoitteena on maahan muuttaneiden kotouttamispolkujen nopeuttaminen. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017.)

Vaikka maahan muuttaneiden kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan on kotouttamislaisissa julkilausuttu tavoite, kotoutumisen odotusta on myös kritisoitu maahanmuuttotutkimuksessa useasta eri näkökulmasta. Kritiikki kohdistuu ensinnäkin siihen, että on hyvin epäselvää, mikä on se kokonaisuus, johon maahan muuttaneiden oletetaan integroituvan. Vaarana on, että tavoitteena on utopian piirteitä saava ihanteellinen käsitys yhdenlaisesta muuttumattomasta elämäntavasta suomalaisessa yhteiskunnassa, johon ei liitetä kielteisiä piirteitä ja jossa sivuutetaan suomalaisen kulttuurin sisäiset erot (Lehtonen 2009, 113; Lepola 2000, 329).

Toiseksi kotoutumisen odotuksen esitetään sitouttavan maahan muuttaneita liikaa kansallisvaltion kontekstiin, vaikka ihmiset voivat asua useissa eri paikoissa elämänsä aikana integroitumatta tiettyyn paikkaan, tai muuten elää arkeansa yli-paikallisesti (esim. Haikkola 2012). Kolmanneksi myös kotouttamispolitiikka ja kotouttamistyö ovat saaneet osakseen kritiikkiä. Suomessa ja muissa pohjoismaisissa viranomaisten vastuu kotouttamistyöstä on keskeinen, mikä luo kotoutumiseen velvoittavan aspektin (Turtiainen 2012; Kamali 1997). Esimerkiksi yksilöllinen kotouttamissuunnitelma sitouttaa maahan muuttaneen henkilön tiettyihin toimenpiteisiin sanktioiden ja kotouttamistuen menettämisen uhalla (Onasch & Weide 2013, 202; Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010; Forsander 2001, 48).

Pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia on kritisoitu maahan muuttaneiden ”asiakkaistamisesta”, mikä ilmenee käytännössä siten, että maahan muuttaneisiin kohdistetaan normatiivisia kotouttamistoimia, joita voi joutua odottamaan pitkään ja jotka pahimmillaan luovat riippuvuutta peruspalveluista sekä taloudellista ja sosiaalista syrjäytymistä (Koopmans 2010; Kamali 1997). Maahan muuttaneiden yhteisön jäsenyys on siten ehdollinen, sillä he joutuvat täyttämään ulkopuolelta määritellyt kriteerit tullakseen yhteiskunnan jäseniksi. Kritiikin kohteeksi joutuu myös se käytäntö, että hyvinvointivaltiossa maahan muuttaneita lähestytään epätäysinä henkilöinä, jotka tarvitsevat kotouttamistoimia ”itsensä täydentämiselle” ja korostetaan sitä, mitä osaamista henkilöltä puuttuu, ei sitä mitä osaamista hänellä jo on (Eastmond 2012, 102). Kotouttamistoimet näyttävät ensisijaisesti suuntautuvan maahan muuttaneen henkilökohtaiseen kehitykseen, kuten kielen ja kulttuurin oppimiseen sekä työllistymiseen, jolloin kotoutuminen sisältää käytännössä ajatuksen valtaväestöön sulautumisesta (Saukkonen 2013, 91, 138–139; Huttunen ym. 2005).

Kotouttamista voidaan pitää eräänlaisena sosialisointina ja hallinnan tekniikkana, sillä kotouttamisen tavoitteet ja sisällöt on muotoiltu valtion intressejä ajatellen, eivätkä maahan muuttaneet itse ole aktiivisesti osallistuneet niiden määrittelyyn (Mervola 2005, 28). Kerkkäsen (2008) mukaan kotouttamislain mukainen kotoutuminen edellyttää maahan muuttaneilta vahvaa aktiivisuutta ja työmarkkinaorientaatiota, eikä siinä oteta tarpeeksi huomioon ihmisten yksilöllisiä resursseja, vaihtelevia elämäntilanteita tai kotouttamista kehystäviä rakenteita. Kotoutumisesta onkin tullut vahva normatiivinen käsite, jolla ilmaistaan kuka kuuluu yhteisöön ja minkälainen yhteiskunta sekä yhteiskunnan jäsenyys on tavoiteltavaa (Olwig 2012, 2). Kotoutumisen vaatimusta voidaan peilata suhteessa nationalistisiin yksikulttuurisuuden myytteihin ja tarkastella kotouttamistoimia vaarallisiksi luokiteltujen ryhmien hallitsemispyrkimyksinä, kun valtaväestö määrittelee omaa ja muiden asemaa vaatien maahan muuttaneilta samanlaisiksi tuleamista (Castles 2007; Mervola 2005).

Suomessa kotoutumisen keskeisyyttä voidaan perustella sillä, että oikeus sosiaaliturvaan perustuu oleskelulupaun, ei muodolliseen kansalaisuuteen (Laki

asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta 1573/1993). Kasvanut maahanmuutto on kuitenkin herättänyt kysymyksen solidaarisuuden ja sosiaalisen jäsenyyden rajoista erityisesti 2000-luvulla, sillä maahan muuttaneet on ajoittain esitetty julkisessa keskustelussa, erityisesti oikeistopopulistien nousun myötä, vähemmän sosiaaliturvaa ansaitsevina kuin valtaväestö, jolla on historialliset siteet Suomeen (Pyrhönen 2013). Tällöin yhteiskunnan jäsenyyttä ja oikeutta sosiaaliturvaan lähestytään periytyvänä ja maahanmuutto tulkitaan hyvinvointivaltion uhaksi, sillä sen esitetään vaarantavan yhteiskunnallisen koheesion ja sitä kautta hyvinvointivaltion kannatuksen sekä uudelleenjakotehtävän (myös vad Jonsson ym. 2013, 13; Brochmann & Hagelund 2011, 13; Banting & Kymlicka 2006, 12).

Kulttuuri on kotouttamisen lisäksi toinen näkökulma, jonka avulla maahan muuttaneiden jäsenyyttä on lähestytty Suomessa sekä arkipuheen tasolla ja peruspalvelutyössä että osaltaan myös tutkimuksessa. Teoreettisessa kansalaisuutta koskevassa kirjallisuudessa käytetään lisäksi käsitteitä kulttuurinen tai monikulttuurinen kansalaisuus (esim. Kymlicka 2001). Monikulttuurisella kansalaisuudella yleensä tarkoitetaan eri kulttuureiden edustajien virallista tunnustamista täysarvoiseksi yhteiskunnan jäseniksi, ja se näyttäytyy tasa-arvoisena, liberaalina ja maahanmuuton myönteisessä valossa esittävänä lähestymistapana. Suomalaista kotouttamispolitiikkaa voi kuvata lainsäädännöltään ja poliittisilta periaatteiltaan monikulttuurisuutta tukevaksi, sillä siinä on korostettu alusta asti kotoutumisen kaksisuuntaisuutta. Kaksisuuntaisuus tarkoittaa sitä, että valtaväestön on oletettu sopeutuvan moninaisuuteen, ja maahan muuttaneilla on ollut oikeus etnisen identiteetin säilyttämiseen. Lasten kohdalla tämä on tarkoittanut muun muassa oman äidinkielen ja uskonnon opetusta. (Saukkonen 2013.)

Puhe monikulttuurisuudesta tuo esiin sen, että kulttuurin käsitettä käytetään kuvamaan vieraita ilmiöitä ja ihmisiä, joita peilataan oletetun suomalaisen kulttuurin kautta (Hiitola & Peltola 2018; Huttunen ym. 2005). Ilmiöiden ja ihmisten ”kulttuuristaminen” kohtaa kuitenkin useita haasteita. Vahvimmillaan kulttuuristamista voidaan pitää ”rasismina ilman rotua”, eli kulttuurirasismina siinä mielessä, että ihmisiä erotellaan kulttuuritaustan mukaan olettaen heidän jakavan tietynlaisia arvoja ja käyttäytyvän samalla tavalla, millä usein pyritään oikeuttamaan eriarvoistava kohtelu (Stolcke 1995, 4). Kulttuurisia selityksiä käytetään harvoin silloin kun keskustellaan valtaväestön toiminnasta, ja siksi maahan muuttaneet näyttävät ohjautuvan kulttuuristen tekijöiden perusteella, ja valtaväestöön kuuluvat taas vaikuttavat tekevän rationaalisia sekä yksilöllisiä päätöksiä. (Keskinen 2009b; Wikkan 2002, 81.) Kulttuuria korostavissa näkemyksissä kulttuurit esitetään selkeärajaisina, muuttumattomina sekä selkeästi toisistaan eroavina yhteisöinä, mikä ei tuo esille elämän moninaisuutta, kulttuurin jatkuvaa muutosprosessia ja mahdollisuutta yksilölliseen suhteeseen kulttuuria kohtaan (Huttunen ym. 2005; Dominelli ym. 2001).

Maahan muuttaneiden tukemiseen tähtäävä kulttuurin huomiointi ja näkemys siitä, että vähemmistöjen kohtaamat ongelmat johtuisivat siitä, että heitä ei ole kulttuurisesti tunnustettu, voi tahtomattaan ohjata pois yksilöllisten elämäntilanteiden ja eriarvoisuutta ylläpitävien rakenteiden, kuten rasismien tarkastelusta. Lisäksi kulttuurin korostaminen antaa vähän tilaa maahan muuttaneiden itsensä määrittelylle. Pahimmassa tapauksessa tällainen näkemys asettaa maahan muuttaneet ja heidän oletetun taustakulttuurinsa vastuullisiksi kaikista vähemmistöjen kohtaamista ongelmista, mikä poistaa vastuun vastaanottavalta yhteiskunnalta (Banting & Kymlicka 2006, 14; Malkki 1995).

Puhe erilaisista kulttuureista kehystää ihmisten toimintaa, ja kulttuuria painottavat puhetavat voivat vakiintua tavaksi ymmärtää ja rajata omaa ja muiden toimintaa sekä vaikuttaa konkreettisesti yksilöiden elinoloihin ja sosiaaliseen asemaan (Forsander 2007; Rastas 2007). Puhe eri kulttuureista on kuitenkin usein puhujan hyvistä aikomuksista huolimatta hierarkia-asetat säilyttävää. Käytännössä tämä ilmenee siten, että pyritään parantamaan maahan muuttaneiden asemaa jossain suhteessa kuitenkin kyseenalaistamatta eroja, joita maahan muuttaneiden ja valtaväestön välille tehdään etnisyyden sekä kansallisten perinteiden ja historian perusteella. Erilaisista sosiaalisista ympäristöistä tulevien ihmisten rinnakkaiselon tarkastelu ongelmallisena tilana on lähtöisin perinteisestä kansallisvaltion kansallisuutta koskevasta ideasta, mikä ilmenee siten, että kaikkien valtion rajojen sisäpuolella asuvien yksilöiden oletetaan jakavan yhteisen kulttuuriperinnön sekä historian (Lister 1997, 50).

Myös peruspalveluissa kulttuuria käytetään eräänlaisena yleiskäsitteenä, kun yritetään selittää erilaisuutta asiakastyössä maahan muuttaneiden palveluiden käyttäjien kanssa (esim. Kärkkäinen 2017; Turtiainen & Hiitola 2015, 68; Juntunen 2012). Erityiskysymyksiksi maahan muuttaneiden kanssa työskentelyssä määritellään kulttuurierot, joita käsitellään erilaisissa monikulttuurisuuskoulutuksissa. Vaikka eri kulttuureihin perehtyminen voi olla kiinnostavaa, siinä on vaarana, että ulkoisten tapojen ja stereotyyppisten käsitysten opettelu oletetaan olevan riittävää johonkin kulttuuriin perehtymiseksi. Tällöin kyse on toisen erityisyyden näkemistä estävien valta-asetelmien vahvistamisesta. (Löytty 2004, 235.) Kulttuuristen tai erityisten taitojen opettelu on kritisoitu myös siitä, että tällainen ajattelu ohjaa ajattelemaan, että monikulttuuriset kohtaamiset olisivat erilaisia kuin kohtaamiset palveluiden käyttäjien kanssa yleensä ja että kohtaamisiin voisi opetella joitakin ”niksejä”, jotta niistä suoriutuisi paremmin (Huttunen ym. 2005, 23). Peruspalveluiden työntekijöiden on kuitenkin mahdollista tuntee kaikkien eri taustaisten palveluiden käyttäjien oletettua kulttuurista kontekstia, eikä peruspalveluiden rakenteellisiin haasteisiin voida vaikuttaa parantamalla yksittäisten työntekijöiden monikulttuurisia tai kulttuurien välisiä taitoja. Kulttuuristamisen suurimpana vaarana on se, että kulttuurista tulee peruspalveluiden työntekijöiden ja palveluiden käyttäjien kohtaamien ongelmien niin sanottu kaatoluokka. Tällöin ei määritellä mitä kulttuurilla tarkoitetaan yksittäisissä palvelutilanteissa, vaan kulttuuria käytetään vakavasti otettavana selityksenä sivuuttamalla muut tekijät, jolloin sopivaa tukeakaan ei tarjota (Anis 2008; Ikäläinen ym. 2003).

Kulttuuristamista koskevassa kritiikissä ei kielletä sosiaalisaation ja kollektiivisten käytäntöjen olemassaoloa, vaan yksilöiden kategorisointia ja tyypistämistä oletetun taustakulttuurinsa stereotyyppisiksi edustajiksi. Etnisyyden tutkimuksen konstruktionistisen näkemyksen mukaisesti kulttuurit eivät ole luonteeltaan muuttumattomia, vaan se mikä voidaan tulkita kulttuuriseksi, on tilannekohtaista. Tällöin huomio kiinnittyy eri ryhmien välisten rajojen konstruointiin ja ylläpitoon (Brubaker 2013). Puhe monikulttuurisuudesta sekä monikulttuurisesta kansalaisuudesta jääkin yleensä julistukselliselle tasolle, ja tarvitaan enemmän empiiristä evidenssiä tukemaan väitteitä siitä, hahmottavatko maahan muuttaneet itse yhteiskunnan jäsenyytensä kulttuurin ehdoin (Reijerse ym. 2013). Usein kulttuurisilla selityksillä ei ole myöskään paljoa tarjottavaa käytännöllisiin erityiskysymyksiin, jotka liittyvät esimerkiksi peruspalveluiden työntekijöiden ja palveluiden käyttäjien vuorovaikutukseen tai peruspalveluiden käyttöön, kuten tulkaukseen ja selkeän palvelutiedon saamiseen (Vuori 2012, 319).

Suomessa maahan muuttaneiden kanssa tehtävän peruspalvelutyön erityiskysymyksiä on käsitelty tieteellisissä tutkimuksissa yksittäisten tai useiden palveluiden sekä työntekijöiden ja/tai asiakkaiden näkökulmista. Aihetta on 2000-luvulla tutkittu esimerkiksi pakolaisten kanssa tehtävän työn (Turtiainen 2012), kuntoutuksen (Buchert & Vuorento 2012), lastensuojelun (Anis 2008) ja terveydenhoidon (Sainola-Rodriguez 2009) näkökulmista. Lisäksi osassa tutkimuksia on tarkasteltu useamman palveluinstituution näkökulmaa (esim. Buchert 2015; Hammar-Suutari 2009; Brewis 2008). Osassa tutkimuksia peruspalvelutyössä muodostuneet erityiskysymykset on määritelty monikulttuurisuudesta johtuviksi. Tällöin peruspalvelutyö on esitetty työksi, jossa työntekijät kohtaavat uudenlaisia ilmiöitä ja tarvitsevat uudenlaista kulttuurien välistä osaamista.

Eri tutkimukset antavat hyvin samansuuntaisia tuloksia, joiden mukaan konkreettisia palveluiden käytössä kohdattavia ongelmia ovat palveluiden löytäminen, palveluun pääseminen, palvelusta toiseen siirtyminen, palvelutiedon puute tai epäselvyys, työntekijöiden ja palveluiden käyttäjien yhteisen kielen puute, vaikeudet käsitellä kokemuksia arkipäivän rasismista sekä vähäiset aikaresurssit palveluiden käyttäjää kohti. Edellä mainitut ongelmat tulevat esiin sekä useita maahanmuuttajaryhmiä että erityisesti venäjänkielisiä käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Veistilä ym. 2013; Jäppinen ym. 2007). Lisäksi Keskinen (2012; 2009a) ja Tuori (2012; 2009) esittävät, että universaaliuden ja monikulttuurisuuden yhteensovittaminen on vaikeaa, mikä näkyy palveluiden käytön ongelmina. Keskinen (2012, 310–311) mukaan kyse on universalismin paradoksista, mikä tarkoittaa sitä, että universalismi toimii yhtäältä vastavetona kulttuuristamista vastaan, mutta toisaalta rajoittaa erojen käsittelyä ja voi tuottaa pahimmillaan eriarvoisuutta kun palveluiden käyttäjien erilaisia lähtökohtia ei oteta huomioon (myös Julkunen 2010, 231).

Edellä esitetyissä tutkimuksissa toistuvat samantyyppiset ratkaisukeinot peruspalveluissa kohdattaviin ongelmiin. Erityisesti korostuvat kunnioittava suhtautuminen palveluiden käyttäjiin sekä yhdenvertainen kohtelu, kuuntelu, kysyminen, oman kulttuuritaustan ja valta-aseman tiedostaminen sekä stereotypisoinnin välttäminen, tulkkauksen järjestäminen, riittävän tiedonkulun turvaaminen viranomaisorganisaatioiden sisällä ja niiden välillä, maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden palkkaaminen ja valtaväestöön kuuluvien työntekijöiden kouluttaminen sekä heidän kulttuurisen kompetenssinsa ja transnationaalisen osaamisensa kehittäminen.

Tutkimuksessani olen halunnut kyseenalaistaa yhteiskunnan jäsenyyteen ja palveluiden käyttöön liittyvien erityiskysymysten selittämisen kulttuurilla ja kulttuurieroilla. En siis ota haastateltavien taustakulttuuria ennako-oletukseksi tai tutkimustulosteni ensisijaiseksi selittäväksi tekijäksi, vaan olen kiinnostunut haastateltavien tavoista kertoa elämästään Suomessa. Olen käyttänyt integraation käsitettä kahdessa erillisartikkelissa, joissa olen lähestynyt sitä osallisuutena suomalaiseen yhteiskuntaan. Muuttoartikkelissa keskityin siihen, miten haastateltavat puhuivat itse niistä muutoksista, joita he olivat kokeneet muuttaessaan Suomeen, määrittelemättä valmiita integraatiokriteereitä. Sosiaalisen tuen artikkelissa olen tarkastellut sitä, miten sosiaaliset suhteet vaikuttavat integraation eri osa-alueisiin. Erillisartikkeleiden tuloksista kävi kuitenkin ilmi, että integraation käsite on hyvin normatiivinen eikä anna tarpeeksi tilaa haastateltavien omille määritelmille heidän jäsenyydestään yhteiskunnassa, minkä vuoksi luovuin siitä yhteenveto-osassa. Kuten edellä on esitetty, integraation normatiivisuus ilmenee siten, että kaikkien maahan muuttaneiden odotetaan integroituvan suomalaiseen yhteiskuntaan tietyissä kotouttamislain mukaisessa ajassa sekä tietyllä tavalla,

ottamatta tarpeeksi huomioon yksilöiden toisistaan eriäviä elämäntilanteita, tarpeita ja aiempaa koulutusta sekä osaamista.

Yhteenveto-osassa olen päätenyt arjen kansalaisuuden käsitteen käyttöön, sillä näkemykseni mukaan se mahdollistaa integraatiota vähemmän normatiivisen sekä laajemman näkökulman maahan muuton jälkeisen elämänvaiheen ja yhteiskunnan jäsenyyden tarkasteluun. Lisäksi käsitteen avulla on mahdollista käsitellä haastateltavien esiin tuomia integraation vaatimuksia, joita kohdistetaan maahan muuttaneisiin. Tavoitteenani on vastata maahanmuuttotutkimusta koskevaan kritiikkiin siitä, että tutkimus usein keskittyy hallinnollisen tiedontarpeen ympärille ja tarkastelee integraatiota jättäen maahan muuttaneiden omat määritelmät ja kokemukset yhteiskunnan jäsenyydestään vähemmälle huomiolle (esim. Favell 2005, 47). Tällöin huomioni ei keskity siihen, täyttävätkö haastateltavat ennalta määritellyt kotoutumisen kriteerit, vaan siihen, miten he itse rakentavat jäsenyyttään suomalaisessa yhteiskunnassa ottaen huomioon jäsenyyteen vaikuttavat kontekstuaaliset tekijät.

2.3 ARJEN KANSALAISSUUS TUTKIMUSKOHTENA

Tässä tutkimuksessa lähestyn yhteiskunnan jäsenyyttä käytäntönä, jossa korostuu toiminnan näkökulma (esim. Lister 1998; 2007). Käytännöllä tarkoitan toistuvia arjen tilanteita, joiden kautta tarjoutuu erilaisia osallistumisen mahdollisuuksia (Vuori 2015, 395). Nojaan Listerin ja kumppaneiden (2007, 168) näkemykseen siitä, että kansalaisuus arjessa ilmenee neuvotteluna kansalaisuuden elementeistä: oikeuksista, velvollisuuksista, kuulumisesta ja osallisuudesta. On tärkeää määritellä kansalaisuuden sisältö ja lähestymistapa, jotta sen erityisluonne tulisi esiin ja jotta tutkimuksen kohde olisi selkeä (myös Nordberg 2007, 29). Kansalaisuustutkimuksia on kuitenkin kritisoitu siitä, että niissä aineisto yritetään pakottaa ennalta määriteltyihin kategorioihin tarkastelematta kansalaisuuden paikallisia ilmentymiä (esim. Condor 2011; Isin 2009, 4). Olenkin ensisijaisesti kiinnostunut siitä, mistä haastateltavat itse kuvaavat arjen kansalaisuutensa rakentuvan. En ota valmiiksi määriteltyä kansalaisuuden kategoriaa lähtökohdaksi tai analyysikehikoksi, vaan tarkastelen kansalaisuuden kategorian rakentumista.

Neuvottelulla kansalaisuudesta tarkoitan sitä, että haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuuttaan suhteessa kulttuurisiin odotuksiin, yhteiskunnallisiin diskursseihin ja institutionaalisiin käytäntöihin nojaten, muokaten ja vastustaen niitä (esim. Burr 2003). Arjen kansalaisuuden tarkastelu yhdistää rakenteellisen tason kansalaisuuden tarkastelun, eli sen miten sosiaaliset oikeudet toteutuvat peruspalveluiden kautta, ja miten haastateltavat kokevat heihin kohdistetun kotoutumisen odotuksen, sekä myös ihmisten omat kokemukset sosiaalisista suhteista, arjen kohtaamisista ja kuulumisesta. Arjen kansalaisuus on kiinnostava käsite juuri sen vuoksi, että se nivoo yhteen eri tason kysymykset yksilöiden, yhteisöjen ja julkisen vallan suhteista. (Myös Vuori 2015, 395; Werbner & Yuval-Davis 1999, 4.)

Tarkastelen arjen kansalaisuuden rakentamisen paikallista luonnetta keskittymällä haastateltavien kertomuksiin peruspalvelukokemuksistaan Suomessa, sillä paikallisyhteisöt määrittelevät kansalaisuuden ehtoja, ja peruspalveluiden käyttö on osa ihmisten arkea (myös Valokivi 2008; Kuusela & Saastamoinen 2006, 9; Harinen 2000, 42). Arjen kansalaisuuden käsitteen käytöllä vastaan universaalia kansalaisuutta koskevaan kritiikkiin ja tuon esille yksilöiden taustan sekä mate-

riaalisten olosuhteiden vaikutukset arjen kansalaisuuteen. Tutkimukseen osallistuneiden kanssa läpi käyty haastatteluteemat käsittelevät nimenomaan heidän elämäänsä Suomessa, ja siksi tarkastelu kohdistuu ensisijaisesti Suomeen. Näen kuitenkin, että kansalaisuus voi olla monikerroksista, eli paikallinen ja transnationaali eivät sulje toisiaan pois, vaan voivat lomittua toisiinsa ja rakentua suhteessa useisiin yhteisöihin (Keskinen & Vuori 2012, 26–27; Yuval-Davis 1999). Lähestyn kansalaisuutta sisäisesti osallistavana, mutta ulkoisesti ulossulkevana, sillä kansalaisen vastakohta on ei-kansalainen, jolla ei ole samanlaisia oikeuksia ja toimintamahdollisuuksia verrattuna kansalaiseen (esim. Lister 1997, 66–72). Kansalaisuus nouseekin erityisen akuutiksi silloin, kun kansalliseksi määritellyn tilaan saapuu maahan muuttaneita ja neuvottelu heidän oikeuksistaan alkaa. Tämä tekee kansalaisuuden rakentumisen tarkastelun juuri maahanmuuton kontekstissa kiinnostavaksi.

Arjen on perinteisesti nähty tapahtuvan yksityisen alueella, ja kansalaisuuden saavan muotonsa julkisen alueella (Lister 2007, 9). Esimerkiksi sosiologisessa tutkimusperinteessä arjen tutkimus onkin eriytynyt omaksi tutkimushaarakseen, ja tällöin tutkimuksen kohteena ovat yleensä rutiinit, toistuvat kokemukset, uskomukset ja käytännöt, joita ovat esimerkiksi asumiseen liittyvät toiminnot tai kuluttaminen (Featherstone 1992, 160–161). Lähestymistapani ei ole siinä mielessä arjen tutkimusta että keskittyisin arjen rutiineihin, tavanomaisiin tilanteisiin tai aikatauluihin, ja tarkastelin perheiden arkea itsessään. Käytän käsitettä arjen kansalaisuus erotuksena virallisesta kansalaisuusstatuksesta ja tarkastelen niitä arjen osa-alueita, jotka ovat merkityksellisiä jäsenyydelle suomalaisessa yhteiskunnassa.

Nojautuen aiempiin tutkimuksiin tarkoitan arjen kansalaisuudella yhteisön täysvaltaista jäsenyyttä (esim. Isin & Wood 1999). Lähestyn kansalaisuutta kuitenkin käsitteenä, jota voidaan käyttää myös oleskeluluvan saaneiden maahan muuttaneiden tai turvapaikanhakijoiden kohdalla, sillä kuten jo edellisessä luvussa mainitsin, Suomessa useimmat sosiaaliset oikeudet ovat sidoksissa asumiseen, eivät muodolliseen kansalaisuusstatukseen. En kysynyt haastateltavilta Suomen tai Venäjän muodolliseen kansalaisuuteen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista, vaan heidän kokemuksiaan Suomessa asumisesta ja peruspalveluiden käytöstä. Näin haastateltavien virallisen kansalaisuuden tarkastelu on rajautunut tarkasteluni ulkopuolelle.

Tarkastelen perheissä elävien haastateltavien arjen kansalaisuutta. Perhe on sosiaalisena instituutiona täyttänyt tiettyjä funktioita ja muodostanut näin kehikon kansalaisuuden rakentamiselle. Perheen toteuttamia kansalaisuutta tukevia funktioita ovat esimerkiksi lisääntyminen, lasten kasvatus ja sosialisointi yhteiskuntaan. (Commaille 2000, 204.) Vaikka perheen sosiaaliset funktiot ovat muuttuneet, ne eivät ole kokonaan hävinneet ja on tärkeää tunnistaa sidokset perhejäsenten välillä, sillä ne vaikuttavat yksilöiden arkeen. Nämä sidokset voivat olla hoivaa, resurssien jakamista, vastuita, velvollisuuksia ja rajoituksia, ja ne ovat lainsäädännön, instituutioiden sekä kulttuurisen normiston ohjauksen piirissä (esim. Sevón & Notko 2008, 13).

Kansalaisuus käsitetään usein sukupuolineutraaliksi käsitteeksi, vaikka sen voi nähdä hyvinkin sukupuolittuneena, sillä sitä on käytetty myös naisten ulossulkemiseen yhteiskunnan tasa-arvoisen jäsenyyden ulkopuolelle. Lisäksi sosiaalinen kansalaisuus on paljolti perustunut sukupuolittuneelle työnjaolle sekä jaolle yksityisen ja julkisen välillä. (Yuval-Davis 1999, 119.) Listerin (1997, 9, 40) mukaan on tärkeää, että kansalaisuuden käsitettä käytetään sukupuolisensitiivisesti

ja tunnistetaan, että ihmiset voivat olla samanaikaisesti sekä hierarkkisten valtasuhteiden kohteita että toimijoita omassa elämässään. Myös sukupuolten välillä ja sisällä vallitsevat erot tulee ottaa huomioon. Sukupuoleen liittyvät kysymykset eivät olleet mukana alkuperäisessä tutkimusasetelmassa, mutta ne nousivat esille tutkimustulosten kautta.

Lasten kansalaisuutta on usein tarkasteltu samoilla kriteereillä kuin aikuisten kansalaisuutta. Lapset ovat kuitenkin riippuvaisia huoltajistaan ja heillä on heikompi pääsy moniin resursseihin. Siksi heidän kansalaisuutensa näyttää puutteelliselta aikuisiin verrattuna, kun tarkastellaan esimerkiksi sosiaalista statusta, itsenäisyyttä, kompetenssia, osallisuutta ja oikeuksia. Arjen kansalaisuuden tarkastelu avaakin uudenlaisia näkökulmia myös lasten jäsenyyteen yhteiskunnassa, sillä huomio kiinnittyy lapsille mahdollisiin toiminta-alueisiin (Wood 2014, 228; Lister 2008). Aineistoni asettaa rajoituksia lasten arjen kansalaisuuden tarkastelulle, sillä heidän näkökulmansa tulee näkyviin pääosin vanhempien puheenvuorojen kautta, eikä haastatteluiden aikana ole käytetty lapsisensitiivisiä menetelmiä. Osa vanhemmista on kuitenkin muuttanut Suomeen alle 29-vuotiaana. Alle 29-vuotiaat määritellään nuorisolain (1285/2016) mukaan nuoriksi, mikä mahdollistaa joidenkin huomioiden tekemisen lasten ja nuorten kansalaisuudesta aineiston asettamissa rajoissa.

3 AINEISTO, METODOLOGIA JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoni ja haastatteluprosessin, kuvaan haastateltuja perheitä ja tutkimuksessa käytettyjä analyysimenetelmiä sekä pohdin tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja tutkijan positiotani. Luvun keskeinen tehtävä on jäsentää monivaiheista tutkimusprosessiani ymmärrettävään muotoon sekä perustella tutkimuksen eri vaiheissa tekemiäni valintoja.

3.1 HAASTATTELUT AINEISTONA

3.1.1 TUTKIMUKSEN SUUNNITTELU

Suunnitellessani väitöskirjatutkimustani vuonna 2012 työskentelin Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniassa suunnittelijana ja tutkijana suomalais-venäläisessä Empowerment of Families with Children -hankkeessa.⁹ Tuolloin työtehtäviini kuului venäläistaustaisten perheiden hyvinvointia, palvelutyytyväisyyttä ja integraatiota koskevan postikyselyn toteuttaminen. Samassa hankkeessa työskenteli myös tutkijakollegani Minna Veistilä. Tilasimme tutkijakollegani kanssa hankkeen tutkimusta varten Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmästä osoitteiston, johon oli satunnaisotannalla poimittu 1000 ihmisen osoitteet.¹⁰ Suunnittelimme kumpikin laadullisen väitöskirja-aineiston hankkimista, joten lähetimme kyselylomakkeen mukana myös erillisen kaksikielisen lomakkeen, jossa kysyttiin vastaajien halukkuutta osallistua kyselyn lisäksi haastatteluun. Lomakkeita, joissa ilmaistiin halukkuutta osallistua haastatteluun, palautui yhteensä 41. Osassa lomakkeita oli puuttuvia tai virheellisiä yhteystietoja, ja lopulta saimme yhteyden 32 perheeseen. Osa perheistä oli muuttanut tai lomalla, osalla oli kiireinen elämäntilanne ja osalle eivät sopineet haastattelujemme aikataulut, mutta onnistuimme sopimaan haastattelut 25 perheen kanssa. Käytämme samaa aineistoa soveltuvin osin omissa tutkimuksissamme tutkijakollegani kanssa. Tuodakseni esiin kahden tutkijan yhteistyön merkityksen kirjoitan aineiston keruusta monikon ensimmäistä persoonaa käyttäen.

Ennen haastatteluja laadimme suomeksi tutkimustiedotteen sekä suostumuslomakkeen, jotka käänsin venäjäksi. Lisäksi laadimme erilliset teemahaastattelurungot, jotka sovitimme yhteen. Yhteiset teemamme koskivat taustatietoja, Suomeen muuttoa ja kokemuksia Suomessa asumisesta, minun teemani peruspalvelukokemuksia ja tutkijakollegani teemat hyvinvointia. Lisäksi sovimme niistä sosiaalityössä käytetyistä toiminnallisista menetelmistä,

⁹Hanke toteutettiin vuosina 2011–2014, ja sitä koordinoi Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, Kotkan yksikkö. Hanke kohdistui lapsiperheiden hyvinvoinnin tukemiseen Suomessa ja Venäjällä, ja sen tavoitteena oli sekä tuottaa tutkimustietoa että kehittää käytännöllisiä perhetyön tukimuotoja. Hanketta rahoitti EU:n European Neighbourhood and Partnership Instrument -ohjelma.

¹⁰ Otoksen poimintakriteerit olivat:

- (1) henkilö on hänen kanssaan samassa osoitteessa asuvan alle 18-vuotiaan lapsen huoltaja,
- (2) on muuttanut Suomeen vuoden 1991 jälkeen,
- (3) on asunut Suomessa tietojen poimintahetken mennessä vähintään vuoden ajan,
- (4) on rekisteröinyt äidinkielekseen venäjän kielen,
- (5) asuu Haminassa, Imatralla, Kotkassa, Lappeenrannassa tai Kouvolassa.

joita tulisimme käyttämään haastatteluiden aikana. Nämä menetelmät olivat sukupuu, aikajana ja verkostokartta. Käytimme edellä mainittuja menetelmiä verbaalisen vuorovaikutuksen tukena ja johdantona eri teemoihin.

Perusteluna menetelmien käytölle oli se, että ne voivat kokemuksemme mukaan parantaa haastatteluiden vuorovaikutusta perinteisen kysymys-vastaus-muodon rinnalla, sillä tutkijan tekemät muistiinpanot ja piirrookset ovat haastattelun aikana näkyvillä kaikille osapuolille. Lisäksi muistiinpanojen läpinäkyvyys toimii visuaalisena välineenä ja keskustelun virittäjänä sekä mahdollisesti auttaa haastattelijaa ja haastateltavaa hahmottamaan haastateltavan esiin tuomia asioita. Tällöin haastattelijan on mahdollista tarvittaessa palata sellaisiin kysymyksiin, jotka jäävät mietittävään tai saavat vähemmän huomiota keskustelun kuluessa (Kallinen ym. 2015, 64). Halusimme myös varmistaa, että jokaisesta haastattelusta jäisi jotain materiaalia, mikäli joku haastateltavista ei suostu haastattelun nauhoittamiseen tai jos nauhoituksen kanssa tulee teknisiä ongelmia.

3.1.2 ENSIMMÄISET HAASTATTELUT

Kesällä 2012 toteutimme 25 haastattelua, joista 19 haastattelua tehtiin perheiden kotona, neljä haastattelua kirjaston kuunteluhuoneessa, yksi haastateltavan työpaikan neuvotteluhuoneessa ja yksi hotellista varatussa kokoushuoneessa. Haastattelu voidaan kuvata institutionaaliseksi tilanteeksi, jossa haastattelijalla ja haastateltavalla on tietyt roolit ja jota ohjaavat ensisijaisesti tutkijan asettamat tavoitteet (Kuula 2006, 139; Ruusuvoori & Tiittula 2005, 23). Haastattelut muodostuivat erilaisiksi riippuen tilasta, jossa ne pidettiin. Kotona, teekupin ja tarjoilujen äärellä toteutetut haastattelut loivensivat institutionaalista asetelmaa. Se johtui tulkintani mukaan siitä, että kotihaastatteluissa oli usein läsnä lapsia tai lemmikkejä, jolloin huomio kiinnittyi vierailumme aluksi heihin, eikä ollut tarvetta mennä heti haastattelun teemoihin. Lisäksi kodeissa oli paljon sellaisia esineitä, kuten astioita, käsitöitä ja kasvillisuutta, joista löytyi saman tien yhteisiä puheenaiheita.

Kirjastossa, työpaikalla ja hotellin neuvotteluhuoneessa järjestetyissä haastatteluissa oli virallisempi tunnelma, ja ne olivat pääosin kotihaastatteluja lyhyempiä. Kirjaston tilat olivat ikkunattomia ja ahtaita, vaikka yritimme kalusteita järjestelmällä luoda kodikkaampaa tunnelmaa. Julkisissa tiloissa pidetyissä haastatteluissa tuntui välttämättömältä mennä nopeasti haastatteluteemoihin, sillä tilassa ei ollut mitään muita virikkeitä. Samalla julkisten tilojen käyttö kuitenkin mahdollisti keskittymisen ainoastaan haastatteluihin, mikä ei aina ollut mahdollista kotihaastatteluissa. Julkisissa tiloissa tapahtuvissa haastatteluissa vapaamuotoisempi keskustelu käytiin yleensä haastattelujen jälkeen.

Kaikissa haastatteluissa kerroimme aluksi tutkimuksesta, siihen osallistumisen vapaaehtoisuudesta ja keskeyttämisen mahdollisuudesta, annoimme tutkimustiedotteen, jossa kerrottiin tutkimuksen tarkoituksesta suomeksi ja venäjäksi sekä pyysimme haastateltavia allekirjoittamaan suostumuslomakkeen heidän valitsemallaan kielellä. Pyysimme lisäksi luvan haastattelun nauhoittamiseen, mikä sopi kaikille. Aloitimme haastattelun kysymällä keitä perheeseen kuuluu ja missä perheenjäsenet asuvat. Myöhemmin siirryimme sellaisiin aiheisiin kuten muutto Suomeen, sosiaaliset verkostot, hyvinvointi ja peruspalvelukokemukset. Haastattelun apuna käytimme temahaastattelurunkoa. Sen etuna on se, että haastattelun teemat ovat ennalta määriteltäviä, mikä antaa haastateltaville mahdollisuuden ilmaista itseään vapaamuotoisesti, mutta keskustelu pysyy kaikkien haastateltavien

kanssa kuitenkin samoilla aihealueilla (Eskola & Suoranta 1998, 87–88). Käsittelemämme teemat olivat: perhe, muutto Suomeen ja elämä Suomessa, suhde Suomeen ja Venäjään, hyvinvointi, peruspalvelukokemukset ja palveluiden kehittämisehdotukset.

Toiminnalliset menetelmät (sukupuun, aikajana, verkostokartta) toimivat keskustelun virittelijöinä. Jokainen niistä piirrettiin valkoiselle paperille. Sukupuun piirtämisen yhteydessä käsitelimme perheen taustatietoja: keitä haastateltavat määrittivät kuuluvan perheeseensä, perheenjäsenten iät ja asuinpaikat, heidän välisensä yhteydenpidon luonne ja perhesuhteet. Aikajanan piirtäminen alkoi Suomeen muuttamisen hetkestä, liikkuen haastateltavan menneisyyden ja nykyhetken välillä, keskittyen kuitenkin Suomeen muuttoon ja Suomessa asumiseen. Aikajanan yhteydessä tarkastelimme tärkeitä elämäntapahtumia. Verkostokartta piirrettiin ison ympyrän muotoon ja jaettiin neljään osaan: perhe, suku, työ ja koulu, viranomaiset ja muut. Merkitsimme haastateltavien mainitsemissä tärkeitä henkilöitä kartan eri osiin ja keskustelimme siitä, minkälaista tukea kukin heistä antaa perheille sekä siitä, minkälainen tuki perheeltä mahdollisesti puuttuu. Haastattelujen aikana kumpikin meistä kysyi täsmentäviä kysymyksiä tulkintojen tarkistamiseksi.

Haastattelun lopuksi tarjosimme haastateltaville tilaisuuden kysyä epäselviä asioita. Lisäksi kysyimme, olivatko haastattelussa käsitellyt teemat sellaisia, joita haastateltavat olivat odottaneet ja jäikö jotain olennaista kysymättä. Kaikki haastateltavat kertoivat odottaneensa haastatteluissa esitettyjä kysymyksiä, sillä ne myötäilivät aiemmin toteuttamamme postikyselyn teemoja. Varmistimme myös, että haastateltavilla oli yhteystietomme, jotta he tarvittaessa voisivat ottaa meihin yhteyttä, ja kerroimme tutkimusten toteuttamisaikatauluista. Varsinaisen haastattelun jälkeen keskustelimme vielä vapaamuotoisesti, mikä toimi hyvänä lopetusena ja siirtymänä pois haastatteluteemoista.

Kolmessatoista haastatteluista läsnä oli useampia perheenjäseniä, kuten puolisoita ja lapsia, kun taas kahdessa haastatteluista läsnä oli ainoastaan maahan muuttanut perheenjäsen. Kolmessa haastattelussa mukana olivat lisäksi isovanhemmat ja kahdessa haastattelussa perheystävä. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tavoitteena oli, että useita perheenjäseniä osallistuu haastatteluun. Haastateltavat saivat kuitenkin itse määrittellä, ketä perheeseen kuuluu ja ketkä perheenjäsenet pystyvät ja haluavat osallistua haastatteluun, joten osallistuneiden kokoonpanoista tuli erilaisia. Osallistujien määrän vaihtelua eri haastatteluissa voidaan pitää aineiston rajoituksena. Kun läsnä oli ainoastaan yksi perheenjäsen, hän puhui koko perheen puolesta, emmekä saaneet tietoa muiden perheenjäsenten mahdollisesti erilaisista näkemyksistä.

Ryhmähaastattelussa onkin vaarana, että jotkut näkemykset saavat dominoivan aseman toisiin nähden (Pietilä 2010, 222). Tämän tutkimuksen ryhmähaastatteluissa, joissa oli läsnä useampia perheenjäseniä, haastateltavien puheessa näkyi neuvotteluita tulkinnoista. Haastatteluissa ei kuitenkaan tuotu esiin vahvoja ristiriitoja, mikä saattaa johtua siitä, että perheillä on arjessa paljon jaettu ja etukäteen yhdessä tulkittuja kokemuksia. Lisäksi on ymmärrettävää, että perheenjäseniä ei haluta nolata eikä vahvoja ristiriitoja tuoda esiin ulkopuoliselle tutkijalle. Haastattelutilanteet olivat erilaisia. Perheissä, joissa oli alle kouluikäisiä lapsia, lastenhoitoon liittyvät rutiinit määrittivät haastatteluja. Useamman perheenjäsenen haastatteluissa keskustelut olivat polveilevampia verrattuna yksilöhaastatteluihin, sillä haastateltavat eivät osoittaneet puhettaan ainoastaan haastattelijoille vaan myös toisilleen. Tällöin myös haastatteluiden tiedon tuottamisen kontekstit

olivat toisistaan eroavia. Käsittelen erimuotoisia haastatteluita kuitenkin samantyyppisenä aineistona, sillä kaikissa haastatteluisa liikuttiin samoilla aihealueilla. Analyysissäni en kirjoita perheen puheesta, vaan haastateltavien puheesta ja tuon esille, että haastateltavien puheenvuorot ovat kuitenkin aina yksilöiden puheenvuoroja.

Kymmenen haastattelua toteutettiin venäjän kielellä, kahdeksan suomen kielellä, kuusi sekä suomen että venäjän kieltä käyttäen, ja yksi englannin sekä venäjän kieltä käyttäen. Toimin haastattelujen aikana sekä haastattelijan että tulkin roolissa, koska tutkijakollegani on suomenkielinen. En kokenut kaksoisrooliani ongelmallisena, sillä keskityimme haastattelujen aikana osittain eri teemoihin. Kun kollegani kysyi haastateltavilta hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä, minä keskityin pääosin tulkkaukseen ja pienimuotoiseen kommentointiin. Peruspalveluteemojen yhteydessä toimin aktiivisen haastattelijan roolissa, tulkkasin kollegalleni ainoastaan pääkohdat, ja tein tarkat käännökset vasta litterointivaiheessa, jotta pystyin haastattelutilanteissa keskittymään haastateltavien kanssa keskustelemiseen. Sellaisissa haastateluisa, joissa läsnä oli useampia henkilöitä, haastattelut saattoivat olla monikielisiä. Tällöin keskustelu eteni nopeasti, ja kaikkien haastateltavien puheen simultaanitulkaus ei ollut mahdollista sillä hetkellä. Nopeasti etenevissä ryhmähaastateluisa tulkkasin haastateltavien puheen tiivistetyssä ja pelkistetyssä muodossa ja osallistuin itse myös keskusteluun. Kaikkien haastattelujen kesto vaihteli puolesta tunnista kahteen ja puoleen tuntiin.

Toteutimme haastattelut kolmen viikon aikana. Jokaisen haastattelun jälkeen kävimme kollegani kanssa läpi kokemuksiamme haastattelun sujuvuudesta sekä haastateluisa nousseista tutkimusaiheen kannalta tärkeistä teemoista ja teimme niistä muistiinpanoja. Muistiinpanot auttoivat myöhemmin haastattelutilanteiden hahmottamisessa uudelleen. Kahden haastattelijan läsnäolo mahdollisti usean teeman läpikäynnin sekä keskustelun täydentämisen, kun toinen haastattelija pystyi tuomaan esille sellaisia asioita, jotka saattoivat toiselta jäädä huomioimatta. Lisäksi haastatteluiden jälkeiset yhteiset purkukeskustelut mahdollistivat tilanteen välittömän reflektoinnin. Ensimmäisen haastattelukierroksen jälkeen kollegani litteroi haastatteluaineiston, jonka jälkeen kuuntelin nauhat läpi, tarkistin litteroidun tekstin ja käänsin kirjallisesti ne venäjänkieliset kohdat haastateluisa, joita en ollut tarkasti tulkannut haastattelutilanteessa. Nauhoitettujen haastattelujen kesto oli yhteensä noin 36 tuntia ja litteroitua aineistoa oli 298 sivua fontilla 12 Times New Roman ja rivivälillä 1,5 kirjoitettuna.

3.1.3 HAASTATELTAVIEN KUVAUS

Tutkimukseen osallistuneiden perheiden kuvaus yhtenä ryhmänä ei ole helppo tehtävä perheiden heterogeenisuuden vuoksi: perheet tai perheenjäsenet ovat muuttaneet eri aikoina, eri perusteilla, eri puolilta Venäjää ja heidän elämäntilanteensa sekä muut taustatekijät ovat yksilöllisiä. Kaikkia perheitä yhdistää kuitenkin se, että vähintään yksi perheenjäsen on muuttanut vuoden 1991 jälkeen Venäjältä Suomeen ja puhuu äidinkielenään venäjää. Lisäksi kaikki perheet asuvat Kaakkois-Suomessa. Valikoitumisen yhteydessä perhe on määritelty huoltajuussuhteen ja kotitalouden perusteella, eli haastattelemani perheet ovat kaikki lapsiperheitä. Tutkimukseen osallistuneet perheet voidaan jakaa kolmeen ryhmään:

(1) Kumpikin perheen vanhemmista on syntynyt Venäjällä ja muuttanut samaan aikaan Venäjältä Suomeen. Muuttoperusteina ovat olleet paluumuutto ja työ.

(2) Toinen vanhemmista on syntynyt Venäjällä, on avioitunut Suomessa asuvan suomalaisen tai venäläistaustaisen puolison kanssa, minkä jälkeen muuttanut Suomeen. Muuttoperusteena on ollut avioliitto.

(3) Toinen vanhemmista on muuttanut ensin Venäjältä Suomeen opiskelemaan ja on saanut myöhemmin työpaikan tai/ja avioitunut Suomessa asuvan suomalaisen tai venäläistaustaisen puolison kanssa. Alkuperäisenä muuttoperusteena on ollut opiskelu, mutta oleskeluluvan jatkamisen perusteena on ollut työpaikka tai avioliitto.

Kaikki haastateltavat venäläistaustaiset vanhemmat olivat muuttaneet Suomeen avioliiton, paluumuuttajan statuksen, opiskelun tai työn perusteella. Lisäksi osa haastateltavista oli saanut ensin oleskeluluvan tietyillä perusteilla esimerkiksi avioituessaan suomalaisen puolison kanssa tai vastaanottaessaan opiskelupaikan ja saanut oleskeluluvalleen jatkoa myöhemmin esimerkiksi työn perusteella. Suurin osa perheiden alaikäisistä lapsista oli syntynyt Suomessa. Käyttämäni ilmaisu venäläistaustainen perhe ei ole ristiriidaton, sillä perheiden taustat ja sidokset eri maihin olivat moninaiset. Lisäksi paluumuuttostatuksella muuttaneilla on suomalaiset sukujuuret ja olisi perusteltua kutsua heitä suomalaistaustaisiksi. Joitakin valtaväestöön kuuluvia henkilöitä voisi taas kutsua venäläistaustaisiksi esimerkiksi sen perusteella, että heidän sukunsa on nykyisen Venäjän alueelta lähtöisin.

Vaikka käyttämässäni venäläistaustainen-käsitteessä on ristiriitaisuuksia monien käsitteiden tavoin, näen sen kuvaavan haastattelemiani perheitä vaihtoehdoisia käsitteitä paremmin. Tarkoitan taustalla vähintään yhden perheenjäsenen syntymäpaikkaa, en sukulaisuussuhteita tai identiteettejä. Nekin ovat kaikki toki mielenkiintoisia, mutta erillisiä keskusteluita, jotka olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle. Tutkimuksessa olen joutunut kohtaamaan runsaasti käsitevalintojen vaikeuteen liittyviä kysymyksiä ja tehnyt ihmisiin liittyviä kategorisointeja, vaikka se on mahdollisesti jättänyt tietyn monimuotoisuuden pois tutkittavista ilmiöistä.

Seuraavassa taulukossa esittelen tutkimukseen osallistuneet perheet tuodakseni aineistoon selkeyttä. Tarkastelen taulukossa Väestörekisterikeskuksen kautta tavoittamamme maahan muuttaneen vanhemman muuttovuotta, muuttoperustetta sekä koulutusta ja pääasiallista toimintaa. Lisäksi esittelen perherakenteen, lasten määrän sekä haastattelussa läsnä olevat henkilöt.

Taulukko 1. Haastateltavien kuvaus.

Perheitä yhteensä	25 perhettä
Muuttovuosi	Kaikki muutot 1992–2010, yleisimmät muuttovuodet 2006 ja 2007
Muuttoperuste	avioliitto 11, paluumuutto 7, opiskelu 4, työ 3

Koulutus	korkeakoulututkinto 17, ammattitutkinto 8
Pääasiallinen toiminta	työssä 15, opiskelemassa 4, työttömänä 3, työharjoittelussa 1, hoitovapaalla 1, sairauslomalla 1
Perherakenne	19 kahden huoltajan perhettä 6 yksinhuoltajaperhettä
Lasten määrä	59 lasta, yleisin lapsiluku 2
Haastattelussa läsnä	Haastatteluissa läsnä yhteensä 53 henkilöä, 20 äitiä, 10 isää, 17 lasta, 4 isovanhempaa, 2 ystävää

Haastateltavat olivat muuttaneet Suomeen vuosina 1992–2010, ja yleisimmät muuttovuodet olivat 2006 ja 2007. Suurin osa haastateltavista (10 naista ja yksi mies) oli muuttanut Suomeen saatuaan oleskeluluvan avioliiton perusteella. Osa haastateltavista vanhemmista oli eronnut muutettuaan Suomeen, osa oli solminut avioliiton muutettuaan Suomeen muilla perusteilla. Paluumuuttostatuksen perusteella oli muuttanut yhteensä seitsemän perheen vanhempaa joko lapsuudessa omien vanhempiensa kanssa tai aikuisiässä omien lastensa kanssa. Neljä vanhempaa oli muuttanut opiskelupaikan perusteella ennen lastensa syntymää. Kolme vanhempaa oli muuttanut perheensä kanssa saatuaan työpaikan Suomesta. Perheistä 19 oli kahden huoltajan perhettä ja kuusi yksinhuoltajaperhettä. Perheissä oli yhteensä 59 lasta: 29 lasta oli alle 7-vuotiaita, 20 lasta oli 8–17-vuotiaita ja 10 lasta oli täysi-ikäisiä eivätkä asuneet samassa kotitaloudessa. Yleisin lapsiluku oli 2. Perheiden lapset olivat joko Suomessa syntyneitä tai Suomeen peruskoulu-ikäisenä muuttaneita. Maahan muuttaneet vanhemmat olivat 26–53-vuotiaita. 17:llä maahan muuttaneella vanhemmalla oli korkeakoulututkinto ja kahdeksalla ammattikoulututkinto. Lukuun on laskettu sekä Venäjällä että Suomessa suoritetut tutkinnot.

Ensimmäisen haastattelukierroksen haastatteluihin vuonna 2012 osallistui 20 äitiä, joista kaikki olivat venäläistaustaisia. Haastatteluihin osallistui 10 isää, joista seitsemän oli venäläistaustaisia ja kolme suomalaistaustaisia. Lisäksi haastatteluihin osallistui 17 lasta, neljä isovanhempaa ja kaksi ystävää eli yhteensä 53 henkilöä. Naisten edustavuus on aineistossa suurempi, sillä haastattelupyynnön vastasi enemmän naisia kuin miehiä. On mahdollista, että naiset kokivat luontevammaksi osallistua perheitä koskevaan tutkimukseen, koska perheiden arjen käytännöt ovat perinteisesti olleet enemmän naisten vastuulla niin Suomessa kuin Venäjällä (esim. Rotkirch 2007, 20; Jokinen 2005, 58). Perheiden vanhemmat olivat hyvin koulutettuja ja suhteellisen nuoria, olihan yhtenä haastattelun valintakriteerinä samassa kotitaloudessa asuva alaikäinen lapsi. Vapaehtoisuuteen perustuvissa haastattelututkimuksissa aineistoa voidaan pitää aina jollakin tavalla vinoutuneena. Tutkimukseen osallistuvat yleensä sellaiset henkilöt, joilla ei ole akuuttia kriisiä päällä, jotka eivät koe aihetta itselleen liian arkaluonteiseksi,

joilla on ajalliset resurssit tutkimukseen osallistumiseen ja jotka kokevat että heillä on sanottavaa aiheesta (Kuula 2006, 136). Lisäksi tässä tutkimuksessa ainoastaan ne ihmiset vastasivat haastattelupyyntöön, jotka täyttivät myös monisivuisen kyselylomakkeen, mikä osoittaa kiinnostusta tutkimusta kohtaan.

3.1.4 NARRATIIVINEN REFLEKTIO JA UUSINTAHAASTATTELUT

Ensimmäisen haastattelukierroksen jälkeen kävimme tutkijakollegani kanssa haastatteluaineiston läpi ja valitsimme haastateltujen perheiden joukosta yhdeksän perhettä jatkohaastatteluja varten. Valintaperusteena oli ensimmäisen haastattelun perusteella syntynyt näkemys siitä, että kyseisen perheen peruspalvelukokemuksista ja hyvinvoinnista ei ollut käytettävissämme vielä tarpeeksi tietoa. Valinnassa pyrimme säilyttämään aineiston monimuotoisuuden ja pyysimme jatkohaastatteluihin sellaiset perheet, joilla oli erilaiset muuttoperusteet, jotka asuivat eri kunnissa ja erosivat toisistaan Suomessa asutun ajan suhteen. Otimme valinnassa huomioon myös perheiden tavoitettavuuden ja halukkuuden osallistua haastatteluihin.

Kirjoitimme tulkintamme näiden yhdeksän perheen haastatteluista tarinoiden muotoon. Kunkin tarinan otsikko oli muodossa ”perheen X kokemuksia hyvinvoinnista ja palvelujärjestelmästä”. Tarinat kirjoitettiin sekä suomen että venäjän kielellä, ja jokainen haastatteluissa läsnä ollut perheenjäsen sai tarinan luettavakseen valitsemallaan kielellä. Tämän jälkeen kysyimme, mitä perheenjäsenet ajattelivat tarinasta ja olemmeko tulkinneet heidän kertomuksensa heidän tarkoittamallaan tavalla. Suurin osa haastateltavista halusi jättää tarinat sellaiseksi, osa haastateltavista halusi tehdä joitakin korjauksia ja täsmennyksiä erityisesti tutkijoiden käyttämiin ilmaisuihin tai perustella tarkemmin näkemyksiään. Osa ei osoittanut kiinnostusta tarinoita kohtaan, koska tarinoissa kuvattu elämäntilanne ei ollut enää ajankohtainen. Uusintahaastatteluista viisi oli yksilöhaastattelua, ja neljässä haastattelussa oli läsnä useampia perheenjäseniä. Isovanhemmat tai perheystävät eivät osallistuneet uusintahaastatteluihin.

Tulkintojen ja tulosten viemistä haastateltavien arvioitavaksi on kutsuttu monilla käsitteillä.¹¹ Tässä tutkimuksessa käytän käsitettä narratiivinen reflektio Veistilän (2008) tavoin, sillä perheille viemämme tulkinnot olivat tarinoiden muodossa. Useat haastateltavat kertoivat, että ensimmäisen haastattelun aikana heidän oli mahdollista hahmottaa muuton jälkeistä elämäänsä Suomessa yhtenä tarinana, ja että tutkijoiden kirjoittaman tarinan lukeminen omasta elämästään vahvisti tätä kokemusta. Tutkijan näkökulmasta uudelleenhaastattelu mahdollisti monien asioiden täsmentämisen, alustavista tulkinnoista keskustelemisen sekä tutkimuksessa käytettyjen käsitteiden yhteisen pohdinnan haastateltavien kanssa.

Lähestymistavalla on myös rajoituksensa, kuten esimerkiksi se, että haastateltava voi taipua haastattelijan tahtoon pelätessään loukkaavansa häntä tai luottaessaan tutkijan tulkinnon oikeellisuuteen. Lisäksi omaa tarinaa lukiesaan haastateltavalla voi nousta pintaan tunteita tai muistoja, jotka vaikuttavat kielteisesti hänen hyvinvointiinsa. Pyrimme kirjoittamaan tarinat sensitiivisesti perheitä kunnioittaen ja korostimme, että olemme kiinnostuneista nimenomaan heidän omista tulkinnoistaan.

Uusintahaastattelut toteutettiin vuoden 2013 kesällä, vuoden päästä ensimmäisistä haastatteluista. Haastattelimme kaikki yhdeksän perhettä yhden viikon

¹¹ Esimerkkejä käytetyistä käsitteistä ovat member checking, participant verification, informant feedback, respondent validation, applicability, external validity ja fittingness (Morse ym. 2002).

aikana. Kahdeksan haastattelua toteutettiin kotona ja yksi hotellista varatussa koughuoneessa. Haastattelut kestivät tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Kolme haastattelua toteutettiin venäjäksi, neljä suomeksi ja kaksi osittain suomeksi, osittain venäjäksi. Haastattelut kestivät yhteensä 17,50 tuntia. Haastattelujen jälkeen litteroin äänitiedostot tekstiksi ja toinen tutkija kuunteli nauhat läpi tarkistaen litterointini. Haastattelumateriaalia oli litteroituna 118 sivua fontilla 12 Times New Roman ja rivivälillä 1,5 kirjoitettuna. Vuosien 2012 ja 2013 haastatteluaineiston kokonaispituudeksi muodostui 416 sivua.

3.2 AINEISTON ANALYYSI

3.2.1 KONSTRUKTIONISTINEN LÄHESTYMISTAPA

Tutkimukseni nojaa sosiaaliseen konstruktionismin perinteeseen, jossa tulkitaan, että käsityksemme todellisuudesta rakentuvat ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Sosiaalisen konstruktionismin perusoletukset ovat kriittinen suhtautuminen itsestään selvänä pidettyyn tietoon ja näkemys siitä, että käsityksemme ovat historiamme ja kulttuurimme tuotteita: se, mitä pidämme tietona, muodostuu sosiaalisissa prosesseissa ja on yhteen kietoutunut sosiaalisen toiminnan kanssa. Kielen käyttö on tämän näkemyksen mukaan osa sosiaalista toimintaa ja keskeinen väline merkitysten luomisessa. (Burr 2003, 2–5; Gergen 1997, 42–67; Berger & Luckmann 1994, 173–178.)

Konstruktionistisen näkemyksen mukaan ihmisten kokemuksia tarkastelevassa tutkimuksessa ei olla alkuperäisen kokemuksen äärellä, vaan kohdataan kokemuksen representaatioita, kuten kertomuksia, joita haastateltavat tuottavat. Kertomus toimii kokemuksen jäsentäjänä ja tulkintana, ja se on tapa konstruoida sekä tapahtumia että omaa identiteettiä (Riessman 2002; Bruner 1987, 11–12). Kertomukseen sisältyvät tulkinnat tapahtumista ovat sidoksissa kertomuksen tuottamisen ehtoihin, ja kertomus tuotetaan kertomisen hetkellä, eli se on senhetkinen versio jostain tapahtumasta (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 199). Silvermanin (2001, 93) mukaan ihmiset saattavat tuottaa sellaisia kertomuksia, jotka eivät ole yhteneväisiä heidän kokemuksensa kanssa, mutta jotka vastaavat kulttuurisia odotuksia, ja pyrkivät esimerkiksi esittämään itsensä selviytyjänä tai niin sanotusti kunnan kansalaisena. Kulttuurisiin odotuksiin nojaaminen ei kuitenkaan tee tutkimustuloksia vähemmän arvokkaiksi, sillä tutkimuksen kautta voidaan saada tietoa kertojaan kohdistuvista odotuksista samoin kuin yhteiskunnassa vallitsevista vakiintuneista puhuntavoista (Jokinen & Juhila 1991, 34). Näin ollen tutkimuksessa on tärkeää kiinnittää huomiota paitsi kertomuksen sisältöön, myös positioon, josta kertomus tuotetaan (Wortham 2001, 19–21).

Tavoitteena tässä tutkimuksessa on tarkastella sitä, millaisina eri ilmiöt näyttyvät haastateltavien kertomana. En kuitenkaan näe, että kertomukset olisivat mielivaltaisia, sillä niihin vaikuttavat kertomuksen tuottamisen kontekstit. Haastateltavien arjen kansalaisuus rakentuu erilaisissa sosiaalisissa kohtaamisissa, joita ohjaavat suomalaisen yhteiskunnan arvot ja toimintakäytännöt. Konstruktionistiseen lähestymistapaan kuuluu, että myös tutkija tulee uusintaneeksi olemassa olevaa käsitteistöä ja näkökulmia, sillä hän on itse sosiaalisen todellisuuden sisällä (Wetherell & Potter 1992, 102–103). Olenkin sekä erillisjulkaisuissa että tutkimukseni yhteenveto-osassa reflektoinut käsitevalintojani, haastatteluprosessia, omaa positiotani sekä aineiston pohjalta tehtyjä tulkintoja.

3.2.2 PERHEIDEN KERTOMUKSET ANALYYSIN KOHTEENA

Tässä tutkimuksessa haastatteluiden aikana on osittain käytetty narratiivisia menetelmiä, kuten aikajanaa sekä narratiivista reflektiota. Aineisto ei kuitenkaan ole kertomuksellinen perinteisen määritelmän (esim. Labov 1972, 362–370; Labov & Waletzky 2006, 26–38) mukaan siten, että haastateltavat olisivat käsitelleet ajallisesti jotain tiettyä aihetta tai omia elämäntapahtumiaan ja että aineisto olisi selkeästi juonellista sekä eri ajanjaksoihin asettuvaa, kuten on usein esimerkiksi elämäkertatutkimuksessa. Tarkoitin kertomuksella kerrontaa eli suullista esitystä vähintään kahdesta toisiaan seuraavasta tapahtumasta, jotka suhteutuvat toisiinsa. Kertomuksen käsite soveltuu tutkimukseeni, sillä aineistosta on erotettavissa eri teemojen mukaisia rakenteita, kuten esitettyjen tapahtumien löyhä kytkeytyminen yhteen ajallisesti, kertojien arviot tapahtumista sekä erilaisia tapahtumien välisiä syy-seuraussuhteita (esim. Alasuutari 2001, 126; Riessman & Speedy 2007, 430). Kertomus ei kuitenkaan välttämättä ole selkeäraja- ja kronologinen, vaan voi koostua eri aikakausien jaksoista, joiden välillä se liikkuu kuten Frank (2010) on korostanut.

Tulkintani mukaan haastatteluaineistoni sisältää useita eri kertomuksia, sillä haastatteluissa käytiin läpi eri teemoja. Käytän ilmaisuja *haastateltavien puhe* ja *perheiden kertomukset*, sillä kaikkia haastateltavia pyydettiin kertomaan kokemuksistaan perheensä jäsenenä esittämällä kysymykset sellaisessa muodossa kuin, miten tämä asia on mielestäsi vaikuttanut teidän perheenne elämään/näky perheenne arjessa? Mitä luulet, mitä muut perheenjäsenet vastaisivat tähän kysymykseen? Jos mietit perheenne elämää Suomessa kokonaisuudessaan, niin miten näet, että...?

Haastatteluissa ovat näkyvissä puheenvuorot, jotka perustuvat perheenjäsenien yhteisiin tai erillisiin kokemuksiin, jotka yhdessä muodostavat kertomuksia ja jotka on tuotettu haastattelutilanteessa tutkijoiden kanssa. Haastatteluissa on vahvasti läsnä perheen näkökulma, mutta vanhempien näkökulmat saavat pääpainon. Lasten näkökulma tulee pääosin esille vanhempien kertomana siksi, että paikalla olevista lapsista suurin osa oli alle kouluikäisiä, ja he leikkivät omia leikkejään haastattelun aikana. Lapset joko eivät osallistuneet haastatteluun ollenkaan tai olivat läsnä vähän aikaa, vastaten ainoastaan pieneen osaan kysymyksistä. Vanhemmat asemoivat itsensä eri tavoin haastatteluiden aikana, sillä välillä he puhuivat omasta puolestaan, välillä toisen perheenjäsenen puolesta ja välillä koko perheen edustajina. Yleensä se venäläistaustainen vanhempi, jonka tiedot saimme Väestörekisterikeskukselta ja johon otimme alun perin yhteyttä, toi eniten näkemyskseen esille haastattelun aikana. Tämä voi johtua siitä, että jo yhteydenottovaiheessa haastattelu henkilöityi eniten häneen.

Läsnä olevilla isovanhemmilla ja ystävillä oli haastatteluissa hyvin pieni osuus ja olen jättänyt heidän puheensa analyysini ulkopuolelle, sillä he joko kommentoivat lyhyesti haastattelun teemoja, osallistuivat yleiseen keskusteluun tai kertoivat haastattelujen aikana enemmänkin omasta kuin haastateltavan perheen tai perheenjäsenen elämästä ja käsittelivät osittain eri aihealueita kuin teemahaastattelurungossa. En ole myöskään tarkastellut haastatteluissa ilmenevää perhedynamiikkaa ja haastattelun vuorovaikutusta tutkimuksessani, koska se olisi tehnyt analyysistä liian monimutkaisen. Analyysin ulkopuolelle ovat lisäksi jääneet vuosien 2012 ja 2013 aineistojen väliset muutokset. Kaikki haastateltavat asuivat Kaakkois-Suomessa, mutta aineiston keruun vaiheessa kiinnostukseni ei kohdistunut paikallisuuden näkökulmaan, enkä esittänyt raja-alueella asumiseen liittyviä

kysymyksiä. Näin ollen paikallisuuden merkitys ei tule juurikaan esiin myöskään tutkimustulosten kautta. Sukupuoleen liittyvät kysymykset eivät olleet tutkimuksen suunnitteluvaiheessa kiinnostukseni kohteena, mutta analyysin kautta kävi ilmi, että ne vaikuttavat arjen kansalaisuuden rakentamiseen ja peruspalveluiden käyttöön. Mikäli joku ilmiö on näyttäytynyt sukupuoleen kytkeytyvänä, olen nostanut sen analyysissä esille.

Erillisartikkeleissa analysoin perheiden kertomuksia painottamalla aineiston eri osia, missä erilaiset menetelmät olivat apuna. Muuttoartikkelissa hyödynsin aikajanaa, sosiaalisen tuen artikkelissa verkostokarttaa ja kehittämisartikkelissa niitä haastattelun osioita, jotka keskittyivät haastateltavien kehittämisehdotuksiin. Lisäksi olen käyttänyt eri artikkeleissa sekä erilaisia teoreettisia lähestymistapoja että erilaisia analyysimenetelmiä. Näen useamman lähestymis- ja analyysimenetelmän työkaluina, joiden avulla teen ymmärrettäväksi haastateltavien kerrotuja kokemuksia ja kytken ne laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiin. Useamman analyysimenetelmän käyttö mahdollistaa ilmiön laajan tarkastelun, sillä erilaiset tavat lähestyä tutkittavia ilmiöitä voivat tuottaa erilaista tietoa (esim. Hyvärinen 2010, 90). Erillisartikkeleissa vastaan esitettyihin tutkimuskysymyksiin käyttämällä eri artikkeleissa erilaisia laadullisia analyysimenetelmiä, joita ovat narratiivinen analyysi, diskurssianalyysi ja sisällönanalyysi. Menetelmät valikoituivat kunkin artikkelin kysymyksenasettelun pohjalta. Olen tutkimuksessani ollut kiinnostunut sekä siitä, *mitä* haastateltavat puhuvat että myös siitä, *miten* he puhuvat, ja *millaisina* he esittävät puheena olevat ilmiöt. Lisäksi kehittämisartikkelissa esitän *mitä sitten* -kysymyksen kysyessäni miten peruspalveluita tulisi kehittää jatkossa käytännön tasolla.

Narratiivinen analyysi

Narratiivinen lähestymistapa voi sisältää useita erilaisia metodologisia ratkaisuja ja mahdollisuuksia tarkastella yksilön kokemuksia. Ominaista lähestymistavalle on, että kertomukset tai tarinat nähdään tiedon rakentajina ja kokemuksen analyysin välineenä (Webster & Mertova 2007; Hänninen 2000, 15–19). Tarkastelemme *muuttoartikkelissa* perheiden tarinoita elämästään Suomessa. Viittaamme tarinoilla kertomuksen ilmaisemaan ajassa etenevään tapahtumakulkuun, mikä tarkoittaa sitä, että kertomus toimii tapahtumien ja kokemusten esitystapana ja tarinoissa keskitytään enemmän kerrotun sisältöihin ja merkityksiin (esim. Ikonen 2001; Hänninen 2000). Tarinoissa kertoja arvioi tapahtumia ja toimijoita tarinan sisällä ja niihin liittyy merkityksellistämistä (Elliot 2005, 3–12). Kysyimme, mistä tarinat kertoivat, miksi ne kerrottiin, miten ne kerrottiin ja millaisen kuvan kertojat halusivat antaa tarinoita kertomalla (Frank 2010, 75–85, 92). Perheiden kokemat muutokset ja integraation vaiheet olivat luentaa jäsentäviä teemoja.

Muuttoartikkelin analyysi koostui kahdesta osasta. Ensimmäisessä osassa analysoimme neljä eri maahanmuuton perustetta kuvaavaa tarinaa. Kiinnitimme erityistä huomiota niihin muutoksiin, joita haastateltavat kertoivat käyneensä läpi Suomeen muuton jälkeen. Toisessa analyysiosassa tarkastelimme kaikkien perheiden tarinoille yhteisiä teemoja. Tarinoita yhdistäväksi tekijäksi nousi vaihettaisuus, sillä integraatio esitettiin ajallisesti etenevänä prosessina. Integraation vaihettaisuuden tulkitimme mallitarinaksi, jolla tarkoitamme Hännisen (2000, 21–143) tavoin yhteisössä tunnettua tarinaa, joka ilmentää kulttuurisia odotuksia, ja johon kertoja suhteuttaa oman tarinansa. Narratiivinen lähestymistapa mahdollisti integraation tarkastelun ajallisena prosessina sekä menneiden tapah-

tumien reflektion. Menetelmä soveltui erityisen hyvin ensimmäisessä artikkelissa käytettäväksi, sillä sen avulla oli mahdollista tarkastella aineistoa kokonaisuutena ajallisen ulottuvuuden kautta. Lisäksi narratiivisen analyysin kautta nousivat esiin monet jatkotutkimusaiheet, joihin olen syventynyt seuraavissa artikkeleissa.

Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi voidaan määritellä analyysimenetelmäksi, joka kohdistuu toimijoiden tapaan tehdä asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään eli siihen, miten jokin asia esitetään (Jokinen ym. 2004, 18). Sosiaalisen tuen artikkelissa jäsenimme diskursseja representaatioina. Representaatiolla tarkoitetaan jonkin asian, ihmisen tai ilmiön esitystä, jolloin esitetty kohde ei ole fyysisesti läsnä, vaan se havaitaan ja ymmärretään representaation välityksellä eli uudelleen esitettynä. Representaatiot esittävät tapahtumia ja kokemuksia sekä tuottavat merkityksiä kielen ja kuvien avulla painottaen ilmiöiden eri puolia ja jättäen toiset puolet varjoon. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 57.) Kielen avulla tuotettuja representaatioita on mahdollista lähestyä diskursseina. Tällöin voidaan tunnistaa eri diskursseja, ja sitä, miten ne jäsentävät sosiaalista todellisuutta keskenään erilaisin tavoin. Diskurssit on mahdollista nimetä, mikä tarkentaa käytettyjä näkökulmia (Fairclough 1997, 77, 124).

Artikkelin tutkimustehtävänä oli selvittää miten haastateltavat puhuvat sosiaalisesta tuesta. Analyysin aluksi luokittelimme aineistoa eri suhteiden ja niiden kautta saadun tuen mukaan. Seuraavaksi tunnistimme yleisimpiä eri suhteista käytettyjä puhuntatapoja, jotka toistuvat aineistossa. Tutkimustuloksina nimesimme *integraation*, *tunnustuksen* ja *turvallisuuden* diskurssit. Eri diskurssit kuvaavat eri näkökulmista sitä, miten haastateltavat merkityksellistävät sosiaalista tukea ja minkälaista sosiaalista tukea he esittävät suhteiden heille tuottavan. Diskurssianalyysin avulla oli myös mahdollista tarkastella, miten haastateltavat konstruoivat itsensä toimijoina sosiaalisissa suhteissa ja miten he kuvaavat omia toimintamahdollisuuksiaan.

Positioartikkelissa käytän analyysivälineenä diskurssianalyysia kiinnittäen huomiota siihen, miten haastateltavat positioivat itsensä suhteessa peruspalveluihin. Paitsi että diskurssit konstruoivat eri ilmiöitä, ne konstruoivat myös subjekteja, sillä niissä muodostuu yksilöille erilaisia positioita, jotka ohjaavat heidät näkemään itsensä ja heitä ympäröivän maailman tietyissä valossa. Usein positiot tarjoavat ihmisille valmiita paikkoja, joita on mahdollista käyttää, reflektoida tai vastustaa. (Harre & Lagenhove 1999.) Positiot mahdollistavat ja rajoittavat tietynlaista toimintaa sekä tuottaen että riistäen tietynlaisia oikeuksia, vastuuta ja odotuksia (Jokinen & Juhila 2004, 99). Toteutin analyysin soveltamalla Willigin (2008, 114–117) ohjeita siten, että aluksi erottelin haastateltavien peruspalvelukokemuksistaan käyttämät puhutavat. Tämän jälkeen tarkastelin sitä, minkälaisia positioita ja toimintaa puhutavat mahdollistavat haastateltaville. Lopuksi pohdin, minkälaiset reunaehdot ne luovat haastateltavien arjen kansalaisuuden rakentamiselle, mikä on eri positioiden suhde toisiinsa sekä minkälaisia jännitteitä positioiden välillä on. Analyysin tuloksena nimesin neljä eri positiota, joita ovat *kiitollisen*, *väärinkohdellun*, *aktiivisen* ja *riippuvaisen* positiot. Paitsi että positioanalyysin avulla oli mahdollista tarkastella sitä, miten haastateltavat kuvaavat itseään, se myös toi esille sen, minkälaista neuvottelua, vastapuhetta ja kulttuurisia odotuksia positioiden tuottamiseen liittyy.

Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on joustava analyysimenetelmä, jota voidaan käyttää erilaisten aineistojen analysointiin kun kiinnostuksen kohteena ovat kokemukset, käsitykset, kielen piirteet tai sanoihin sisältyvät merkitykset. Sisällönanalyysin avulla aineistoa analysoidaan systemaattisesti ja pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa (Patton 2002, 453). Tavoitteena on tehdä päätelmiä aineistosta siten, että aineisto hajotetaan osiin ja se käsitteellistetään etsimällä johdonmukaisuuksia ja yhteneväisyyksiä. Lopulta aineisto kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi sekä tiivistetyksi kuvaukseksi tutkittavasta ilmiöstä. (Esim. Weber 1990.)

Luottamusartikkelissa käytän laadullista teoriaohjaavaa sisällönanalyysia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–94), ja luottamuksen teoria toimii tulkintojen tukena. Analyysissa tarkastelen sitä, mitä yhteisiä teemoja haastateltavien puheessa ilmenee, kun he puhuvat peruspalvelukokemuksistaan institutionaalisen luottamuksen ja epäluottamuksen näkökulmista. Teemoittelun tavoitteena oli pelkistää aineistoa etsimällä tekstistä yhdenmukaisuuksia ja eroavaisuuksia eli toistuvia havaintoja, jotka teemat kokoavat alleen (Bryman 2012, 578–581). Tarkastelun pohjalta nimesin neljä yleisesti esiintyvää teemaa, joita ovat ymmärrys, tuki, kohtaamattomuus ja vääryys. Jokaisen teeman alle ryhmittelin haastateltavien esiintymisiä peruspalvelukokemuksia, jotka vaikuttavat institutionaalisen luottamuksen rakentumiseen. Teemoittelun avulla oli mahdollista tuoda näkyville yleisimpiä ja toistuvia peruspalvelukokemuksia.

Kehittämisarikkeli kohdistuu haastateltavien esittämien kehittämisehdotusten tarkasteluun. Analyysin alussa kiinnitin huomiota tutkimuskysymysten kannalta relevantteihin peruspalveluiden käyttöön kohdistuviin aihekokonaisuuksiin, jotka toistuivat aineiston eri osissa. Näitä olivat palveluiden saavutettavuus, palveluiden käyttäjän ja työntekijän välinen suhde sekä palveluiden kohdentaminen. Kutsun edellä mainittuja aihekokonaisuuksia yläkategorioiksi. Ensimmäisessä vaiheessa kiinnitin huomiota ensisijaisesti siihen, mistä haastateltavat puhuvat, ja ryhmittelin aineistoa tämän kysymyksen mukaan. Toisessa vaiheessa luokittelin näistä aihekokonaisuuksista puhuttaessa käytetyt teemat eli alakategoriat niiden keskinäisten erojen ja yhtäläisyyksien mukaan, jolloin tarkastelun kohteena oli se, mitä haastateltavat puhuvat. Tällöin paikansin ja luokittelin myös tutkimuskysymysten kannalta tärkeät tekstiosuudet aineistosta. Lopuksi tarkastelin tuloksia luottamuksen teorian valossa.

Analyysini tuloksena olen nimennyt kuusi eri aihekokonaisuuteen kohdistuvaa teemaa, jotka ovat *informaation ymmärrettävyys, palveluiden keskittäminen, henkilökohtainen neuvonta, välittäminen, maahan muuttaneen puolison tukeminen ja työllistymiseen panostaminen*. Analyysiani on ohjannut kehittämisenäkökulma eli olen nimennyt teemat haastateltavien esittämien kehittämisehdotusten pohjalta (esim. palveluiden keskittäminen), en ongelmalähtöisesti (esim. palveluiden pirstaloituneisuus). Käytin sisällönanalyysia tässä artikkelissa, sillä se sopii erityisen hyvin konkreettisten kehittämisehdotusten tarkasteluun, kun huomio kohdistuu ensisijaisesti puheen sisältöihin.

3.3 EETTISET KYSYMYKSET

Eettiset kysymykset ovat läsnä tutkijan päätöksenteossa koko tutkimusprosessin ajan tutkimusaiheen valinnasta tutkimuksen saaman palautteen vastaanottamiseen saakka (Clarkeburn & Mustajoki 2007). Tässä tutkimuksessa monet kysymykset oli mahdollista huomioida etukäteen, ja ne konkretisoituivat jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Osa kysymyksistä taas tuli ilmeisiksi vasta analyysi- ja raportointivaiheessa. Ennen haastatteluiden toteuttamista on tärkeää varmistaa, että haastateltavilla on kaikki tarvittava tieto tutkimuksen tavoitteesta ja sisällöstä (Mason 2007, 81). Kun sovimme haastatteluajoista puhelimitse, kerroin haastateltaville tutkimuksen tavoitteesta, aineiston käsittelystä ja säilyttämisestä sekä haastatteluiden pohjalta tehtävistä julkaisuista, ja nämä asiat toistettiin myös tapaamishetkellä ennen varsinaisia haastatteluja sekä haastatteluiden jälkeen venäjän ja suomen kielellä. Ennen haastatteluiden aloittamista haastateltavia pyydettiin allekirjoittamaan suostumuslomake, joka oli saatavilla sekä suomeksi että venäjäksi, ja heiltä pyydettiin lupa haastattelun nauhoittamiseen.

Haastatteluiden aikana korostin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta, vetäytymisen mahdollisuutta sekä luottamuksellisuutta. Lisäksi annoin haastateltaville puhelinnumeroni, johon he voisivat tarvittaessa soittaa, mikäli he myöhemmin haluaisivat esittää lisäkysymyksiä tai vetäytyä tutkimuksesta. Kunniottava suhtautuminen oli haastatteluiden lähtökohtana, ja otin huomioon perheiden toiveet haastattelupaikan, ajankohdan ja pituuden suhteen. Kiitollisuuden ilmaisuna perheiden osallistumista kohtaan järjestimme tutkijakollegani kanssa ensimmäisten haastatteluiden jälkeen perheiden kesken kirja-arvonnan ja toisella haastattelukerralla veimme mukamme kukkia tai suklaata.

Sensitiivisyys tutkimuksessa tarkoittaa sen huomioimista, miten tutkimukseen osallistuminen mahdollisesti vaikuttaa haastateltaviin. Vaikka kaikkia tutkimuksen seurauksia ei pysty ennakoimaan, tutkijan ei tarkoituksellisesti tulisi aiheuttaa haastateltaville vahinkoa. (Esim. Kuula 2006, 62; Wiberg 1991, 204.) Haastatteluiden aikana käsitelimme eri teemoja, jotka haastateltavien mukaan herättivät heissä sekä myönteisiä että kielteisiä tunteita. Korostin haastateltavien omaa päätösvaltaa siinä, mitä he kertovat. Jokaisen haastattelun jälkeen keskustelimme vielä yleisistä asioista, kuten kesälomista, mikä toimi siirtymänä pois haastatteluissa käsitellyistä teemoista. Myös tutkittavien yksityisyyden kunnioittaminen ja anonymitteetti ovat keskeisiä tutkimuksen teon eettisiä kysymyksiä (esim. Perttula 1996, 95–96). Haastateltavien tunnistettavuutta on vaikeutettu tässä tutkimuksessa niin pitkälle kuin se on ollut mahdollista tutkimustulosten kärsimättä. Litterointivaiheessa haastattelut on ainoastaan numeroitu ja haastateltaville on annettu peitenimet. Erillisartikkeleissa esillä olevien aineistokatkelmien kautta ilmi tulevat lasten tai vanhempien iät ja ammatit on muutettu, eivätkä yksittäisten haastateltavien asuinkunnat tule esiin. Lisäksi täyte- ja murre sanojen häivyttäminen aineisto-otteista vaikeuttaa haastateltavien tunnistettavuutta.

Tutkimusta varten haastateltujen perheiden osoitteet saatiin Väestörekisterikeskuksen toteuttaman satunnaisotannon kautta, ja haastatellut perheet tavoitettiin kyselylomakkeen mukana lähetetyn kutsun avulla. Varsinaisesta satunnaisotannasta ei kuitenkaan ollut haastatteluiden yhteydessä enää kyse. Todennäköisesti haastatteluun halusivat osallistua sellaiset ihmiset, joiden elämäntilanne oli suhteellisen hyvä, jotka identifioituivat jollain tavoin venäläistaustaisiksi ja jotka kokivat haluavansa kertoa elämästään. Voidaan kuitenkin olettaa, että haastateltavien valikoituminen oli satunnaisempaa kuin esimerkiksi lumipallotekniikkaa tai

tutkijan omia verkostoja käyttäen olisi ollut. Yhdeksän perheen uudelleenhaastattelut ja narratiivisen reflektion käyttö mahdollistivat alustavista tulkinnoista keskustelemisen, ja haastateltavilla oli tällöin mahdollisuus vaikuttaa heidän kertomiensa asioiden ja heidän itsensä esittämisen tapoihin. Minulla puolestaan oli mahdollisuus tarkistaa itselleni epäselviä asioita. Haastateltavat eivät kuitenkaan lukeneet myöhempiä tekstejäni kuten artikkeleiden käsikirjoituksia, vaan olen tutkijana tehnyt omat tulkintani haastateltavien kertomuksista.

Tutkijakollegani julkaisi väitöskirjansa vuonna 2016 (Veistilä 2016). Olemme kumpikin käyttäneet samaa tutkimusaineistoa useissa sekä hänen että minun väitöskirjaan sisältyvissä artikkeleissa, joissa olen ollut joko ensimmäisenä tai toisena kirjoittajana mukana, joten olen käynyt tutkimusaineiston perusteellisesti läpi lukuisia kertoja. Lisäksi käytän artikkeleissa erilaisia aineiston analyysimenetelmiä. Tässä tutkimuksessa voidaan puhua sekä tutkijatriangulaatiosta että teoria- ja menetelmätriangulaatiosta, joka on edesauttanut aineiston monipuolista käyttöä (Eskola & Suoranta 1998, 69–70; Tuomi & Sarajärvi 2009, 142–143). Kahden tutkijan yhteistyö on mahdollistanut useamman asian huomioinnin haastatteluita valmisteltaessa ja haastatteluiden aikana. Toisen tekemien litterointien tarkistaminen on myös vähentänyt virhemerkintöjen mahdollisuutta. Tutkimuksen aikana olen käyttänyt kolmea eri kieltä, ja käännosten, tuplakäännösten sekä kielentarkistuksen myötä jotkut haastateltavien käyttämät kielen erityispiirteet ovat saattaneet hävitä. Toimiessani sekä tutkijan että tulkin roolissa minun on ollut kuitenkin mahdollista tarkistaa käännoksiä useita kertoja.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella toistettavuuden kautta (Mäkelä 1990, 52). Toistettavuus tulee tässä tutkimuksessa ilmi siten, että erillisartikkeleissa käytetyistä eri lähestymistavoista ja analyysimenetelmistä huolimatta niiden tulokset ovat samansuuntaisia. Lisäksi tutkimustulokset tukevat myös aiempien tutkimusten tuloksia sekä maahan muuttaneiden peruspalveluiden käytöstä että elämästä Suomessa ja kotoutumisen vaatimuksesta. Erillisartikkeleissa olen kuvannut tarkasti analyysin eri vaiheita ja esittänyt suoria sitaatteja tutkimusaineistosta, mikä on myös lisännyt tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimuksessa on otettava huomioon, miten kirjoittaa tutkimustuloksista siten, että ei leimaa tutkittavaa ryhmää (Kuula 2006, 23). Vähemmistöihin kohdistuvissa tutkimuksissa leimaamisen vaaraan on kiinnitettävä erityistä huomiota, sillä erilaiset luokittelut voivat vahvistaa valtaeroja enemmistön ja vähemmistöjen välillä (esim. Martikainen 2009). Olenkin tietoisesti pyrkinyt esittämään tutkimiani ilmiöitä uusintamatta stereotyyppiä tai korostamatta kulttuurisia piirteitä, mikäli haastateltavat eivät itse tuoneet niitä esille. Olen ollut myös tietoinen siitä, että pyrittäessä poistamaan ennakkoluuloja ilmiöitä ja ihmisiä voidaan käsitellä liian yksipuolisesti, ja siksi olen tuonut esille myös tutkimustuloksiin liittyviä jännitteitä sekä ristiriitaisuuksia. Tutkimustuloksista kirjoittaessa olen nostanut esiin paitsi maahanmuuttoon liittyviä seikkoja, myös kaikille palveluiden käyttäjille yhteisiä kokemuksia nojaten aiempiin maahan muuttaneita ja valtaväestöä koskeviin tutkimuksiin.

Haastattelututkimuksia on kritisoitu siitä, että niiden perusteella ei ole mahdollista tehdä yleistyksiä, mikäli haastateltavien määrä on hyvin pieni (Kvale 1996, 101–102). Eskolan ja Suorannan (1998, 62–63) mukaan haastateltavien määrä on riittävä silloin kun saadaan tarpeeksi tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tällöin voidaan puhua aineiston saturaatiosta, mikä tarkoittaa sitä, että uusien haastateltavien vastauksista ei enää löydy uutta tietoa tai samat asiat toistuvat eri haastatteluisissa (emt.). Vaikka jokaisella haastattelemallani perheellä on ollut ainutlaatuinen

historia ja elämäntilanne ja haastateltavat eroavat toisistaan eri taustatekijöiden mukaan, niin tulkitseen, että heidän kertomuksensa saavuttivat saturaatiopisteen siinä mielessä, että eri haastateltavat kertoivat toistuvasti hyvin saman tyyppisiä asioita peruspalveluista ja kokemuksistaan Suomessa asumisesta.

3.4 TUTKIJAN POSITIO

Tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta sekä tutkijan ja aineiston välistä vuorovaikutusta on mahdollista tarkastella tutkijan position kautta. Tällöin huomion kohteena on tutkijan yhteiskunnallisen aseman, kokemusten ja henkilökohtaisten ominaisuuksien vaikutus tutkimuksen lähestymistapaan sekä toteuttamiseen. (Rastas 2005, 87.) Laadullisessa tutkimushaastattelussa tutkija on keskeinen väline tiedon hankkimisessa, jolloin oman aseman tunnistaminen korostuu (Kvale 1996, 117). Lisäksi tutkijalla on valta valita, mihin hän kiinnittää huomiota aineistossaan ja mitä tulkintoja hän sen perusteella tekee (Honkatukia ym. 2003, 325).

Sosiaalitieteissä on erilaisia näkemyksiä siitä, näyttäytykö tutkijan omakohtainen kokemus tutkittavasta aiheesta myönteisenä vai kielteisenä asiana. Yhtäältä on esitetty kritiikkiä sitä kohtaan, että suurin osa maahanmuuttotutkimuksesta on valtaväestöön kuuluvien tutkijoiden toteuttamaa, koska oman kokemuksen puute tutkittavasta ilmiöstä saattaa asettaa rajoitteita tutkijan ymmärrykselle ja tulkinnoille sellaisista ilmiöistä, joita hän ei ole itse kohdannut (esim. Huttunen 2002, 139). Lisäksi tutkijan kuuluminen valtaväestöön ja asemoituminen rodullistetussa hierarkioissa voi luoda etäisyyttä haastateltaviin ja vaikuttaa siihen, minkälaisista tiedoista tutkimus tuottaa (Rastas 2005). Toisaalta tutkimusaiheen tuttuuden ja läheisyyden vaarana on se, että tutkijan tulkinnat ovat vahvasti omakohtaisten kokemusten ohjaamia jättäen muunlaiset tulkinnat varjoon (esim. Ylijoki 1998, 13–14).

Oma positioni tutkijana on ollut pohdintani kohteena koko tutkimusprosessin ajan, sillä sidokseni tutkittavaan ryhmään on vahva. Olen syntynyt nykyisen Venäjän alueella ja muuttanut Suomeen perheeni kanssa paluumuuttajana 1990-luvulla. Venäjän kieli on ensikieleni, ja voidaan olettaa, että minulla on haastateltavien kanssa mahdollisesti myös joitakin samantyyppisiä kokemuksia maahanmuutosta ja Suomessa asumisesta. Näen kuitenkin, että maahanmuuttotaustaisuus ja venäläistaustaisuus ovat ulkoapäin annettuja kategorioita, jotka eivät määrittele minua tai tutkittaviani kokonaan, sillä Suomessa asuvat venäläistaustaiset eivät ole homogeeninen ryhmä.

Viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana olen tehnyt erilaista sosiaalialan työtä maahan muuttaneiden lasten, nuorten ja perheiden parissa. Kosketukseni Venäjään on säilynyt Venäjällä asuvien lähisukulaisten ja myös useiden Venäjälle suuntautuvien sosiaalialan projektien myötä. Ennen varsinaista väitöskirjaprosessin aloittamista olen tehnyt Kaakkois-Suomessa asuvia venäläistaustaisia perheitä koskevaa laadullista ja määrällistä tutkimusta sekä ollut kehittämässä käytännön toimintamalleja venäläistaustaisten perheiden kanssa työskentelyyn. Olen lisäksi toiminut kouluttajana sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden työntekijöille järjestetyissä koulutuksissa monikulttuurisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Sosiaalialan työntekijänä ja kouluttajana olen joutunut tarkastelemaan maahan muuttaneiden kanssa tehtävää sosiaalityötä myös viranomaisten ja järjestelmän näkökulmasta. Tutkimusaiheeni nousikin alun perin sosiaalityön kentältä, joten nämä kokemukset ovat olleet osaltaan vaikuttamassa siihen, että

lähestyn tutkimusaiheistani myös pragmaattisesti ja olen kiinnostunut haastateltavien konkreettisista kehittämisehdotuksista.

Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005, 29) tavoin lähestyn haastattelua vuorovaikutustilanteena ja aineistoa materiaalina, joka on tuotettu osallistujien välisessä vuorovaikutustilanteessa. Haastattelun onnistumisen kannalta riittävä kielitaito, kohdemaan kulttuurin ja historian sekä vuorovaikutusta ohjaavien tapojen tuntemus on tärkeää (Pietilä 2010, 412). Venäjän kielen puhuminen edisti mielestäni haastatteluiden sujuvuutta, sillä pystyin puhumaan haastateltavien kanssa suoraan ilman tulkkia, tunnistamaan keskusteluun liittyvää etikettiä, kuten teitittelyn merkityksen, sekä ymmärtämään haastateltavien käyttämiä kielikuvia, huumoria ja Venäjään liittyviä viittauksia. Lisäksi koin mahdolliseksi ymmärtää rasmin ja toiseuden kokemuksia, integraation odotuksia sekä peruspalveluiden saatavuuden ja käytettävyyden ongelmia, sillä olen kokenut ne itse ja seurannut niitä hyvin läheltä läheisteni sekä asiakkaideni elämässä.

Kuvitellut tai olemassa olevat yhtenevät taustakokemukset haastateltavien kanssa eivät kuitenkaan olleet tutkimuksen teon ehtoina, sillä kulttuurien sisällöt ja merkitykset vaihtelevat sekä ryhmien välillä että ryhmien sisällä (Huttunen ym. 2005). Haastateltavat olivat muuttaneet eri aikoina, eri-ikäisinä ja eri puolilta Venäjää, ja jokaisen haastateltavan elämäkokemukset olivat yksilöllisiä. En oletta- nut, että meillä olisi välttämättä jaettuja tapoja ymmärtää ja jäsentää todellisuutta, ja halusin kohdata haastateltavat yksilöinä, joiden kokemukset eivät palaudu venäläistäustaaisuuteen tai maahanmuuttoon.

Yhtäältä haastateltavan ja haastattelijan identifioituminen samaan etniseen ryhmään, yhteinen äidinkieli sekä samankaltaiset kokemukset voivat mahdollistaa luottamuksellisen suhteen ja molemminpuolisen ymmärryksen luomisen. Toisaalta yhdistävistä tekijöistä huolimatta läsnä voi olla monia yhteistä ymmärrystä kyseenalaistavia asioita. (Rastas 2005, 87.) En voi siis olla varma miksi haastateltavat puhuivat minulle niin kuin puhuivat, sillä tilanteeseen on voinut vaikuttaa muutkin tekijät kuin yhteinen kulttuuri- ja kielitausta, kuten ikä, sukupuoli, koulutus, yleinen habitus, sekä erot ja samanlaisuudet elämäkokemuksessamme ynnä muut seikat.

Vaikka jokaisen haastattelun alussa puhuin venäjää, en kertonut taustastani sen tarkemmin, sillä en halunnut liikaa korostaa omaa rooliani. Taustani tuli yleensä esiin keskustelun kuluessa, ja kerroin itsestäni silloin kun haastateltavat esittivät minulle kysymyksiä. Osa haastateltavista halusi tietää enemmän perheestäni tai koulutuksestani sekä kysyi neuvoja esimerkiksi siihen, millä tavoin lasten kaksikielisyyttä tulisi ylläpitää, jolloin kerroin, miten se on omalla kohdallani onnistunut. Koska haastattelut toteutettiin parityönä, tulkitsen, että myös tutkijakollegani läsnäolo haastatteluissa vaikutti siihen, mitä asioita meille kerrottiin ja miten ne esitettiin. Tutkijakollegani sosiaalityöntekijän ja perheterapeutin kokemus sekä toiminta haastatteluiden aikana, kuten kunnioituksen, empatian ja uteliaisuuden ilmaiseminen, ovat olleet vaikuttamassa haastatteluiden kulkuun.

Haastattelijalta vaaditaan usein tutkimuksen teon ammatillisuuden nimissä neutraaliutta ja puolueettomuutta, mikä ilmenee siten, että hän ei osoita mielipidettänsä, vaan tarvittaessa ainoastaan neutraaleja kommentteja (Hirsijärvi & Hurme 2000, 97–109). Sellaista tilannetta, jossa haastattelijalla on täysin neutraali, on tuskin mahdollista saavuttaa, sillä paitsi haastattelijan kysymyksenasettelut, myös osallistujien henkilökohtaiset piirteet sekä vuorovaikutuksen tapa vaikuttavat haastateltavien puheeseen. Näkemykseni mukaan haastatteluissa korostui se, että kaikki paikalla olevat pitivät käsiteltyjä aiheita tärkeinä ja ilmaisivat ymmärtävän-

sä toistensa näkökulmia, mikä loi yhteyden eri osapuolten välille ja mahdollisti vastavuoroisen pohdinnan. En halunnut ottaa keinotekoisesti etäisyyttä haastateltaviin, ja huomasin käyttäväni haastatteluiden aikana hyväksyviä kommentteja, kuten joo, joo, niinpä, ilman muuta, samalla vahvistaen haastateltavien näkemyksiä. Lisäksi toin haastatteluiden kuluessa esille, etten hyväksy rasismia tai väkivaltaa, ja ilmaisin empatiaa haastateltavien kertoessa vaikeista kokemuksistaan. Empatia voi toimia etäisyyden ylittäjänä, ja se on haastattelussa tarpeen erityisesti silloin, kun vaikeat aiheet ovat keskustelun teemana, sillä ilman sitä haastateltava olisi ainoastaan objekti, joka palvelee tutkijan intressejä (Granfelt 1998, 37–41). En silti kokenut, että avoin keskustelu, vastavuoroinen pohdinta, yhteinen äidinkieli ja tausta olisivat poistaneet haastatteluiden institutionaalista luonnetta, vaan minun ja haastateltavien välinen vuorovaikutus määrittyi tutkimuksen kehyksessä, pääosin valmiiden keskusteluteemojen mukaan.

Vaikka täysi objektiivisuus ei ole tutkimuksessa mahdollista, jaan Harisen (2014, 63) näkemyksen siitä, että objektiivisuutta voi parantaa olemalla rehellinen aineiston edessä ja myöntämällä oman subjektiivisuutensa. Tutkimuksen tavoitteena ei kuitenkaan ole tarkastella tutkijan suhdetta tutkittavaan ilmiöön (Granfelt 2009, 166), eivätkä omat maahanmuutto-, integraatio- tai työelämäkokemukset ole ainoita ajatteluuni vaikuttavia taustatekijöitä, vaan olen lähestynyt tutkittavia ilmiöitä ensisijaisesti tutkijan näkökulmasta nojaamalla aiempaan empiiriseen ja teoreettiseen kirjallisuuteen. Tutkimukseni aikana en ole kuvitellut puhuvani minikään ryhmän edustajana, vaan päinvastoin halusin tuoda esille Suomessa asuvien venäläistaustaisten perheiden heterogeenisyyden. Tämä näkyy siinä, että käsitteiden erillisartikkeleissa eri muuttosyitä ja elämäntilanteita sekä valtaväestön kanssa olevia yhteneväisyyksiä peruspalveluiden käytössä.

4 ARJEN KANSALAISUUDEN RAKENTAMINEN JA PERUSPALVELUT

Tässä luvussa esittelen väitöskirjani erillisartikkeleiden tutkimustulokset ja perustelen niiden yhteydet yhteenveto-osan tutkimustehtävään. Lisäksi vastaan tutkimukseni yhteenveto-osan tutkimustehtävään tarkastelemalla *miten haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuuttaan, millaisina peruspalvelut näyttäytyvät haastateltavien kertomana ja millaisia reunaehdoja haastateltavat esittävät peruspalveluiden luovan arjen kansalaisuuden rakentamiselle*. Keskityn tarkastelussani arjen kansalaisuuden rakentumisen prosesseihin ja sisältöihin. Lisäksi tarkastelen peruspalveluiden monitasoisuutta arjen kansalaisuuden rakentumisen kontekstina.

4.1 TUTKIMUSTULOKSET ARTIKKELEITTAIN

Tutkimukseeni sisältyvissä erillisartikkeleissa olen tarkastellut venäläistaustaisten perheiden kertomuksia kokemuksistaan integraation, sosiaalisen tuen, institutionaalisen luottamuksen, positoiden ja kehittämisen näkökulmista. Käytän erillisartikkeleista seuraavia nimityksiä: *muuttoartikkeli*, *sosiaalisen tuen artikkeli*, *luottamusartikkeli*, *kehittämisartikkeli* ja *positioartikkeli*. Ensimmäisessä erillisartikkelissa kiinnostukseni kohteena ovat haastateltavien kokemat maahanmuuton jälkeiset muutokset sekä integraatioprosessi. Näkemykseni mukaan on vaativaa tutkia haastateltavien kertomuksia peruspalvelukokemuksistaan tarkastelematta ensin, miten he puhuvat muuton jälkeisistä kokemuksistaan Suomessa, sillä nämä kokemukset vaikuttavat myös palveluita koskeviin odotuksiin. Toisessa artikkelissa huomioni kiinnittyy sosiaaliseen tukeen muuton jälkeisessä elämänvaiheessa. Kolmas ja neljäs artikkeli kohdistuvat venäläistaustaisten perheiden peruspalvelukokemusten tarkasteluun ja viidennessä artikkelissa käsittelen haastateltavien positioita suhteessa peruspalveluihin.

Artikkeleissa on jonkin verran päällekkäisyyksiä tutkimuskysymyksissä, käytetyissä aineistokatkelmassa ja tutkimustuloksissa, mikä johtuu siitä, että käsittelen niissä osin samoja teemoja erilaisista teoreettisista viitekehyksistä käsin. Tutkimustulosten samankaltaisuus eri artikkeleissa kertoo nähdäkseni myös aineiston saturaatiosta eli riittävydestä suhteessa tutkittaviin ilmiöihin. Olen kirjoittanut useita artikkeleita rinnakkain, mutta kuvaisin väitöskirjatutkimustani vaiheittaiseksi, sillä jokaisessa artikkelissa on saatu itsenäiset tutkimustulokset, jotka ovat ohjanneet seuraavia artikkeleita. Tutkimukseni yhteenveto-osassa tuon erillisartikkeleiden tutkimustulokset uuteen yhteyteen tarkastelemalla niitä arjen kansalaisuuden näkökulmasta. Tavoitteenani on tehdä synteesi aiemmista tuloksistani. Seuraavaksi tiivistän erillisartikkeleiden keskeiset tulokset sekä sen, miten erillisartikkelit asetuvat osaksi arjen kansalaisuuden tarkastelua.

4.1.1 MUUTTOARTIKKELI

Heino, Eveliina & Veistilä, Minna (2016) Mikä muuttuu kun muutetaan? Venäläistaustaisten perheiden tarinat ja integraation vaiheet. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö: käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Tallinna: Sosiaalityön tutkimuksen seura, 149–177.

Ensimmäisen artikkelin kirjoitin yhdessä kollegani kanssa. Artikkelissa kysymme, mikä on venäläistaustaisten perheiden tarinoiden mukaan muuttunut Suomeen muuton jälkeen sekä mitä yhteistä ja erilaista on eri perheiden tarinoissa. Lähestymme aineistoa narratiivisen analyysin avulla. Analyysi jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa analysoimme neljän eri aikoina ja eri perusteilla muuttaneen perheen tarinoita kiinnittäen huomiota perheiden yksilöllisiin elämäntilanteisiin. Tarinoita erottavia tekijöitä ovat yksilöllisten tekijöiden lisäksi *erilaiset muuttoperusteet*, jotka vaikuttavat sekä perheiden elämäntilanteisiin että peruspalveluiden käyttöön. Analyysin toisessa osassa tarkastelemme kaikkien perheiden tarinoille yhteisiä teemoja, jotka liittyvät muuton jälkeisiin muutoksiin. Tarinoita yhdistäväksi tekijäksi nousee vaihteellisuus. Tulosten mukaan integraatiosta on hahmotettavissa kolme eri vaihetta, joita ovat *sopeutuminen*, *kotoutuminen ja koettu kotona oleminen*. Vaiheet etenevät useimmiten prosessimaisesti ja päämäärän suuntaisesti, ja päämääränä näyttäytyy kokemus kotona olemisesta.

Tutkimuksen tuloksena konstruoitunut integraatioprosessi vastaa selkeästi suomalaisen kotouttamispolitiikan hallinnollisia odotuksia. Tulkintamme mukaan se kertoo siitä, että haastateltavat ovat tietoisia heihin kohdistetuista odotuksista ja suhteuttavat omat kokemuksensa yhteiskunnalliseen mallitarinaan, joka on sidoksissa kotouttamispolitiikkaan sekä lainsäädäntöön ja näkyvillä julkisessa keskustelussa. Tämä näkyy siten, että lähes kaikki haastateltavat korostavat oman aktiivisuutensa merkitystä integraation aikana sekä pyrkivät erottautumaan julkisessa keskustelussa luoduista kielteisistä maahan muuttaneita koskevista stereotyyppioista.

Kun artikkelin tuloksia tarkastellaan arjen kansalaisuuden näkökulmasta, autonomia, tunnustus ja kuuluminen näyttävät merkityksellisinä yhteiskunnallisen jäsenyyden kannalta. Juuri nämä osa-alueet joutuvat kuitenkin kyseenalaiseksi muuton jälkeen. Tutkimustuloksista käy ilmi, että haastateltavien kokemusten mukaan maahan muuttaneilta vaaditaan hyvin paljon itsenäistä aktiivista toimintaa arjen kansalaisuuden rakentamisessa. Aktiivinen toiminta ei kuitenkaan ole kaikille mahdollista yksilöllisistä tekijöistä, perhesyistä ja elämäntilanteista johtuen. Lisäksi peruspalveluiden saavutettavuus ja käytettävyys, yhteiskunnalliset diskurssit, sosiaaliset suhteet ja kohtaamiset valtaväestön kanssa kehystävät vahvasti arjen kansalaisuuden rakentamista joko tukien tai vaikeuttaen sitä.

4.1.2 SOSIAALISEN TUEN ARTIKKELI

Heino, Eveliina & Veistilä, Minna (2015) INTEGRATION, RECOGNITION AND SECURITY. Discourses on Social Support by Families of Russian Background Living in Finland. Nordic Journal of Migration Research 5 (2), 91–98.

Kirjoitin myös toisen artikkelin yhteistyössä kollegani kanssa. Artikkelissa tarkastelemme peruspalveluiden roolia muun sosiaalisen tuen osana, ja kysymme, miten haastateltavat puhuvat saadusta sosiaalisesta tuesta, mitkä sosiaaliset suhteet antavat tukea muuton jälkeen ja minkälaista tämä tuki on. Lisäksi kiinnitämme huomiota tuen vajeisiin ja sosiaalisten suhteiden sisältämiin jännitteisiin. Analyysivälineenä käytämme diskurssianalyysia, ja analyysin tuloksena nimeämme *integraation, tunnustuksen ja turvallisuuden diskurssit*, jotka representoivat sosiaalista tukea eri näkökulmista.

Integraatiodiskurssissa haastateltavat puhuvat siitä, mitkä suhteet tukevat heidän jäsenyyttään suomalaisessa yhteiskunnassa: puoliset antavat emotionaalista ja käytännöllistä tukea arjessa, peruspalvelut tukevat työllistymistä, suomalaiset naapurit ja ystävät auttavat puolestaan palvelujärjestelmän hahmottamisessa sekä suomen kielen oppimisessa, ja ystävyys heidän kanssaan tuottaa hyväksynnän tunteen. Sosiaalisissa suhteissa olevat jännitteet liittyvät suomalais-venäläisten perheiden valtasuhteisiin, rasismin kokemuksiin sekä peruspalveluiden pirstaloituneisuuteen, epäselvään palvelutietoon ja peruspalvelutyöntekijöiden välinpitämättömyyteen.

Tunnustuksen diskurssi keskittyy asenteisiin ja kohtaamisiin, ja se sisältää välittämisen, yhteiskunnan jäsenyyden, ammatillisuuden ja ihmisoikeuksien näkökulmat. Maahanmuuton myötä itsestään selvä tunnustus yhteisön jäsenenä ja ammattilaisena joutuu kyseenalaiseksi. Tällöin perheenjäsenten vastavuoroinen välittäminen toimii tärkeänä tukena, sillä perhe on yleensä ainoa tutuksi koettu asia uudessa maassa. Yhteiskunnan jäsenyys rakentuu sukulaisten, valtaväestöön kuuluvien ja venäläistaustaisten ystävien sekä naapureiden vuorovaikutuksen kautta. Suurimmaksi esteeksi jäsenyydelle esitetään rasismin kokemukset. Vaikka haastateltavat eivät saa aina tunnustusta valtaväestön edustajilta arjen yksittäisissä kohtaamisissa, he kertovat kokevansa tulleen tunnustetuksi yleisellä tasolla suomalaisessa yhteiskunnassa toimivan lainsäädännön, hyvinvointivaltion periaatteiden sekä asumisperustaisen sosiaaliturvan kautta.

Turvallisuuden diskurssissa puhutaan sosiaalisesta tuesta, jota saadaan perheeltä, viranomaisilta ja seurakunnalta. Toiseen maahan muuttaminen ei aiheuta stressiä ainoastaan sen vuoksi, että joutuu totuttelemaan uuteen ympäristöön, vaan usein myös rasismin ja vierauden kokemusten vuoksi. Tällöin haastateltavat saavat tukea ensisijaisesti Suomessa asuvilta perheenjäseniltä. Perheen tuottama turvallisuus syntyy keskinäisen hyväksymisen, välittämisen ja tuen pohjalta. Suomalaista hyvinvointivaltiota kuvataan sosiaalista turvallisuutta tuottavana instituutiona, joka on erittäin tärkeä lapsiperheille.

Tässä artikkelissa arjen kansalaisuuden rakentumisen prosessi sosiaalisissa suhteissa ja suhteessa peruspalveluihin tulee näkyväksi. Hyvinvointivaltion tuottama sosiaalinen turvallisuus on merkityksellistä perheiden arjessa. Puolisoiden väliset valtasuhteet, rasismin kohteeksi joutuminen sekä peruspalveluiden saatavuuteen ja käytettävyyteen liittyvät ongelmat voivat kuitenkin vaikeuttaa arjen kansalaisuuden rakentamista. Tunnustus kohtaamisissa valtaväestön kanssa nousee merkittäväksi tekijäksi arjen kansalaisuuden osana.

4.1.3 LUOTTAMUSARTIKKELI

Heino, Eveliina (2016) Ymmärrystä ja tukea – kohtaamattomuutta ja vääryyttä. Venäläistaustaisten perheiden institutionaalisen luottamuksen ja epäluottamuksen rakentuminen suomalaisia peruspalveluita kohtaan. Yhteiskuntapolitiikka 81 (2), 127–137.

Artikkelissa tarkasteluni kohteena ovat haastateltavien kertomukset siitä, minkälaiset peruspalvelukokemukset rakentavat institutionaalista luottamusta tai epäluottamusta, mihin luottamus perustuu ja mihin organisaation ominaisuuksiin se kohdistuu. Käytän analyysivälineenä laadullista teoriaohjaavaa analyysia tunnistaen ja nimeten neljä teemaa, joita ovat *ymmärrys*, *tuki*, *kohtaamattomuus* ja *vääryys*.

Ymmärryksen teemaa lähestytään kahdesta eri näkökulmasta. Yhtäältä työntekijän emotionaalisen ja konkreettisen tuen tarjoamisena ilmenevä ymmärtävyisyys tuottaa luottamusta työntekijän hyväntahtoisuuteen ja pätevyYTEEN. Toisaalta haastateltavien oma ymmärrys saatavilla olevista palveluista ja niiden toiminnasta mahdollistaa luottamuksen niiden sääntöjen sekä lakien noudattamiseen, joiden puitteissa palveluiden ja etuuksien myöntämiseen liittyvät ratkaisut tehdään. *Tuen* teeman alla tarkastellaan niitä peruspalvelukokemuksia, joiden myötä haastateltaville on muodostunut kokemus siitä, että he ovat saaneet Suomessa tukea peruspalveluista. Yleisellä tasolla hyvinvointivaltion olemassaolo tuo haastateltaville kokemuksen sosiaalisesta turvallisuudesta, mikä näyttäytyy Suomen erityispiirteenä, erityisesti verrattuna Venäjään. Peruspalvelut esitetään mahdollistajina, jotka luovat arkeen ennustettavuutta ja jatkuvuutta.

Kohtaamattomuuden teeman alla tuodaan esiin sellaisia peruspalvelukokemuksia, joissa palveluiden saavutettavuus on ollut vaikeaa tai palvelut eivät ole vastanneet palveluiden käyttäjien odotuksiin. Kokemukset, joiden mukaan palveluiden käyttäjä ei ole tullut kuulluksi, on saanut byrokraattista kohtelua osakseen tai hänelle on tarjottu vääränlaista tukea, aiheuttavat epäluottamusta erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa perheillä on vaikea elämäntilanne ja suuri tuen tarve. *Vääryyden* teema kohdentuu kokemuksiin, joissa palveluiden toiminnan, työntekijöiden taholta saadun kohtelun tai palvelun lopputuloksen on odotettu olevan erilainen. Esimerkkejä tällaisista tapauksista on silloin, kun tukea ei ole saatu tai on jouduttu työntekijän epäilyn kohteeksi, työntekijän on koettu käyttäytyvän rasistisesti tai hänen on koettu ajavan ainoastaan hallinnollisia etuja. Epäluottamuksen kokemukset esitetään usein kokonaisvaltaisina, katkeruutta aiheuttavina ja vaikeasti muutettavina.

Artikkelin tulosten perusteella peruspalvelut näyttävät monitasoisina kehystäen arjen kansalaisuuden rakentamista. Ideologisella tasolla haastateltavat kannattavat hyvinvointivaltiota ja pääosin luottavat peruspalveluihin. Institutionaalisten käytäntöjen tasolla palveluiden käyttäjät kohtaavat kuitenkin lukuisia ongelmia palveluiden saavutettavuuden ja käytettävyyden suhteen. Vuorovaikutustasolla kohtaamiset yksittäisten työntekijöiden kanssa ovat merkityksellisiä, sillä ne luovat tunteen tunnustetuksi tulemisesta, ja niillä on konkreettisia seurauksia palveluiden käytön kannalta.

4.1.4 KEHITTÄMISARTIKKELI

Heino, Eveliina (2016) Venäläistaustaisten perheiden peruspalvelukokemukset institutionaalisen luottamuksen näkökulmasta. *Janus* 23 (4), 351–368.

Artikkelissa syvennän edellisessä artikkelissa saatuja tuloksia ja käsittelen haastateltavien kokemuksiin perustuvia peruspalveluiden kehittämisehdotuksia luottamuksen rakentumisen näkökulmasta. Aineiston analyysivälineenä käytän sisällönanalyysia. Tutkimustulosten mukaan haastateltavat kokevat, että *palveluiden saavutettavuudessa, palveluiden käyttäjän kohtaamisessa sekä palveluiden kohdentamisessa* on ongelmia, ja että nämä osa-alueet vaativat kehittämistä. Lisäksi nykyinen peruspalvelujärjestelmä vaikuttaa haastateltavien näkökulmasta pirstaloituneelta, ja he esittävät, että joko palveluita tulisi keskittää tai lisätä maahan muuttaneiden neuvontapisteitä. Valtakunnallinen monikielinen neuvontaan suuntautunut puhelinlinja auttaisi perheitä saamaan helposti todenmukaista ja ajantasaista tietoa eri palveluista erilaisissa elämäntilanteissa. Palveluiden saavutettavuutta voitaisiin edistää välittämällä ymmärrettävää palveluinformaatiota erikielisten esitteiden, internet-portaalin tai sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteen luentojen sekä vertaistukiryhmien avulla. Asiointia helpottaisi myös oman työntekijän nimeäminen jokaiselle perheelle sekä henkilökohtaisen neuvonnan lisääminen. Tuttuun työntekijään olisi mahdollista muodostaa luottamuksellinen suhde, ja hän tietäisi perheen kokonaistilanteen.

Palveluita tulisi myös kohdentaa siten, että niissä huomioitaisiin aiempaa paremmin palveluiden käyttäjien erilaiset lähtökohdat. Suomeen avioliiton perusteella muuttaneen puolison näkökulmaa ei tällä hetkellä pystytä aina huomioimaan peruspalveluissa, vaan monet asiat hoidetaan suomalaisen puolison kautta. Tämä toimintatapa asettaa maahan muuttaneen puolison haavoittuvaiseen asemaan mikäli perheessä on väkivaltaa tai puoliset eroavat. Maahanmuuttanut puoliso ei välttämättä tunne omia oikeuksiaan eikä pysty hakemaan itselleen tarvittavia palveluita. Tämän vuoksi erityisesti maahan muuttaneille naisille tulisi kertoa oikeuksistaan kielikurssien yhteydessä tai erillisten tiedotustilaisuuksien muodossa.

Työllistymiseen tähtäviä toimia ei tällä hetkellä myöskään koeta johdonmukaisiksi. Kielikurssit tulisi sijoittaa aikaisempaa tiiviimmin tutkintojen rinnastamiseen samalla kun työharjoittelua tulisi lisätä kieli- ja ammattipintojen yhteyteen. Tällä tavoin kielitaidon ja ammatillisen osaamisen olisi mahdollista kehittyä rinnakkain ja opiskelupolku olisi ennakoitava. Artikkelin erillisartikkeleista käytännönläheisin, ja tuloksista käy ilmi, miten peruspalveluiden saavutettavuus, käytettävyyttä sekä palveluiden käyttäjien ja peruspalveluiden työntekijöiden suhteet kontekstoivat arjen kansalaisuuden rakentumista jokapäiväisen elämän tasolla.

4.1.5 POSITIOARTIKKELI

Heino, Eveliina (2017) Peruspalvelukokemukset ja arjen kansalaisuuden rakentuminen venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa. *Sosiologia* 54 (3), 273–290.

Väitöskirjani viimeisessä artikkelissa tarkastelen, miten haastateltavat puhuvat peruspalveluiden käytöstään ja miten he positioivat itsensä suhteessa pe-

ruspalveluihin sekä heille julkisessa keskustelussa annettuihin positioihin ja odotuksiin suomalaiseseen yhteiskuntaan integroitumisesta. Analyysin välineenä käytän positioanalyysia ja tuloksena nimeän neljä eri positiota, joita ovat *kiitollinen, väärinkohdeltu, aktiivinen ja riippuvainen*.

Kiitollisen positiossa haastateltavat käsittelevät suomalaista hyvinvointivaltiota, sosiaaliturvaa ja universaaleja peruspalveluita yleisellä tasolla ja ilmaisevat kiitollisuuttaan suomalaista yhteiskuntaa kohtaan kokonaisuudessaan. Kiitollisuus muodostuu osaltaan verrattaessa peruspalveluita Venäjällä saataviin palveluihin. Lisäksi haastateltavat eivät tulkitse olevansa automaattisesti oikeutettuja palveluihin samalla tavalla kuin valtaväestö. *Väärinkohdellun positioista* käsin haastateltavat käsittelevät sellaisia tilanteita, joissa he ovat kokeneet vääryyttä peruspalveluiden työntekijöiltä.

Aktiivisen positiossa haastateltavat korostavat omaa aktiivisuuttaan eli toimintaansa ja motivaatiotaan suomalaiseseen yhteiskuntaan osallistumisessa, tuovat esiin sosiaaliturvaetuuksien kannustinloukku-vaikutuksen ja pyrkivät erottautumaan ongelmalliseksi kuvatusta maahanmuuttajien kategoriasta. *Riippuvaisen positiossa* haastateltavat käsittelevät peruspalveluiden käytön eri puolia. Palveluiden käyttö näyttäytyy vaihtoehdottomana heti muuton jälkeen, sillä monet integraation tukemiseen liittyvät toimet toteutetaan peruspalveluiden piirissä. Riippuvuus esitetään kuitenkin häpeällisenä ja haastateltavien toimintaa rajoittavana, joten siitä pyritään pääsemään eroon mahdollisimman nopeasti.

Tässä artikkelissa arjen kansalaisuuden eri osa-alueet saavat tarkemman sisällön kuin aiemmissa artikkeleissa. Tutkimustulosten perusteella tulkitseen ensimmäisen osa-alueen eli autonomian sisältävän suomen kielen taidon, työllistymisen ja sosiaaliturvaetuuksista irrottautumisen. Toinen osa, tunnustus, ilmenee institutionaalisenä tunnustuksena, arjen kohtaamisissa peruspalveluissa ja arjessa valtaväestön kanssa sekä yhteiskunnallisten diskurssien kautta. Viimeinen kansalaisuuden osa, kuuluminen koostuu Suomeen kiinnittymisestä sekä kodin luomisesta. Arjen kansalaisuuden näkökulmasta positioinnin tarkastelu on kiinnostavaa, sillä sen avulla tulevat ilmi kansalaisuutta määrittävät kulttuuriset odotukset, normit ja arvot (Hopkins & Blackwood 2011, 216). Positioinnin kautta esiin tulevat arjen kansalaisuuden osa-alueet voidaankin tulkita nimenomaan ehdoiksi, jotka maahan muuttaneiden on täytettävä tullakseen yhteiskunnan täysarvoisiksi jäseniksi.

4.1.6 YHTeenVETO ARTIKKELEIDEN TulOKSISTA

Seuraavassa taulukossa tiivistän sen, miten kunkin erillisartikkelin tulokset vastaavat yhteenvedossa esitettyihin tutkimuskysymyksiin arjen kansalaisuuden rakentamisesta ja peruspalveluiden käytöstä. Olen asettanut viiden erillisartikkelin tulokset tutkimusaineiston asemaan tavoitteenani luoda tuloksista synteesi. Olen määritellyt arjen kansalaisuuden yhteiskunnan jäsenyydeksi ja olen kiinnostunut siitä, mitä tämä jäsenyys haastateltaville tarkoittaa.

Taulukko 2. Erillisartikkeleiden tulokset.

Artikkelin nimi	Tulosten suhde arjen kansalaisuuden ja peruspalveluiden tematiikkaan
I: MUUTTOARTIKKELI	Arjen kansalaisuuden sisällöiksi määrittävät autonomia, tunnustus ja kuuluminen, jotka joutuvat kyseenalaisiksi muuton jälkeen. z
II: SOSIAALISEN TUEN ARTIKKELI	Perheenjäsenten sosiaalisten suhteiden sisältämät jännitteet sekä niiden yhteydet arjen kansalaisuuden rakentamiseen tulevat näkyviksi.
III: LUOTTAMUSARTIKKELI	Peruspalveluiden kohtaamisen monitasoisuus tulee ilmi ja kohtaamisen tasoksi määrittävät: ideologinen taso, institutionaalisten käytäntöjen taso ja vuorovaikutustaso peruspalveluiden työntekijöiden kanssa.
IV: KEHITTÄMISARTIKKELI	Peruspalveluiden merkitys arjen kansalaisuuden kehystäjänä tulee vahvasti esiin. Peruspalveluiden saavutettavuus, käytettävyys ja palveluiden käyttäjien sekä työntekijöiden suhteet voivat joko edistää tai estää arjen kansalaisuuden rakentamista.
V: POSITIOARTIKKELI	Arjen kansalaisuus näyttäytyy ehdollisena ja sen sisällöt saavat tarkemmat määrittelyt kuin aiemmissa artikkeleissa: (1) Autonomian saavuttaminen: kielitaito, työllistyminen ja toimeentuloturvaetuuksista irrottautuminen. (2) Tunnustetuksi tuleminen: asumisperusteinen sosiaaliturva, kohtelu valtaväestön taholta, yhteiskunnalliset diskurssit. (3) Kuuluminen: kiinnittyminen Suomeen ja kodin luominen.

Taulukosta käy ilmi, että olen johtanut arjen kansalaisuuden osa-alueiden sisällöt ja peruspalveluiden kohtaamisen tasot aineistolähtöisesti erillisartikkeleiden tulosten pohjalta. Esittelen näitä tuloksia tarkemmin seuraavissa luvuissa.

4.2 ARJEN KANSALAIUUDEEN SISÄLLÖT

Tutkimustulosten kautta tulee esiin, että tunnustus yhteiskunnan täysivaltaisena ja autonomisena jäsenenä, ammattilaisena ja vanhempana voi joutua kyseenalaiseksi, kun muutetaan toiseen maahan. Jäseneksi tunnustaminen onkin yleensä sidottu sosiaalisiin kategorioihin, jotka ovat itsestään selviä tietyssä sosiaalisessa järjestyksessä, mutta muuttuvat sosiaalisen järjestyksen muutosten myötä, esimerkiksi henkilön muuttaessa toiseen maahan (Antikainen 2010, 79; Taylor 1994, 35–47). Näin arjen kansalaisuus tulee ajankohtaiseksi vasta, kun se kyseenalaistetaan ja sitä joudutaan rakentamaan uudessa ympäristössä. Lisäksi muutto toiseen maahan merkitsee usein monien aiemmin itsestään selvien käytänteiden ja arvojen uudelleenarviointia, sillä aiemmat tiedot ja taidot eivät välttämättä päde uudessa ympäristössä (Turtiainen 2011, 140; Siim 2007, 225).

Muutettuaan toiseen maahan useat haastatellut kertoivat olevansa ”lapsen” tai ”oppipojan” asemassa, sillä he joutuvat oppimaan uusia käytäntöjä ja toimintamalleja. Osa haastateltavista käyttää tästä ajasta sellaisia ilmaisuja kuten: ”se on sama kun joutuis opettelemaan kävelemään uudestaan”, tai ”sä joudut rakentamaan itsesi ihan nolasta”. Haastateltavat esittävätkin muuton jälkeisen vaiheen väliaikaisena, paljon ponnistelua vaativana ja osittain vaikeana elämänvaiheena. Muuttoa toiseen maahan ja arjen kansalaisuuden rakentamista uudessa yhteiskunnassa voidaan kuvata jonkinlaisena välitulana, joka on ”ei enää- ja ei vielä siinä”- tai ”sekä että -tilanne”, jossa voidaan siirtyä eteen- tai taaksepäin, mutta johon on mahdollista jäädä myös paikalleen (Alitolppa-Niittamo 2003, 19–20; Irigaray 1996). Tulkitsen haastateltavien arjen kansalaisuuden koostuvan kolmesta osa-alueesta, joita erittelen alla olevassa taulukossa.

Taulukko 3. Arjen kansalaisuuden osa-alueet.

Arjen kansalaisuuden osa-alueet	Osa-alueiden ilmentymät
AUTONOMIA	Suomen kielen taito, työllistyminen ja toimeentuloturvaetuuksista irrottautuminen
TUNNUSTUS	Hyvinvointivaltion periaatteet ja asumisperusteinen sosiaaliturva, yhteiskunnalliset diskurssit, kohtaamiset peruspalveluissa ja arjessa valtaväestön kanssa
KUULUMINEN	Suomeen kiinnittyminen ja kodin luominen

Ensimmäiseksi arjen kansalaisuuden osa-alueeksi muodostuu *autonomia*, joka edellyttää suomen kielen oppimista, työllistymistä sekä toimeentuloturvaetuuksista irrottautumista.¹² Toinen osa-alue on *tunnustus*, joka ilmenee hyvinvointivaltion periaatteiden ja asumisperusteisen sosiaaliturvan muodossa sekä yhteiskunnallisten diskurssien kautta. Lisäksi tunnustusta tuotetaan kohtaamisissa peruspalveluiden työntekijöiden ja valtaväestön kanssa. Kolmas osa-alue on *kuuluminen*, joka tulee esille Suomeen kiinnittymisenä ja kodin luomisena. Arjen kansalaisuuden osa-alueet ovat osittain päällekkäisiä, ja ne vaikuttavat vahvasti toisiinsa. Jokaisella niistä on kuitenkin selkeä erityisluonne, joka kuvaa arjen kansalaisuutta tietystä näkökulmasta. Autonomia kuvaa erityisesti haastateltavien omaa toimintaa ja tuo samalla esille yksilöiden toimintamahdollisuuksien sekä rakenteiden välisiä jännitteitä. Tunnustus tulee ulkopuolelta ja ilmentää sitä, minkälaiset kehukset yhteiskunta luo arjen kansalaisuuden rakentamiselle ja vaikuttaa siihen, minkälaisena yksilöt kokevat arjen kansalaisuutensa. Kuuluminen liittyy puolestaan ensisijaisesti kokemuksiin kodista ja identiteetin rakentamiseen.

Arjen kansalaisuuden osa-alueet rakentuvat paikallisesti kansallisvaltion kontekstissa. Tutkimustulosten mukaan peruspalvelut ovat yksi näkyvin kansallisvaltion ilmentymä, ja ne kehystävät arjen kansalaisuuden rakentamista useammalla tavalla. Ensinnäkin perheet käyttävät useita peruspalveluita samanaikaisesti, ja näin ne ovat kiinteä osa perheiden arkea. Toiseksi peruspalveluiden kautta toteutetaan sosiaalisia oikeuksia ja velvollisuuksia esimerkiksi kotouttamistoimien muodossa. Lisäksi peruspalvelut vaikuttavat konkreettisesti autonomian saavuttamiseen, sillä niiden kautta on mahdollista oppia suomen kieltä, rinnastaa tutkintonsa ja työllistyä. Tunnustus tulee ilmi kohtaamisissa peruspalveluiden työntekijöiden kanssa ja vaikuttaa myös kuuluvuuden tunteeseen. Tutkimustulosten perusteella olen tulkinnut haastateltavien kertomukset peruspalvelukokemuksistaan monitasoisiksi, sillä haastateltavat käsitteivät peruspalveluita useista eri näkökulmista. Haastateltavat puhuivat hyvinvointivaltion yleisistä linjauksista, sen taustalla olevista arvoista, palveluiden saatavuudesta ja järjestämisen tavoista sekä suhteistaan yksittäisiin peruspalveluiden työntekijöihin. Tasot ovat muodostuneet tulkintani seurauksena, ja esittelen ne seuraavassa taulukossa.

Taulukko 4. Peruspalveluiden tasot.

Peruspalveluiden kohtaamisen tasot	Tasojen ilmentymät
IDEOLOGIA	Hyvinvointivaltion periaatteet ja asumisperusteinen sosiaaliturva
INSTITUTIONAALISET KÄYTÄNNÖT	Peruspalveluiden järjestämisen tavat ja palveluissa noudatettavat käytännöt
VUOROVAIKUTUS	Peruspalveluiden työntekijöiden ja palveluiden käyttäjien kohtaamiset

¹² Toimeentuloturvaetuksilla tarkoitetaan tässä työttömyysturvaetuksia sekä viimesijaista toimeentuloturva eli toimeentulotukea.

Olen nimennyt tasot *ideologiseksi tasoksi, institutionaalisten käytäntöjen tasoksi* sekä *vuorovaikutuksen tasoksi*. Tutkimustulosten tulkitseminen eri tasojen kautta tuo esiin sen, että peruspalveluiden käyttäjien kokemuksiin vaikuttavat eri tasoilla tehdyt päätökset ja käytännöt, eikä peruspalveluiden laatua voida välttämättä parantaa esimerkiksi lisäämällä yksittäisten työntekijöiden taitoja ottamatta huomioon palveluihin vaikuttavia rakenteellisia kysymyksiä. Tasot esiintyivät haastateltavien kuvauksissa yhtäaikaisten, rinnakkaisien ja toisiaan joko myötäilevien tai haastavien rakenteina. Seuraavissa alaluvuissa käyn tarkemmin läpi arjen kansalaisuuden osa-alueita ja kuvaan sitä, miten peruspalveluiden eri tasot kehystävät arjen kansalaisuuden rakentamista.

4.2.1 AUTONOMIA

Kansalaisuuden määrittäjinä voidaan pitää täysivaltaisuutta ja riippumattomuutta, mikä tarkoittaa sitä, että kansalaisuuden rakentamisessa kyse on samanlaisesta sekä liittymisestä johonkin yhteyteen että pyrkimyksestä olla itsenäinen (Harinen 2000, 34). Lähestyn autonomiaa Listerin (1997, 16) tavoin sosiaalisena oikeutena, joka antaa mahdollisuuden määritellä elämänsä olosuhteet ja tavoitteet sekä valita keinot asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Autonomia on merkityksellistä sen vuoksi, että autonomisella kansalaisella on huomattavasti enemmän valinnanvaraa ja toimintamahdollisuuksia kuin riippuvaisella. Haastateltavien kertomana autonomia tarkoittaa suomen kielen oppimista, työllistymistä sekä riippumattomuutta toimeentuloturvaetuuksista ja muusta ulkopuolisesta tuesta. Tällöin voidaan puhua Woodin ja Isinin (1999, 4) tarkoittamasta kompetentista yhteiskunnan jäsenyydestä, jossa kyse on siitä, että yksilöllä on resurssit ja todelliset mahdollisuudet toteuttaa oikeuksiaan tasa-arvoisena muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa.

Autonomia on tärkeä osa jokaisen yksilön elämää taustasta riippumatta, mutta tulkitse myös, että haastateltavien puhe on refleksiivisessä suhteessa yhteiskunnassa vallitseviin puhetapoihin, maahan muuttaneisiin kohdistuviin kulttuuriin odotuksiin ja käytäntöihin (Huttunen 2004; Ylijoki 1998). Suomessa sosiaali- ja terveyspoliittisissa linjauksissa korostetaan kaikkien kansalaisen aktiivisuutta ja vastuuta (Keskitalo 2013, 45; Valokivi 2008, 8–9). Aktiivisuus ja työllistyminen ovat muodostuneet velvoitteiksi, suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyden ehdoiksi sekä myös hyvän maahan muuttaneen kriteereiksi, mikä näkyy vahvasti haastateltavien puheessa (myös Peltola 2014, 94; Davydova 2012, 86; Forsander 2007, 316; Suurpää 2002, 206–207). Suuntaus voidaan tulkita aktiivisen kansalaisen ihanteen luomiseksi, mikä ilmenee siten, että yksilön autonomiaa ja yritteliäisyyttä korostamalla vastuullistetaan ihmisiä oman hyvinvointinsa luomisessa ja palkkatyöhön sijoittumisessa (Rose 1999). Tutkimukseen osallistuneet haastateltavat esittävät, että autonomia rakentuu heidän oman aktiivisen toimintansa kautta. Oman vastuun korostaminen kertoo siitä, että haastateltavat ovat hyvin tietoisia niistä leimoista, joita maahan muuttaneisiin liitetään julkisessa keskustelussa sosiaalietuuksien väärinkäytöstä ja passiivisuudesta. Haastateltavat eivät kiellä maahan muuttaneille annettua leimallista positiota, mutta puhuvat vahvasti itsensä siitä pois aktiivisen maahan muuttaneen positioon ja pyrkivät kyseenalaistamaan sekä muuttamaan heihin kohdistuvia kielteisiä määritelmiä, mitä voidaan kutsua vastapuueeksi (myös Varjonen 2007, 158; Jokinen ym. 2004, 11; Juhila 2004). Tällöin voidaan tulkita, että he haluavat erottautua negatiivisesti leimatusta kategoriasta ja korostavat omaa toimijuuttaan (myös Zechner 2007, 262; Varjonen 2007, 158).

Suomen kielen oppiminen on ensimmäinen tekijä, joka näyttäytyy tutkimustulosten perusteella tärkeänä autonomian kannalta, sillä se toimii välineenä sosiaalisten suhteiden solmimiselle, muulle oppimiselle, peruspalveluiden käytölle, työllistymiselle sekä omien tunteiden ilmaisulle. Lisäksi se toimii usein myös kriteerinä, jonka avulla valtaväestö arvioi yksilöiden kelpoisuutta yhteiskunnan jäseneksi. Kielitaidon merkitys on todettu tärkeäksi kaikilla elämän osa-alueilla myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Latomaa ym. 2013; Tarnainen & Suni 2005, 9). Lisäksi kielitaito liittyy vahvasti vanhemmuuden toteuttamiseen. Maahanmuutto haastaa vanhemmuutta, sillä kielitaidon ja suomalaisen yhteiskunnan tuntemuksen puute usein hankaloittavat lasten asioiden hoitoa ja seuraamista (Alitolppa-Niittamo 2004). Myös tässä tutkimuksessa haastatellut vanhemmat tuovat esiin huolensa siitä, etteivät he puutteellisen suomen kielen taidon vuoksi aina pysty hoitamaan lastensa asioita peruspalveluissa, huolehtimaan lapsensa oikeuksista ja puolustamaan lapsiaan kiusaamis- ja syrjintätilanteissa.

Autonomiaan sisältyy oletus siitä, että pystyy valitsemaan ja toimimaan vapaasti ympäristössään sekä tekemään itseään koskevia päätöksiä (Lister 1997, 36). Päätöksenteon tueksi tarvitaan omia oikeuksia ja peruspalveluita koskevaa tietoa, ja suomen kielen taito toimii tiedon hankinnan välineenä. Peruspalveluiden käytön kannalta suomen kielen taito on haastateltavien mukaan erityisen tärkeää, sillä palveluiden käyttäjän on kyettävä esittämään palvelutarpeensa ymmärrettävästi jo palveluihin hakeutumsvaiheessa. Lisäksi kielitaito mahdollistaa omien näkemysten perustelun sekä palveluista neuvottelemisen vuorovaikutussuhteessa peruspalveluiden työntekijöiden kanssa.

Suomen kielen oppiminen esitetään kaikissa perheissä ensisijaisena myös lapsen arjen kansalaisuuden rakentamisen kannalta. Tällöin venäjän kielen osaaminen näyttäytyy toissijaisena. Täysivaltaisen suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyden kerrotaan mahdollistuvan hyvän suomen kielen taidon kautta, joten siihen pyritään panostamaan. Lapsen kielellisiin valintoihin vaikuttavat vanhempien omat rasmin kokemukset, sillä sellaiset vanhemmat, jotka olivat itse joutuneet rasmin kohteeksi, eivät halua, että lapsi joutuisi kokemaan samaa ja tuntisi itsensä vieraaksi Suomessa. Äidinkielen käytön välttämisen on todettu aiemmissakin tutkimuksissa olevan tapa piilottaa venäläistaustaisuus ja välttää syrjintätilanteita (Varjonen 2007; Kyntäjä 2005). Äidinkielestä luopuminen onkin tapa, jonka avulla vanhemmat pyrkivät vapauttamaan lapsensa stigmatisoivasta ominaisuudesta (Puuronen 2011, 100–101). Kaikissa suomalais-venäläisissä perheissä vanhempien keskinäinen kieli oli suomi, ja mikäli lapsi kävi suomenkielistä koulua, suomen kielestä tuli lapsen vahvempi kieli. Osassa perheitä sekä venäjän että suomen kielen oppiminen esitetään toisiaan tukevinä ja osassa puolestaan poissulkevinä valintoina. Kielivalintoihin vaikuttavat osaltaan perheen yhteydenpito Venäjällä asuviin sukulaisiin ja erityisesti isovanhempiin sekä vanhempien halukkuus ja mahdollisuudet vieraila lastensa kanssa Venäjällä.

Kielikursseille pääsyn kerrotaan olevan hyvin tärkeällä sijalla vanhempien suomen kielen oppimisen kannalta. Useat haastateltavat olivat kuitenkin joutuneet odottamaan paikkaa kielikurssille pitkään, ja kurssien välillä saattoi olla pitkiä, jopa useiden kuukausien pituisia taukoja, mikä hidasti suomen kielen kehitystä. Lasten kielen oppiminen oli useissa perheissä sidoksissa lapsen päivähoitopaikan saamiseen. Lasten päivähoitopaikkaa jouduttiin odottamaan usein pitkään, ja sen saaminen onnistui vasta suomenkielisten ystävien avulla. Myös Nordberg (2015) on havainnut tutkimuksessaan, että peruspalveluiden työntekijät eivät aina tarjoa maahan muuttaneille naisille mahdollisuuksia päivähoitoon. Keskeiseksi selityk-

seksi Nordberg esittää sen, että peruspalveluiden työntekijät eivät lähesty maahan muuttaneita naisia samalla tavalla aktiivisina työssä käyvinä toimijoina kuin valtaväestön naisia, ja siksi heidän oletetaan hoitavan lapsia kotona.

Yhteydet valtaväestöön oli toinen tärkeä tekijä suomen kielen oppimisen kannalta, sillä suomalaisten naapureiden ja ystävien kanssa suomen kieltä oli mahdollista harjoitella käytännössä, mikä puolestaan paransi mahdollisuuksia uusien ystävyysuhteiden luomiseen. Lisäksi hyvät perhesuhteet tukivat suomen kielen oppimista. Puolisot pystyivät jakamaan esimerkiksi kotityön ja lastenhoidon siten, että kummallakin oli mahdollisuus opiskella suomen kieltä. Mikäli jommallakummalla puolisoilla oli toista parempi kielitaito, hän pystyi konkreettisesti opettamaan toiselle suomen kieltä ja auttamaan kotitehtävissä.

Suomen kielen oppiminen mahdollisti useimmille haastateltaville myös *työllistymisen* ja *toimeentuloturvaetuksista irrottautumisen*, minkä tulkitseen olevan toinen autonomian osa. Osa haastateltavista viittaa työn merkityksestä puhuttaessa omaan taustaansa, sillä Neuvostoliitossa korostettiin työtä kansalaisvelvollisuutena sekä osana neuvostoihmissen kasvuprosessia, joka koski kumpaakin sukupuolta (esim. Tiaynen 2012, 224–225; Rotkirch 2000, 16–17). Kunnan kansalaisen ja yhteiskunnallisen jäsenyyden normi liittyy myös Suomessa työmarkkinakansalaisuuteen, ja koskee sekä valtaväestöä että maahan muuttaneita (Keskinen & Vuori 2012, 29; Paananen 2005, 178–179; Suurpää 2002, 209–210). Lisäksi suomalaisessa sosiaali- ja työvoimapolitiikassa on painotettu jo 1990-luvulta lähtien kurinpidollista linjaa ja korostettu yksilöiden vastuullisuutta ja aktiivisuutta (Karljalainen 2011, 242–247). Kun työllistymistä tarkastellaan individualistisesti, se näyttäytyy yksilön omana ongelmana ja moraalin mittarina (esim. Saastamoinen 2010, 246). Haastateltavat korostavatkin omaa aktiivisuutta ja vastuuta työllistymisestään. Työ ja työtä koskevat suunnitelmat kuvataan hyvin merkityksellisinä siten, että ne antavat haastateltaville tunteen itsensä toteuttamisesta, itseluottamuksesta, hyödyllisyydestä ja yhteiskunnan arvostettuna jäsenenä olemisesta. Vahva koulutuksen ja työn korostaminen voi liittyä myös siihen, että hyvinvoinnin yksi osatekijä on sosiaalinen arvostus (Turtiainen & Hiitola 2015, 27; Peltola 2014).

Suomessa asuvien venäjänkielisten koulutustaso on eri tutkimusten mukaan korkea (Sutela & Larja 2015b, 33; Pohjanpää ym. 2003)¹³, mutta heidän keskuudessaan työttömyysaste on suurempi kuin valtaväestön keskuudessa.¹⁴ Vuoden 2016 lopussa venäjänkielisten työttömyysaste oli 30,3 prosenttia, kun kaikilla vieraskielisillä se oli 20,8 prosenttia ja koko väestöllä 13,5 prosenttia (Tilastokeskus 2018b). Raskin ja kumppaneiden (2016) toteuttamasta tutkimuksesta käy ilmi, että enemmistö ei-työllisistä venäjänkielisistä maahan muuttaneista kokee olevansa työkykyisiä ja työhaluisia, ja he määrittelevät työllistymisen esteiksi puutteet omassa kielitaidossaan, koulutuksessaan ja työkokemuksessaan sekä työnantajien negatiiviset asenteet. Omassa tutkimuksessani haastateltavat eivät tuoneet esiin koulutuksen puutetta ylipäätään, vaan nimenomaan suomalaisen koulutuksen puutteen, sillä sitä heidän mukaansa TE-toimiston työntekijät ja työnantajat arvostavat.

Koska maahan muuttaneiden korkeakoulutusta tai ammatillista koulutusta koskevia tutkintoja ei usein hyväksytä sellaisenaan, monet ovat työllistyneet vain

¹³ Sutelan ja Larjan (2015) toteuttaman tutkimukseen osallistuneista venäjänkielisistä vastaajista 49 prosenttia oli suorittanut korkeakoulututkinnon, 44 prosenttia toisen asteen tutkinnon ja 7 prosenttia enintään ylempään perusasteen tutkinnon.

¹⁴ Työttömyysaste on työttömien prosenttiosuus saman ikäisestä työvoimasta eli työllisistä ja työttömistä (Tilastokeskus 2018b).

osa-aikaisesti, kausittain tai satunnaisesti. Osa työskenteli koulutustaan vastaamattomissa tehtävissä. Tutkimusten vastaavuuden ja rinnastamisen haasteita on tuotu esiin muissakin tutkimuksissa. Esimerkiksi Haapakorven (2004, 97–100) tutkimukseen osallistuneista Venäjältä muuttaneista henkilöistä osa ei ollut ryhtynyt tutkinnon rinnastamiseen, koska se vaatii pitkää ponnistelua ja taloudellisia resursseja tai koska rinnastaminen oli koettu hyödyttömäksi. Lisäksi Tantun (2009, 27) mukaan tutkimusten rinnastamisen käytännöt näyttävät venäjänkielisille epäselvinä. Aiemman koulutuksen ja työkokemuksen hyödyntäminen on ylipäänsä haasteellista (Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti 2003), ja Venäjältä muuttaneet työskentelevät usein koulutustaan vastaamattomissa töissä (Luukko 2017; Vähemmistövaltuutettu 2010).

Haastateltavien kertomuksissa työllistyminen edellyttää peruspalveluiden käyttöä. Heidän mukaansa työllistymisen polkua suunniteltaessa henkilön omia toiveita ei useinkaan oteta huomioon peruspalveluissa. Useat haastateltavat halusivat hyödyntää aiempaa koulutustaan ja osaamistaan Suomessa, mutta tämä oli mahdollista ainoastaan muutamissa tapauksissa. Korkeasti koulutetut haastateltavat kertovat kokevansa tilanteen turhauttavana, sillä heidän osaamistaan ei hyödynnetä, vaikka he ovat investoineet koulutukseen sekä taloudellisesti että emotionaalisesti jo Venäjällä asuessaan, ja osalla on pitkä työkokemus alaltaan. Useimmiten tutkimukseen osallistuneiden perheiden vanhemmat joutuivat suorittamaan vähintäänkin pätevyyskoulutuksen Suomessa. Lisäksi suurin osa joutui odottamaan pitkiä aikoja kielikursseille pääsyä ja sen jälkeen suorittamaan kokonaan uuden tutkinnon Suomessa, mikä vei paljon aikaa ja voimavaroja. Tutkimustulosten pohjalta näyttää siltä, että parhaimmillaan peruspalvelut tukevat palveluiden käyttäjien autonomiaa, mutta pahimmillaan luovat pitkäaikaista riippuvuutta (myös Olwig 2012, 7).

Osa haastateltavista esittää riippuvuuden peruspalveluista elämäntilanteeseen liittyvänä, väliaikaisena ja myöhemmin muuttavana asiatilana, jolloin se koetaan hyväksyttävänä. Tällöin kyse on Turtiaisen (2011, 141) esittämästä myönteisestä riippuvuudesta, joka vahvistaa palveluiden käyttäjien autonomiaa ja toimintaedellytyksiä (myös Hiitola ym. 2018, 21). Suurin osa haastateltavista esittää erityisesti pidempiaikaisen riippuvuuden ulkopuolisesta tuesta epätoivottavana ja häpeällisenä, sillä se käsitetään usein keskeneräisyydeksi, ei-vielä aikuisuudeksi sekä autonomian vastakohtaksi (Sotkasiira 2018, 31; Eronen ym. 2007; Sennett 2004, 109). Kotouttaminen puolestaan toteutetaan peruspalveluiden kautta, ja riippuvuudesta pääsee ainoastaan palveluita käyttämällä, mikä tuottaa ristiriitaisia elementtejä maahan muuttaneiden arkeen.

Tutkimustulosten mukaan institutionaaliset käytännöt eli peruspalveluiden muodolliset järjestämisen tavat, kuten palveluiden pirstaloituneisuus, sekä peruspalveluissa käytettävät toimintatavat, kuten ymmärrettävän palvelutiedon puute, vaikeuttavat peruspalveluiden saavutettavuutta ja käyttöä. Palveluiden käytön ongelmat palautuvat peruspalvelutyötä ohjaavaan tasa-arvon periaatteeseen, jonka mukaan kaikille palveluiden käyttäjille tarjotaan samat edut ja palvelut sekä kohdellaan kaikkia samalla tavalla. Maahan muuttaneilla ei kuitenkaan välttämättä ole suomen kielen taitoa eikä palvelujärjestelmän tuntemusta, mikä vaikuttaa siten, että tasa-arvo ei toteudu käytännössä (myös Hammar-Suutari 2009, 28; Banting & Kymlicka 2006, 2). Suomen ja Venäjän palvelujärjestelmät eroavat suuresti toisistaan, eikä haastateltavilla ole ollut saatavilla palvelutietoa ennen muuttoa. Palvelutiedon puute ja epäselvyys ovat nousseet esille aiemminkin tutkimuksissa (esim. Kokkonen 2018; Turtiainen & Hiitola 2015; Aarnitaival 2012; Anis 2008,

Ikäläinen ym. 2003). Haastateltavat perustelevat palvelutiedon tärkeyttä sillä, että ensinnäkin se luo elämänhallinnan tunteen, kun se edistää erilaisten tilanteiden ymmärrettävyyttä ja ennustettavuutta. Toiseksi sen avulla on mahdollista hakea itselleen ja perheelleen sopivia palveluita sekä suunnitella omaa ja perheenjäsenten tulevaisuutta, mikä laajentaa toimintamahdollisuuksia käytännössä.

Kotouttamislaissa korostuu viranomaisten velvollisuus tarjota tietoa oikeuksista, palvelujärjestelmästä ja kotoutumista edistävästä toimenpiteistä (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Lainsäädännöstä huolimatta haastateltavat kertovat saaneensa peruspalveluista harvoin ymmärrettävää palvelutietoa. Ongelmaksi palvelutiedon aktiivisessa etsinnässä muodostuu se, ettei perheillä ole muuton jälkeen käsitystä siitä, mistä tai minkälaista tietoa täysin vieraasta palvelujärjestelmästä tulisi etsiä. Silloinkin kun peruspalveluiden työntekijät ovat välittäneet tietoa, se on ollut haastateltavien näkökulmasta vaikeasti hahmotettavissa siinä mielessä, että yleensä tietystä palvelusta puhutaan ainoastaan yleisluonteisesti, kertomatta tarkemmin, kenellä on siihen oikeus ja miten sitä voidaan käytännössä hakea. Ymmärrettävän palveluinformaation tulisi haastateltavien mukaan kuvata Suomen sosiaalipalvelujärjestelmää kokonaisuudessaan, jotta perheet voisivat hahmottaa, miten eri palvelut liittyvät toisiinsa. Lisäksi kaivataan myös hyvin yksityiskohtaisia ohjeita siitä, miten tulisi toimia palveluiden saamiseksi.

Haastateltavien mukaan viranomaiset käyttävät hyvin vähän tulkkeja, mikä myös vaikeuttaa vuorovaikutusta ja ymmärrettävyyttä. Useat perheet pyysivät suomenkielisiä tai Suomessa pidempään asuneita ystäviä ja sukulaisia tueksi asioiden selvittämiseen, mutta kaikilla sellaista mahdollisuutta ei ollut. Kaikki haastateltavat eivät toivoneet ulkopuolista tulkkausta paikalle, sillä he halusivat pärjätä itsenäisesti ja oppia suomen kieltä. Muiden perheenjäsenten käyttäminen tulkkeina tai asioiminen ilman tulkkia on kuitenkin aiheuttanut usein sen, että suomen kieltä heikosti osaavien perheenjäsenten näkemykset jäivät asiointitapaamisilla huomioimatta, eivätkä he myöskään voineet täysin ymmärtää sovittuja asioita.

Ymmärrettävän palvelutiedon lisäksi peruspalveluiden pirstaloituneisuus eli palveluiden sijaitseminen toisistaan irrallaan tekee palvelujärjestelmän vaikeasti hahmotettavaksi ja vaikeuttaa palveluiden saavutettavuutta (myös Hammar-Suutari 2009, 223–224). Käytännössä pirstaloituneisuus ilmenee siten, että haastateltavat joutuvat käymään eri työntekijöiden luona kertomassa samat asiat, eikä kukaan koordinoi perheenjäsenten asiakkuuksia kokonaisuutena, mikä viivästyttää palveluiden saamista, ja sitä kautta suomen kielen oppimista, kouluttautumista ja työllistymistä. Lisäksi eri palveluiden toimintakäytännöt eroavat suuresti toisistaan. Työntekijöiden vaihtuvuus ja yhteydenpidon painottuminen sähköiseen asiointiin vaikuttavat myös siihen, että keneenkään työntekijään ei muodostu luottamuksellista suhdetta, eikä kukaan työntekijöistä pysty muodostamaan kokonaiskuvaa perheen tilanteesta.

Tutkimustulosten mukaan autonomia tarkoittaa haastateltaville toimimista täysvaltaisena yhteiskunnan jäsenenä, joka pystyy hankkimaan tietoa, hoitamaan perhettään koskevat asiat, pitämään lapsistaan huolta sekä elättämään perheensä. Kokonaisuudessaan suomen kielen taidolla esitetään olevan suuri merkitys autonomian saavuttamisen kannalta, sillä se vaikuttaa vanhemmuuden toteutumiseen, tiedon saamiseen, palveluiden käyttömahdollisuuksiin, vuorovaikutukseen valtaväestön kanssa ja työllistymiseen. Lisäksi se esitetään suomalaisen yhteiskuntaan kuulumisen arvioinnin välineenä, kun taas heikon kielitaidon kerrotaan lisäävän riskiä joutua rasismien kohteeksi. Tulkitsen työllistymisen korostumisen liittyvän ensisijaisesti siihen, että Suomen sosiaaliturvajärjestelmä rakentuu ole-

tukselle kaikkien osallisuudesta etuuksien ja palveluiden rahoittamiseen työnteon ja verojen maksun kautta. Tällöin ne työkäiset ja -kykyiset, jotka eivät osallistu sosiaaliturvan rahoittamiseen, jäävät kansalaisuuden määritelmän ulkopuolelle (Anderson 2015, 87–88). Huolimatta siitä, että jokaisella Suomessa asuvalla on oikeus sosiaaliturvaan, turvautuminen siihen voidaan tulkita yhteisöön kuulumattomuuden muodoksi ja kunnan kansalaisen kriteereiden vastaiseksi toiminnaksi, mikä vaikuttaa myös siihen miten haastateltavat puhuvat peruspalveluiden käytöstä omakohtaisesti.

4.2.2 TUNNUSTUS

Tutkimustulosten mukaan haastateltavien arjen kansalaisuus rakentuu prosuaalisesti yksilöiden ja perheiden toiminnan sekä sosiaalisissa suhteissa tapahtuvan tunnustuksen kautta. Isin ja Turner (2002, 4) esittävät, että eri tasoilla toteutuva tunnustus on kansalaisuuden kannalta yhtä tärkeä kuin muodolliset oikeudet, sillä sen avulla kansalaisuus toteutuu käytännössä ja vaikuttaa siihen, millä tavalla yksilöt kokevat itsensä kansalaisiksi. Myös tämän tutkimuksen tuloksena on, että tunnustus on arjen kansalaisuuden osa-alue. Tunnustus voidaan määrittellä positiivisen identiteetin luomisena ja vahvistamisena, mihin kuuluu välittäminen, kunnioitus ja arvostus. Tällöin se on luonteeltaan kohteensa konstruoivaa, mikä ilmenee siten, että muiden mielipiteet vaikuttavat siihen, minkälaisena henkilö näkee itsensä (Honneth 1995). Tunnustus toteutuu intersubjektiivisissa suhteissa dialogin avulla siten, että tunnustuksen antaja ilmaisee tunnustuksensa tavalla, jonka myös tunnustuksen kohde tietää tunnustukseksi (Taylor 1994, 32–33). Haastateltavat puhuvat tunnustamisesta useammalla eri tasolla. He puhuvat institutiонаalisesta tunnustuksesta, joka ilmenee hyvinvointivaltion ja asumisperusteisen sosiaaliturvan muodossa, yhteiskunnallisten diskurssien kautta ilmenevästä tunnustuksesta, ja tunnustuksesta yksittäisissä kohtaamisissa peruspalveluiden työntekijöiden ja valtaväestön kanssa.

Puhuessaan *institutionaalista tunnustuksesta* haastateltavat lähestyvät peruspalveluita ideologisella tasolla ja käsittelevät hyvinvointivaltion taustalla olevaa ideologiaa, joka perustuu ajatukselle omaa sukua tai yhteisöä laajemmasta solidaarisuudesta. Tällöin hyvinvointivaltio takaa tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden ja ottaa vastuun kansalaisten hyvinvoinnista toimien vakuutena erilaisia riskejä vastaan, joihin yksilöillä ja perheillä ei ole mahdollista varautua (Metteri 2004, 18; Eräsaari 2002, 21; Esping-Andersen 1999). Haastateltavat kuvaavat hyvinvointivaltiota keskinäisen vastuun järjestelmäksi, jonka avulla kaikki järjestelmän piirissä olevat henkilöt saavat tukea tarvittaessa. Koko tutkimuksen läpileikkaava teema on asumisperusteinen sosiaaliturva ja sen tuottama tunnustus sosiaalisen turvallisuuden muodossa.

Hyvin tärkeänä esitetään hyvinvointivaltion symbolinen arvo, sillä asumisperusteinen sosiaaliturva luo kokemuksia huolenpidosta ja tunnustuksesta elämäntilanteesta tai sosioekonomisesta statuksesta riippumatta, vaikka sosiaaliturvaetuksia tai peruspalveluita ei käyttäisikään. Alaikäisten lasten vanhemmille sosiaalinen turvallisuus, jonka kuvataan sisältävän taloudellisen ja fyysisen turvallisuuden, ihmisoikeuksien toteutumisen sekä mahdollisuuksien tasa-arvon, on hyvin tärkeää, ja se on toiminut myös useimmilla perheillä tärkeämpänä tai yhtenä muuttosynä, kun taas virallinen muuttoperuste on mahdollistanut muuton käytännössä. Vanhemmille on merkityksellistä tietoa siitä, että heidän lapsistaan pidetään huolta mikäli heille itselleen sattuu jotakin, eivätkä lapset joudu ”kadulle

asumaan” tai ”näkemään nälkää” (myös Saarinen 2007, 133). Sekä suomalaisessa (Castaneda ym. 2012) että kansainvälisessä (Röder & Muhlau 2012) maahan muuttaneiden luottamusta peruspalveluihin ja muihin julkisiin instituutioihin mittaavassa tutkimuksessa on todettu, että maahan muuttaneiden luottamus on korkeampi kuin valtaväestöllä, mitä on selitetty maahan muuttaneiden alhaisemmillä odotuksilla instituutioita kohtaan. Myös tässä tutkimuksessa haastateltavat vertaavat suomalaista hyvinvointivaltiota Venäjän sosiaalipalvelujärjestelmään, josta samanlaisen sosiaalisen turvallisuuden kerrotaan puuttuvan. Tämän vuoksi ideologisella tasolla hyvinvointivaltio luo mahdollistavan kehyksen arjen kansalaisuuden rakentamiselle.

Kun haastateltavat puhuvat institutionaalisesta tunnustuksesta, he käsittelevät ideologisen tason lisäksi vuorovaikutusta ja kohtaamisia peruspalveluiden työntekijöiden kanssa. Haastateltavien mukaan työntekijän osoittama välittäminen toimii tunnustamisena. Välittäminen esitetään työntekijän toiminnassa näkyvänä asenteena, joka ilmenee kunnioittavana suhtautumisena palveluiden käyttäjää kohtaan, paneutumisenä hänen asioihinsa ja niiden selvittämisenä ”alusta loppuun saakka” ohjaamatta asiakasta esimerkiksi jollekin toiselle työntekijälle (myös Metteri 2012, 237–238; Turtiainen 2012, 79). Haastateltavat kuvaavat välittämisen tulevan ilmi nimenomaan tavassa käsitellä asiakkaan tilannetta, ei niinkään terapiatyönä tai emotionaalisenä tukena. Tällöin työntekijä osoittaa, että hän pitää palveluiden käyttäjää tärkeänä ihmisenä ja on aidosti kiinnostunut hänen asioistaan. Välittäminen näkyy myös katseissa, kasvoniilmeissä, puheessa ja toiminnassa. Haastateltavien mukaan työntekijän osoittama välittäminen on erityisen tärkeää itsensä usein muutenkin ulkopuolisiksi kokeville maahan muuttaneille.

Välittämisen lisäksi haastateltavat kertovat kokeneensa myös epäoikeudenmukaista kohtelua peruspalveluiden työntekijöiden taholta, mikä nähdään viestinä siitä, että ei ole yhteisön jäsen. Tällaisia tilanteita on syntynyt esimerkiksi silloin, kun työntekijä on tulkinnut perhesuhteiden ongelmat vanhemman taustakulttuurista johtuvaksi, eikä tukea ole saatu sen vuoksi (myös Jäppinen 2007). Kulttuurilla selittäminen voi pahimmillaan estää oikeanlaisen avun saamisen ja ohittaa palveluiden käyttäjän näkökulman, kun palveluiden käyttäjän muita elämäntilanteeseen liittyviä seikkoja ei huomioida, ja palveluiden käyttäjät nähdään ainoastaan ulkoapäin määriteltyjen kategorioiden edustajina (Anis 2008, 67).

Tunnustuksen näkökulmasta peruspalveluiden lisäksi kohtaamiset valtaväestön kanssa arjessa näyttävät tutkimustulosten pohjalta merkityksellisiltä. Lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet perheenjäsenet olivat kokeneet rasismia eri muodoissa, kuten nimittelynä, huuteluna, sylkemisenä, fyysisenä väkivaltana ja omaisuuden rikkomisena kadulla, päiväkodeissa, kouluissa ja kotipihalla. Vanhemmat olivat kokeneet rasismia hakiessaan työharjoittelu- tai työpaikkoja, kun venäjänkielisen nimen omaavat henkilöt eivät ole päässeet työhaastatteluun, lapset ja nuoret puolestaan päiväkodissa, koulussa ja vapaa-ajalla. Haastateltavien puheessa rasismi määrittyy avoimeksi syrjinnäksi, jossa valtaväestön suhtautuminen haastateltavien venäläistaustaisuuteen tuottaa valta- ja alistussuhteita sekä ulossulkemista.

Vaikka monet haastateltavat kertovat, että rasismi venäläistaustaisia kohtaan on vähentynyt huomattavasti sitten 1990-luvun alun, ja monet tutkimukset (esim. Castaneda ym. 2015; EU-MIDIS 2009; Jaakkola 2009) myös tukevat tätä huomiota, ilmiö on edelleen olemassa. Vanhempien ja lasten rasismin kokemukset kietoutuvat useissa perheissä yhteen ja tuottavat sekä ulkopuolisuuden että katkeruuden tunteita. Vanhemmat esittävät kuitenkin lastensa kohtaaman rasismin paljon va-

kavampana kuin omat kokemuksensa aikuisina, sillä lapsilla ja nuorilla ei välttämättä ole aikuisiin verrattavia puolustuskeinoja, ja heille vertaissuhteet ovat erityisen merkityksellisiä. Perhe tarjosi osalle haastateltavista turvaverkoston, jossa rasmin kokemuksia saattoi käsitellä. Pidempään Suomessa asuneet vanhemmat kertovat luoneensa kodistaan sellaisen ympäristön, jossa rasimia ja kaikenlaista muuta syrjintää vastustetaan. Kuitenkin erityisesti nuorena opiskelemaan muuttaneista haastateltavista useimmat olivat jääneet kokemustensa kanssa täysin yksin.

Haastateltavien mukaan rasmin kokemukset yleensä vähentyvät asumisajan pidentyessä, kun oppii suomen kielen, pystyy kommunikoimaan ja puolustamaan itseään, työllistyy ja niin sanotusti ansaitsee paikkaansa valtaväestön silmissä omalla toiminnallaan. Osa haastateltavista tuo kuitenkin esiin kokemuksensa siitä, että heihin suhtaudutaan vieraina pitkästä asumisajasta, sosiaalisista suhteista valtaväestöön, hyvästä suomen kielen taidosta ja työllistymisestä huolimatta. Tällöin pelkät siteet Venäjälle, venäjänkielinen nimi tai venäjänkielisyys on aiheuttanut sen, että haastateltavat on asemoitu ulkopuolisiksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Myös paluumuuttotilastuksen perusteella muuttaneet haastateltavat kertovat kokeneensa rasimia, sillä kaikki heistä kuuluvat nuorempaan, Venäjällä syntyneeseen sukupolveen, eivätkä puhu äidinkielenään suomea. Tämän vuoksi heitä kohdellaan samalla tavalla kuin muita Venäjältä muuttaneita.

Kun haastateltavien jäsenyys suomalaisessa yhteiskunnassa kyseenalaistetaan, heidät kategorisoidaan samalla homogeneeseen venäläistaustaisten tai maahan muuttaneiden ryhmään. Tämä on tunnustamisen kannalta ongelmallista, sillä maahan muuttaneita ei tarkastella yksilöinä vaan ulkoapäin määriteltyjen ryhmien edustajina. Näitä kategorisointeja on hyvin vaikeaa torjua, sillä ne myötäilevät hierarkkista suhdetta maahan muuttaneiden ja valtaväestön välillä, minkä seurauksena valtaväestöllä oletetaan oleva suurempi valta määritellä suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyden ehtoja. Haastateltavat toki kyseenalaistavat vallitsevat essentialisoivat alistussuhteet, mutta samalla tuovat esiin myös voimattomuutensa niiden edessä. Rasmin uhrin positio on jo itsessään stigmatisoiva sekä toimintamahdollisuuksia rajaava (esim. Rastas 2007, 140), ja osa haastateltavista puhuu itsensä siitä pois korostamalla omaa aktiivisuuttaan suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyden saavuttamisessa. Samanaikaisesti kun haastateltavat kertovat rasmin haavoittavuudesta, he tuovat esiin myös sen, että jo yhden valtaväestöön kuuluvan henkilön myönteisellä suhtautumisella tai ystävyydellä voi olla suuri merkitys. Suhteessa esimerkiksi naapuriin tai opiskelukaveriin voi kokea tulevansa tunnustetuksi, ja usein nämä henkilöt auttavat myös käytännön asioiden hoidossa, kuten peruspalveluissa ja suomen kielen opiskelussa. Heti muuton jälkeen haastateltavilla on paljon erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia, mikä tekee heidän mukaansa pienestäkin tunnustuksen eleestä merkityksellistä juuri tuolloin.

Tunnustamisen näkökulmasta on kiinnostavaa, että haastateltavat peilaavat omia kertomuksiaan suhteessa arjen kansalaisuuden rakentamista ohjaaviin *yhteiskunnallisiin diskursseihin*. Yhteiskunnallisilla diskursseilla tarkoitan julkisen keskustelun ja hallinnon (poliittiset ohjelmat, lainsäädäntö, kotouttamispolitiikka, peruspalveluiden työntekijöiden puhe) puhetapoja, jotka käsittelevät maahanmuuttoa ja maahan muuttaneita. Yhteiskunnallisten diskurssien huomiointi on tärkeää, sillä ne voivat olla sidoksissa käytännön toimenpiteisiin ja tulla vallitseviksi ajattelutavoiksi siitä, miten yhteiskunnan jäsenyys ymmärretään, mitä ehtoja sille määritellään ja miten sitä harjoitetaan (Andreouli ym. 2017, 91). Lisäksi ne kehystävät myös yksilöiden toimintaa ja mahdollisuuksia määritellä itsensä yhteiskunnan täysvaltaisiksi jäseniksi, sillä ne sisältävät implisiittisesti tai eksplisiittisesti ilmaistuja

odotuksia siitä, minkälainen käyttäytyminen on suotavaa (Yuval-Davis 1999, 132). Kun käsitellään yhteiskunnan jäsenyyttä, julkisen keskustelun tuottamia tulkintoja voikin tarkastella niin kutsuttuina pakotettuina identiteetteinä, sillä itsensä määrittely tapahtuu usein olemassa olevien tulkintojen pohjalta (esim. Keskinen ym. 2009; Wetherell & Potter 1992, 79). Tällöin myös ne yksilöt, jotka eivät pyri itse myötäilemään tietynlaisia diskursseja ja odotuksia, joutuvat ottamaan kantaa niihin ja tekemään itsensä ja toimintaansa hyväksyttäväksi (esim. Yuval-Davis 2006; Ylijoki 1998, 186). Tämä tarkoittaa sitä, että kun yksilöt kertovat itsestään, he myös joutuvat puhumaan siitä, keitä he eivät ole ja erottautumaan negatiivisista kategorioista (Anthias 2002). Suomessa ”maahanmuuttokriittinen” populismi on vahvistunut erityisesti 2000-luvulla, jolloin maahan muuttaneiden oikeus käyttää peruspalveluita on kyseenalaistettu asumisperustaisesta sosiaaliturvasta huolimatta (esim. Pyrhönen 2013; Maasilta 2012). Samanaikaisesti myös virallisten kotouttamistoimien tavoitteena on ollut normatiivinen tietyn ajan sisällä tapahtuva kotoutuminen ensisijaisesti työllistymisen kautta (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010; Kerkkänen 2008).

Tämän tutkimuksen perusteella haastateltavat tuntevat hyvin heihin liitetyt stereotypiat ja odotukset ja esittävät itsensä hyvin aktiivisina toimijoina, jotka ovat itse pääasiallisessa vastuussa arjen kansalaisuuden rakentamisesta. He tunnistavat, ottavat kantaa ja positioivat itsensä suhteessa yhteiskunnallisiin diskursseihin, joissa sekä korostetaan työllistymistä integraation tärkeimpänä osana että ajoittain asemoidaan maahan muuttaneet sosiaaliturvaetuuksien väärinkäyttäjiksi. Haastateltavat tuovat esiin hyvinvointivaltion tuottamat kannustinloukut viitattaessaan laajempaan maahan muuttaneiden ryhmään, josta he itse haluavat erottautua (myös Haikkola 2012, 86–87; Varjonen 2012). Kaikki haastateltavat kertovat tuntevansa ihmisiä, jotka ovat olleet työttöminä kannustinloukkujen takia eivätkä ole yrittäneet tarpeeksi oppia suomen kieltä tai olleet aktiivisia työnhaussa. He kuitenkin vastustavat itsensä sijoittamista tähän ongelmalliseksi konstruoituun kategoriaan kuvailemalla itseään aktiiviseksi sekä vertaamalla omaa toimintaa vähemmän aktiivisten maahan muuttaneiden toimintaan. Aktiivisuuden korostamista voidaankin tarkastella sitä yhteiskunnallista keskustelua vasten, jossa maahan muuttaneille tarjotaan työtä vieroksuvan sosiaaliturvaetuuksien väärinkäyttäjän positiota, heidät nähdään ulkopuolisina, solidaarisuuden piiriin kuulumattomina ja heitä arvioidaan heidän yhteisölle tuottamiensa hyötyjen ja haittojen perusteella uusliberalistisen eetoksen mukaisesti (Hiitola ym. 2018, 21; Keskinen ym. 2009, 14–15). Tästä positiosta käsin peruspalveluiden ja etuuksien käyttö näyttää tuomittavana ja epätoivottavana, kun taas työmarkkinaosallisuus normina ja moraalisen ihmisen mittana.

Haastateltavat korostavat aktiivisuutensa lisäksi kiitollisuuttaan suomalaiselle hyvinvointivaltiolle sen tuottamasta turvallisuudesta. Kiitollisen positiota tarjotaan maahan muuttaneille myös julkisessa keskustelussa (Haavisto & Kivikuru 2009, 89) esimerkiksi yltiöpositiivisissa henkilöjutuissa, joissa hyvin kotoutunut maahan muuttanut ei puhu suomalaisen yhteiskunnan ongelmista, vaan osoittaa kiitollisuutensa mahdollisuudesta asettua Suomeen. Osoittaessaan kiitollisuutta haastateltavat ottavat etukäteen huomioon heihin mahdollisesti kohdistuvan kritiikin. Haastateltavat kertovat, että he eivät halua rikkoa solidaarisuuden ajatusta verojen maksusta ja että he eivät ole röyhkeitä palveluiden hyväksikäyttäjiä, vaan palveluiden ja etuuksien käyttö on ollut oikeutettua tietyssä tilanteessa ja he ovat siitä kiitollisia. Asetelma voidaan nähdä paitsi tapana hakea hyväksyntää oman perheen peruspalveluiden käytölle ja vähentää vastakkainasettelua valtaväes-

tön kanssa, myös vastauksena kulttuurisiin odotuksiin. Honkasalon (2003, 159) mukaan tällainen ”sisäistetty maahanmuuttopuhe” voi toimia myös keinona etäännyttää itsensä leimatusta kategoriasta ja torjua halveksittavaksi koettuja stereotyyppioita. Tällöin stereotyyppiset puhutavat saatetaan sekä kyseenalaistaa että vahvistaa, sillä ”suomalaisuuden” omaksuminen ja tunnustuksen saaminen valtaväestöltä edellyttää näiden puhetapojen käyttöä (emt. 185; myös Wetherell & Potter 1992).

”Hyvän maahan muuttaneen” identiteetin rakentaminen osoittamalla kiitollisuutta, pyrkimällä sulautumaan suomalaiseen kulttuuriin ja ottamalla etäisyyttä muista maahan muuttaneiden ryhmistä on aiempien tutkimusten (esim. Varjonen 2017; Nortio ym. 2016) mukaan ominaista venäjänkielisille. Tällainen asemoituminen kertoo siitä, että maahan muuttaneita ei tunnusteta automaattisesti suomalaisen yhteiskunnan samanarvoisiksi jäseniksi, vaan heihin kohdistuu tietynlaisia normatiivisia odotuksia esimerkiksi työllistymisestä, aktiivisuudesta sekä kiitollisuudesta. Kotoutumisen odotuksen normatiivinen ulottuvuus palautuuakin diskursiiviseen puheeseen kunnan kansalaisesta aktiivisena työmarkkinakansalaisena, hyvin kotoutuneena ja kiitollisena. Tällöin muunlaisten toimintavaihtoehtojen määrä jää vähäiseksi, eivätkä maahan muuttaneet pääse itse määrittelemään arjen kansalaisuutensa ehtoja. Kansalaisuuskelpoisuus on todistettava täyttämällä tietyt ehdot ja noudattamalla tiettyjä sääntöjä, jolloin kansalaiselta odotetaan alamaisuutta suhteessa yhteisöön (Naumanen 1990, 32). Yhteiskunnassa on myös toisistaan eroavia ja toistensa kanssa kilpailevia diskursseja, joissa maahan muuttaneet esitetään myönteisemmässä valossa, mutta haastateltavat tuovat esiin erityisesti kielteiset puhutavat, mikä kertoo niiden voimakkuudesta.

Tulkitsen tunnustuksen kuvaavan arjen kansalaisuuden kollektiivista ulottuvuutta, sillä yhteiskunta tarjoaa maahan muuttaneille tiettyjä positioita määritellen myös yhteiskunnan jäsenyyden ehdot ja mahdollisuudet. Tutkimustulokset ilmentävät sitä, että haastateltavat haluavat tulla tunnustetuksi tasa-arvoisina ja arvokkaina yhteiskunnan jäseninä, ei vajavaisina henkilöinä tai avun kohteina.

4.2.3 KUULUMINEN

Kolmanneksi arjen kansalaisuuden osa-alueeksi määrittyi kuuluminen. Sitä kehysivät erilaiset rakenteet, kuten yhteiskunnalliset diskurssit, joiden avulla tuotetaan positioita eri toimijoille. Lisäksi kuulumista luodaan jokapäiväisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa osoittamalla kuulumisen ehdot ja rajat. (Lehtonen & Löytty 2003, 12.) Valtion tasolla on kyse kuulumisen politiikasta, jossa kuulumiselle asetetaan ehtoja sekä vedetään rajoja sisäpuolella ja ulkopuolella oleviin. Yksilön kokemuksena kuulumista voidaan tarkastella emotionaalisenä kiinnittymisenä tiettyyn paikkaan ja kollektiiviin, jonka piirissä ihmisestä tuntuu kotoisalta ja turvalliselta. (Yuval-Davis 2006.)

Tulkitsen haastateltavien kuulumisen koostuvan *kiinnittymisestä Suomeen*, joka rakentuu sosiaalisissa suhteissa ja kuvaa arjen toimintaa, sekä *kodin luomisesta*, joka on emotionaalisen tason kysymys. Kaikkien tutkimuksen osallistuneiden haastateltavien fyysinen kiinnekohta oli Suomi, johon he rakensivat kuulumistaan. *Suomeen kiinnittyminen* yhteiskunnan jäsenenä tapahtui kielitaidon, työn ja sosiaalisten verkostojen kautta, ja oli kaikkien haastateltavien tavoitteena. Kuulumisen tärkeys nousee esiin erityisesti silloin kuin se ei ole itsestään selvää (Ahmed 2000, 3–6). Tällöin voidaan puhua kuulumistyöstä (belonging-work), joka kuvastaa niitä toimintoja, joita ihmiset tekevät kuuluakseen (Ketokivi & Vieno 2014, 9–10).

Kuulumiseen sisältyy usein kokemus siitä että ei ole vieras eikä riippuvainen muiden vieraanvaraisuudesta (myös Ahmed 2000, 77). Itsenäinen toiminta arjessa ja sosiaaliset suhteet loivat tässä tutkimuksessa pohjan kuulumiselle. Kuuluminen tarkoitti haastateltaville ennen kaikkea käytännöllistä arjessa toteutettavaa ja emotionaalista kuulumista, ei esimerkiksi niinkään identifioitumista suomalaiseseen kansaan, traditioihin tai Suomen valtioon. Useimmat haastateltavat kertoivat suhtautuvansa kunnioituksella suomalaisiin käytäntöihin, mutta eivät välttämättä halunneet ottaa niitä omiksi toimintatavoikseen esimerkiksi lastenkasvatuksessa tai sukupuolten välisissä suhteissa. Muuton jälkeen osa aiemmista ajattelu- ja toimintatavoista on tullut kyseenalaiseksi, mutta uusien ajatusmallien omaksuminen sellaisenaan ei välttämättä tunnu luontevalta, mikä tarkoittaa sitä, että suhteen uuden ja vanhan yhteiskunnan toimintatapoihin ja arvoihin joutuu neuvottelemaan (myös Huttunen 2002).

Osa haastateltavista piti ainoastaan Suomea kotinaan, osa suuntautui samanaikaisesti sekä Venäjälle että Suomeen, ja osa kertoi tuntevansa itsensä vieraaksi kummassakin maassa. Venäjälle suuntauduttiin muistojen, äidinkielen sekä sukulaisuus- ja ystävyys-suhteiden avulla. Suhteet Venäjälle eivät sulkeneet pois perheenjäsenten halua toimia suomalaisen yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, vaan olivat rinnakkaisia (myös Haikkola 2012, 81; Levitt & Glick Schiller 2004). Suhteet Suomessa asuviin venäläistaustaisiin olivat ainoastaan osalle perheistä tärkeitä. Yleensä näiden suhteiden kautta oli mahdollista saada apua arjessa. Suurin osa haastateltavista kuitenkin esittää ne Suomeen kiinnittymistä estävinä, ja osa kertoo joutuneensa konkreettiseen valintatilanteeseen suomalaisten ja venäläisten ystävien välillä. Lisäksi haastateltavat tuovat esiin venäläistaustaisten maahan muuttaneiden yhteisön heterogeenisyyden ja hierarkkiset suhteet, joiden seurauksena suomalaisen miehen kanssa avioituneet naiset saattavat tulla ulossuljetuksi venäjänkielisestä yhteisöstä. Kuten aiemmissakin tutkimuksissa on todettu (esim. Rynkänen & Pöyhönen 2010) kuulumisen kokemuksiin vaikuttaa yksilöllisten tekijöiden lisäksi muuttoikä, sillä pääosa kouluikäisenä ja nuorena opiskelemaan muuttaneista haastateltavista kertoo kuuluvansa Suomeen vahvemmin kuin myöhemmin aikuisiässä muuttaneet. Useat nuoret olivat kouluttautuneet Suomessa, osasivat hyvin suomen kieltä ja heillä oli laajemmat paikalliset sosiaaliset verkostot kuin vanhemmassa iässä muuttaneilla, mikä lisäsi heidän kiinnittymistään Suomeen.

Myös muuttosyyt vaikuttivat haastateltavien mahdollisuuteen kiinnittyä Suomeen. Tähän tutkimukseen osallistuneet venäläistaustaiset vanhemmat ovat muuttaneet Suomeen avioliiton, paluumuuttajan statuksen, opiskelun tai työn perusteella. Aiempien tutkimusten tavoin (Keskinen 2014; Antikainen 2010; Saarinen 2007, 134; Jääskeläinen 2003) tässäkin tutkimuksessa tuli ilmi, että avioituminen suomalaisen puolison kanssa voi helpottaa Suomessa asumista, suomen kielen ja käytäntöjen oppimista sekä tarjota turvallisuutta ja erilaisia resursseja, mutta voi asettaa muuttaneen puolison myös hyvin haavoittuaiseen asemaan, jos suhteessa on väkivaltaa.

Avioliittomuutto muodostuu aineistossani naiskysymykseksi, sillä suurin osa suomalais-venäläisistä liitoista oli venäläisen naisen ja suomalaisen tai Suomessa pitkään asuneen miehen solmimia. Haastateltavien mukaan erityisesti heti muuton jälkeen valtaväestöön kuuluva puoliso hoitaa viralliset asiat, työntekijät puhuvat miehelle, tulkkeja ei käytetä, ja kaikki asiat hoidetaan miehen kautta. Haastateltavat yhtäältä ilmaisevat kiitollisuutta miehelleen, mutta toisaalta tuovat esiin sen, että jos avioliitossa ilmenee ongelmia, naiset saattavat joutua kohtuuttomiin

ja haavoittuvaisiin tilanteisiin, koska he ovat aiemmin olleet riippuvaisia puolisoitaan, eivätkä ole tietoisia omista oikeuksistaan. Avun hakeminen kriisi- ja väkivaltatilanteissa on todettu vaikeaksi, vaikka kuuluisi valtaväestöön (esim. Husso 2005). Kielitaidon puute, tietämättömyys palveluista ja omista oikeuksista sekä pelot oleskeluluvan ja lasten menettämisestä, erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa lapsilla on eri kansalaisuus kuin äidillä, vaikeuttavat haastateltavien mukaan tuen hakemista. Samanaikaisesti haastateltavat tuovat esille, että Suomessa heidän on peruspalveluissa kuitenkin ollut mahdollista saada apua perhekrisisissä tai erotilanteessa, mutta tämä toteutui yleensä vasta, kun naiset ja lapset olivat olleet vaikeassa elämäntilanteessa pidemmän aikaa. Avioliittomuuttajat puhuvat lisäksi vierauden ja ulkopuolisuuden kokemuksista, sillä vaikka avioliitossa ei ilmenisikään vakavia ongelmia, ei valtaväestöön kuuluva puoliso välttämättä pysty ymmärtämään niitä kokemuksia, joita muuttanut puoliso käy läpi (myös Antikainen 2010, 174).

Toinen haastattelemani perheiden yleinen muuttoperuste oli koko perheen muutto yhden perheenjäsenen työpaikan perusteella. Tällaisessa tapauksessa työssä oleva perheenjäsen on saanut tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta ja oppinut suomen kieltä työn kautta. Muut perheenjäsenet, joita ovat aineistossani naiset ja lapset, ovat saattaneet jäädä kaikkien palveluiden ulkopuolelle, kun heillä ei ole ollut tietoa omista oikeuksistaan, eikä yhteyttä peruspalveluiden työntekijöihin (myös Turtiainen & Hiitola 2015, 85). Käytännössä tämä on tarkoittanut, että työssä olevan muuttajan puoliso ei ole pitkään aikaan pystynyt hakeutumaan kielikursseille, eivätkä lapset ole saaneet päivähoitopaikkaa, mikä olisi mahdollistanut varhaisen suomen kielen oppimisen. Yhden perheenjäsenen työpaikan menetyksen jälkeen koko perheen on ollut vaikeaa saavuttaa peruspalveluita, koska he eivät ole saaneet palvelutietoa alkuvaiheen kotouttamispalveluiden kautta, kuten muilla perusteilla muuttaneet.

Muutto Suomeen avioliiton tai puolison työpaikan perusteella näyttääkin asetavan rajoituksia erityisesti naisten kiinnittymiselle suomalaiseen yhteiskuntaan ja tuo näkyville perheiden sisäiset valtasuhteet. Suomalais-venäläisissä perheissä riippuvuus valtaväestöön kuuluvasta miehestä, naisten elinpiirin rajoittuminen kodin sisälle lapsenhoidon vuoksi sekä palveluinformaation puute rajoittivat naisten mahdollisuuksia oppia suomen kieltä, työllistyä ja solmia itsenäisiä sosiaalisia suhteita. Toisissa perheissä puolison suomalainen tausta puolestaan tuki muuttaneen puolison arjen kansalaisuuden rakentamista, sillä sen myötä oli mahdollista oppia nopeasti suomen kieltä ja laajentaa sosiaalisia verkostoja. Työpaikan perusteella muuttivat kokonaiset perheet. Tällöin mies kävi töissä, ja kotona lapsia hoitavalla naisella ei välttämättä ollut muita kontakteja ja kiinnekohtia Suomeen. Siteiden puuttuminen ei kuitenkaan tarkoita, etteikö naisilla olisi mielekästä sisältöä arjessaan tai erilaisia toimijuuden mahdollisuuksia, mutta kaikki haastattelemani naiset kuitenkin toivat esille halunsa oppia kieltä, opiskella ja työllistyä kiinnittyäkseen Suomeen.

Kahdeksan perheen vanhemmat olivat muuttaneet Suomeen nuorisolain (1285/2016) mukaan nuorena, eli alle 29-vuotiaina ja kertovat myös omasta peruspalveluiden käytöstään ennen avo- tai avioliiton solmimista ja lastensa syntymää. Näin tutkimukseen oli mahdollista sisällyttää sellaisten nuorten näkökulma, jotka olivat muuttaneet opiskelun perusteella. Kukaan opiskelun perusteella muuttaneista ei ollut kuulunut Suomen sosiaaliturvan piiriin. Opiskelun perusteella opiskelemaan muuttaneet haastateltavat kertovat jääneensä kaiken julkisen tuen ulkopuolelle ja kokeneensa rasismia erityisesti koulussa tai koulun jälkeen

muiden lasten ja nuorten taholta. Osa nuorista ei ilmoittanut kokemuksistaan tapahtumahetkellä kenellekään, osa kertoi koulun henkilökunnalle, mutta kukaan ei kokenut saaneensa tukea rasmin kokemuksiansa koululta tai muista peruspalveluista. Lisäksi yksinäisyys väritti vahvasti yksin muuttaneiden nuorten kokemuksia, kun perhe ja ystävät olivat jääneet lähtömaahan, eikä uudessa maassa tutustuminen muihin nuoriin ollut helppoa yhteisen kielen puutteen ja valtaväestön ennakkoluulojen vuoksi. Työllistyminen ei myöskään ole ollut kenellekään opiskelemaan muuttaneelle helppoa suomalaisen tutkinnon suorittamisen jälkeenkään, ja ainoastaan muutama heistä työskenteli koulutustaan vastaavissa tehtävissä. Tutkimustulosten valossa nuorten kiinnittyminen Suomeen on hankalaa erityisesti rasmin sekä puutteellisen tuen vuoksi.

Osa haastateltavista oli saanut oleskeluluvan paluumuuttostatuksen perusteella, eli heidän vanhemmillaan tai isovanhemmillaan oli suomalaiset sukujuuret. Vaikka paluumuuttostatuksen perusteella muuttaneet ovat olleet erityisasemassa palveluiden käytön suhteen, sillä heille on yleensä annettu alkuvaiheen neuvontaa, he puhuivat silti samoista palveluiden käytön ongelmista kuin muilla perusteilla muuttaneet. Osa paluumuuttajista puhui siitä, että heillä on yhteys Suomeen vanhempiensa tai isovanhempiensa kautta, he ovat kuulleet suomen kieltä arjessaan ja heidät tunnustetaan helpommin yhteiskunnan jäseneksi kuin muilla perusteilla muuttaneet silloin kun heidän taustansa on tiedossa. Kaikki paluumuuttajat olivat muuttaneet Suomeen joko omien vanhempiensa kanssa lapsuusiässä tai puolisonsa ja lapsensa kanssa aikuisiässä. Näissä perheissä perheen tuki esitettiin vahvana, sillä kaikki perheenjäsenet olivat samassa tilanteessa ja pystyivät antamaan toisilleen vertaistukea, minkä koettiin vahvistavan sekä perhesuhteita että arjen kansalaisuutta.

Tulosten pohjalta käy ilmi, että paitsi yksilölliset tekijät ja elämäntilanteet, myös viralliset muuttoperusteet vaikuttavat arjen kansalaisuuden rakentamiseen. Perheessä eläminen on erityinen tilanne, sillä se tuottaa sidoksia, vastuita, tukea ja valtasuhteita. Vanhempien kertomana lapsen toimijuus on Suomessa laaja, sillä lapsi otetaan peruspalveluissa huomioon yksilönä, eikä ensisijaisesti perheensä osana. Lasten identifikaatio vaihteli perheittäin, mutta erityisesti suomalais-venäläisissä perheissä puhutaan ”suomalaistuneista” lapsista, jotka ovat syntyneet Suomessa, puhuvat äidinkielenään suomen kieltä, heillä on pääosin valtaväestöön kuuluvia ystäviä ja he identifioituvat Suomeen. Osaltaan tämä johtui siitä, että vanhemmat puhuivat kotona suomen kieltä ja lapset elivät suomenkielisessä ympäristössä. Tulkitsen, että vanhempien kohdalla vastuu lapsista luo painetta arjen kansalaisuuden rakentamiselle erityisesti siksi, että kaikki haastateltavat kertovat olevansa vastuussa lapsistaan, haluavansa tukea ja suojella heitä sekä auttaa heitä tulemaan täysvaltaisiksi suomalaisen yhteiskunnan jäseniksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että myös vanhempien täytyy tavoitella jäsenyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa voidakseen tukea lapsiaan siinä.

Kaikkien perheiden elämä oli jossain määrin transnationaalista, ja suurin osa heistä ylläpiti suhteita Venäjällä tai muissa maissa asuviin sukulaisiin, mutta nämä suhteet esitetään toissijaisina, sillä arjen eläminen Suomessa on selkeästi haastateltavien puheen keskiössä. Transnationaalit suhteet eivät tässä tutkimuksessa tarkoita valtiottomuutta, vaan Suomi kansallisvaltiona muodosti haastateltaville institutionaalisen kehyksen ja puitteet yhteiskunnalliselle jäsenyydelle. Useat vanhemmat kertovat kokeneensa Venäjällä asuessaan yhteiskunnallista epävakautta ja korostivat muutossa lasten parasta, sillä Suomen nähdään tarjoavan sosiaalista ja fyysistä turvaa sekä parempia opiskelumahdollisuuksia lapsille. Osa alaikäisistä muuttaneista kertookin vastustaneensa muuttoa, mutta vanhempien tehneen

päätöksen muutosta lasten vastustuksesta huolimatta.

Maahan muuttaneiden lasten sopeutumisesta on käytetty käsitettä kaksikulttuurinen sopeutuminen, kun lapset joutuvat luomaan suhteensa kahteen paikkaan ja kulttuuriin samanaikaisesti (Foner 2009). Myös haastateltujen perheiden lapset rakensivat omaa suhdettaan kahteen paikkaan samanaikaisesti, mikä näkyi kieli- ja ystävävalinnoissa. Suurimmassa osassa perheitä lapsen ystävyystyminen valtaväestöön kuuluvien lasten kanssa esitetään ensisijaisena. Lisäksi vanhemmat, erityisesti naiset, tuovat aiempien tutkimusten tavoin (esim. Siim 2007, 223–239) esiin, että vanhempien elämä on osittain lasten kautta suodattunutta, mikä näkyy siten, että lasten viihtyvyys Suomessa vahvistaa myös vanhempien kiinnittymistä. Tulkitseen Suomeen kiinnittymisen korostamisen liittyvän siihen, että tutkimukseen osallistuneet perheet ovat lapsiperheitä. Haastateltavat esittävät pysyvyyden ja selkeän kiinnittymisen tiettyyn paikkaan lapsen edun mukaisena, jotta lapset tuntisivat itsensä yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Tutkimustulokset ohjaavatkin tulkintaan, että tietty ryhmäjäsentyys, joka on tässä tapauksessa venäläistaustaisten ryhmä, voi rajoittaa yksilöitä siten, että voidakseen kuulua Suomeen venäläistaustaisuutta on ainakin osittain häivyttävä.

Maahan muuttaneiden kuulumisen kokemukset perustuvat usein mukaan ottamisen ja olossulkemisen kokemuksiin (esim. Anthias 2009). Myös tässä tutkimuksessa käy ilmi, että pitkäaikainen sosiaalisten verkostojen puuttuminen, kielitaidon puute, rasmin kokemukset sekä alentuneen sosiaalisen statuksen kapeuttama toimintakyky ovat luoneet osalle haastateltaville kuulumattomuuden tunteita. Kuitenkin ainoastaan muutama haastateltava puhuu paluusta Venäjälle teoreettisena mahdollisuutena, sillä useimmat haastateltavat näkevät lastensa tulevaisuuden parempana Suomessa. Muutamat haastateltavat kertovat, että he kokevat kummassakin maassa itsensä vieraaksi, koska he eivät ole asettuneet Suomeen eikä heitä pidetä tasa-arvoisina yhteiskunnan jäseninä, mutta samanaikaisesti myös Venäjällä heihin suhtaudutaan vieraina, sillä he ovat jo pitkään asuneet Suomessa. Kuulumattomuuden kokemukset kuvataan hyvin negatiivisessa valossa, koska ne tuottavat yksinäisyyttä (myös Mähönen ym. 2011; Jasiskaja-Lahti 2012).

Haastateltavat puhuvat *kodin luomisesta* Suomeen jonkinlaisena arjen kansalaisuuden rakentamisen päätösvaiheena, jota luonnehtii pysyvyys välitilan vastakohtana. Pysyvyyden saavuttamisessa keskeisellä sijalla on kokemus siitä, että ”tietää kuka on” ja ”kaikki perheenjäsenet ovat löytäneet paikkansa”. Näin tulkittuna kodin voi ymmärtää paitsi fyysiseksi tilaksi, myös identiteetin symboliksi (Huttunen 2002, 104–107). Haastateltavien mukaan ihminen tuntee olevansa kotona silloin, kun hänen arkensa toimii odotusten mukaisesti ja elämä tuntuu turvalliselta ja hallitulta (myös Douglas 1991). Kun tuntee olevansa kotona, pystyy toimimaan ilman ulkopuolista tukea, on tietoinen palveluista ja pystyy hoitamaan asiansa itsenäisesti. Lisäksi ”maahanmuuttajuus” siirtyy taustalle, kotoutumiseen liittyvät asiat eivät ole enää ajankohtaisia ja identiteettiä määrittelevät ensisijaisesti muut tekijät. ”Maahanmuuttajuus” näyttäytyykin negatiivisena kategoriana, johon suomen kieltä osaavat, koulutetut ja työssä käyvät maahan muuttaneet eivät enää kuulu.

Perhesuhteet voivat luoda kodin tuntua, mutta samanaikaisesti lähtömaahan jääneet ihmissuhteet voivat tuottaa jännitteitä ja ikävää (Phillipp & Ho 2010, 83). Osalla perheistä oli läheiset suhteet isovanhempiin, ja erityisesti lähellä rajaa asuvat sukulaiset osallistuivat perheiden arkeen tiivisti esimerkiksi lastenhoitoavun muodossa. Perheen tuki nousee tässä tutkimuksissa tärkeäksi aiempien tutkimusten

tavoin erityisesti siksi, että tunnustus yhteiskunnan taholta joutuu kyseenalaiseksi muuton jälkeen, ja perhe voi olla ainoa taho, jolta on mahdollista saada emotionaalista tukea. Erityisesti Suomessa asuva perhe edustikin monille haastateltaville jatkuvuutta, sillä perhesuhteita ei ole tarvinnut järjestää uudelleen muuton jälkeen (myös Peltola 2014, 127; Huttunen 2002, 99–100). Maahanmuutto on myös yhdistänyt perheenjäseniä ja vahvistanut perhesuhteita yhteisten kokemusten myötä (myös Peltola 2014, 125). Osa haastateltavista esittää kodin luomisen tietoisena ratkaisuna perheen parasta ajatellen, vaikka vanhempien omat uramahdollisuudet olisivat voineet olla Venäjällä paremmat (myös Nowicka 2007, 77). Haastateltujen perheiden kohdalla Suomeen luotu koti ei ole aina ollut suojan antaja ja emotionaalisen yhteenkuuluvuuden paikka, sillä osa vanhemmista on käynyt läpi avio-ongelmia sekä avioeroja, ja osassa perheistä on ollut henkistä tai fyysistä väkivaltaa. Tällöin ajatus kodista turvan ja hoivan antajana ei ole toteutunut. Vaikeissakin tilanteissa apua on kuitenkin lopulta saatu peruspalveluiden kautta, ja väkivaltaa kokeneilla on ollut mahdollisuus alkaa luoda myös uutta kotia ja rakentaa kuulumistaan joillakin muilla tavoilla kuin avioliiton kautta, esimerkiksi koulutuksen, työllistymisen ja uusien sosiaalisten suhteiden avulla.

Haastateltavat tarkastelevat kuulumistaan sekä toimintana että kokemukse-
na. Kuuluminen vaikuttaakin muodostuvan siitä, että kokee itsensä kompeten-
tiksi suomalaisen yhteiskunnan jäseneksi. Lisäksi paikalliset sosiaaliset suhteet
ja luottamus sosiaalisen verkoston tukeen luovat kuulumisen kokemuksia (myös
Kara 2016, 195). Ensisijaista on kuitenkin ”maahanmuuttajuuden” siirtyminen
taustalle, jolloin yksilöllä ei ole kokemusta jatkuvasta vieraudesta Suomessa. Kun
haastateltavat kuvaavat muuton jälkeistä elämänvaihetta eräänlaisena välitila-
na, niin kuuluminen ja erityisesti kodin luominen puolestaan esitetään stabiilina
elämänvaiheena, joka ei vaadi enää jokapäiväisiä ponnisteluita. Haastateltavien
kertomuksissa koti näyttyy paikallisuuden materiaalisena ja fyysisesti elettyinä
kokemuksena, ei niinkään myyttisenä ja kuviteltuna kaukaisissa muistoissa elävänä
paikkana (esim. Brah 1996, 4). Maahanmuuttotutkimuksessa kotia on perinteisesti
lähestytty niin kutsuttuna synnyinkotina, joka sijaitsee maahan muuttaneen
lähtömaassa. Ihmisten laaja liikkuvuus on kuitenkin kyseenalaistanut käsityksen
kodista läpi elämän säilyvänä yhtenä staattisena paikkana (Ahmed ym. 2003). Eri-
tyisesti lapsiperheille kodin pysyvyys vaikuttaa kuitenkin olevan tärkeää, sillä sen
esitetään luovan parhaat kasvuolosuhteet lapsille sekä heidän yhteiskunnalliselle
jäsenydelleen Suomessa.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuksessani olen tarkastellut venäläistaustaisten perheiden kertomuksia arjen kansalaisuuden rakentamisen prosesseista, sisällöistä ja kontekstista. Haastateltavat ovat tuottaneet omia kertomuksiaan arjen kansalaisuuden rakentamisesta sekä peruspalvelukokemuksistaan, ja olen tutkijana asettanut heidän tarinansa laajempaan teoreettiseen kehykseen sekä maahanmuuttotutkimuksen kontekstiin omassa analyysissäni. Tutkimukseni yksi keskeisimpiä päämääriä on ollut tarkastella niitä tapoja, joilla venäläistaustaiset perheet itse merkityksellistävät peruspalveluiden käyttöä. Olen määritellyt arjen kansalaisuuden suomalaisen yhteiskunnan jäsenyydeksi ja tarkastelut sen rakentamista Listerin ja kumppaneiden (2007, 168) tavoin neuvotteluna. Neuvottelun käsitteellä korostan sitä, että arjen kansalaisuuden rakentaminen on sosiaalisissa suhteissa muodostuvaa ja vuorovaikutteista ja sitä kehystävät erilaiset rakenteet. Tällöin se rakentuu erilaisissa luomisen, vastustamisen ja kamppailun prosesseissa.

Yhteenvedon osan tavoitteena on ollut vastata kahteen tutkimuskysymykseen, joista ensimmäinen oli: *Miten haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuuttaan?*

Tutkimustulosten perusteella tulkitsen, että haastateltavat rakentavat arjen kansalaisuutta kolmen osa-alueen kautta, joita ovat *autonomia*, *tunnustus* sekä *kuuluminen*. Arjen kansalainen rakentuu *autonomiseksi* subjektiksi, joka on vapaa tekemään valintoja omaan tahtoonsa perustuen eikä ainoastaan ole velvollinen vastaanottamaan sitä, mitä hänelle on peruspalveluiden kautta tarjolla. Suomen kielen oppiminen sekä työllistyminen ja toimeentuloturvaetuuksista irrottautuminen ovat tärkeimmät autonomian saavuttamisen instrumentit. *Tunnustuksen* merkitys tulee ilmi siinä, miten haastateltavat kuvaavat omaa arjen kansalaisuuttaan yhteiskunnallisia diskursseja ja kulttuurisia odotuksia vasten, samalla sekä myötäillen että haastaen heihin kohdistettuja leimoja ja korostaen omaa aktiivisuuttaan. Keskeistä arjen kansalaisuudessa ei ole ainoastaan valtion ja yksilön suhde, vaan myös yksilöiden keskinäiset suhteet, jotka ilmenevät valtaväestön ja maahan muuttaneiden välisissä arjen kohtaamisissa. *Kuuluminen* suomalaiseen yhteiskuntaan ilmenee kiinnittymisenä Suomeen ja kodin luomisenä kuvaten sisäänkäyntiä yhteiskunnan eri osa-alueille. Tällöin arki tuntuu rauhalliselta, ja vieraus sekä kotoutumisen vaatimukset eivät ole enää identiteettiä vahvasti määrittäviä tekijöitä. Kuulumisen korostuminen ei tarkoita sitä, että perheet olisivat sidoksissa ainoastaan yhteen paikkaan, vaan että pysyvyys on lapsiperheille tärkeää.

Arjen kansalaisuuden rakentamiselle on vaikeaa löytää konkreettista alkutai loppupistettä, eikä sitä voi hakea virallisen kansalaisuuden tapaan (myös Vuori 2015, 395). Kodin luominen kuvataan kuitenkin jonkinlaisena päätösvaiheena, ja pidempään asuneet haastateltavat puhuvat siitä, että Suomessa asutun ajan myötä ”maahanmuuttajuus”, jota kuvataan keskeneräisyytenä, siirtyy taustalle eikä ole enää heitä vahvasti määrittävä tekijä. Arjen kansalaisuuden eri osa-alueet eivät välttämättä ole peräkkäisiä, hierakkisia tai erillisiä osa-alueita, vaan ne voivat rakentua joko suhteessa toisiinsa tai erillään ja eritahtisesti. Arjen kansalaisuuden sisällöt näyttäytyvät myös kansalaisuuden ehtoina, jotka on täytettävä pystyäkseen toimimaan suomalaisen yhteiskunnan jäsenenä. Aina ehtojen täyttäminen ei kuitenkaan riitä, vaan henkilö voi tulla ulossuljetuksi ja kokea rasismia, vaikka hän toimisi kulttuuristen odotusten mukaisesti.

Miesten ja naisten arjen kansalaisuus näyttättyy erilaisena, sillä naisilla oli vähemmän mahdollisuuksia saada tietoa omista oikeuksistaan sekä peruspalveluista, ja osa oli myös taloudellisesti riippuvainen puolisostaan hoitovapaan ja heikoman kielitaitonsa vuoksi. Lisäksi peruspalveluissa suomalais-venäläisten perheiden asiointi toteutui paremmin suomea puhuvan miehen kautta, minkä seurauksena naisen oli vaikeaa tuoda omia näkökulmiaan esille ja ymmärtää tapaamisissa käsitellyjä aiheita. Erityisesti yksin muuttaneet nuoret kokivat rasismia ja yksinäisyyttä ja jäivät peruspalveluiden ulkopuolelle, mikä vaikeutti heidän arjen kansalaisuuden rakentamista.

Toinen yhteenvedon osan tutkimuskysymys oli: *Millaisina peruspalvelut näyttättyvät haastateltavien kertomana ja millaisia reunaehtoja haastateltavat esittävät peruspalveluiden luovan kansalaisuutensa rakentamiselle?*

Peruspalvelut näyttättyvät tutkimustulosten mukaan monitasoisina siten, että ideologisella tasolla haastateltavilla on vahva luottamus hyvinvointivaltioon sosiaaliseen turvallisuuden, resurssien uudelleenjaon ja ihmisoikeuksien takaajana. Samanaikaisesti tulee esiin, että hyvinvointivaltio luo riippuvuutta peruspalveluista. Tämä voi olla myönteistä, jolloin palvelut ovat mahdollistajia, mutta myös kielteistä, jolloin riippuvuus on pitkäaikaista ja autonomia rajoitettavaa. Institutionaalisten käytäntöjen tasolla peruspalvelut näyttättyvät pirstaleisina ja vaikeasti saavutettavina. Epäselvä palvelutieto, palveluiden vaikea saavutettavuus ja käytettävyyden vaikeuttavat suuresti arjen kansalaisuuden rakentamista. Edellä mainitut haasteet viivästyttivät esimerkiksi vanhempien kielikursseille pääsyä ja tutkintojen rinnastamista sekä lasten päiväkotipaikkojen saamista ja suomen kielen oppimista. Vuorovaikutustaso peruspalveluiden työntekijöiden kanssa nousee merkitykselliseksi, sillä myönteiset kokemukset tuottavat sekä käytännön tukea että tunnustusta. Kielteiset kokemukset taas vaikuttavat vahvasti siihen, miten peruspalveluihin suhtaudutaan jatkossa.

Tutkimustuloksista käy ilmi, että peruspalvelut eivät tue riittävästi haastateltavien arjen kansalaisuuden rakentamista niiden vaikean saavutettavuuden ja käytettävyyden vuoksi. Lisäksi nykyisessä integraatiopolitiikassa maahan muuttaneita lähestytään kotouttamistoimenpiteiden kohteina (myös Keinänen & Mäkeläinen 2009, 201–202), ja heidän oletetaan integroituvan erityisesti työn kautta. Tällöin heidät nähdään yksipuolisesti Suomen työmarkkinoille muokattavana resurssina, mutta samalla ei kuitenkaan oteta huomioon heidän aiempaa osaamistaan. Keskeiseksi kysymykseksi nouseekin, tulisiko maahan muuttaneiden yhteiskunnan jäsenyyttä helpottaa valtaväestön ehdoilla vai pyrkiä kokonaan jäsenyyden perustan uudelleenmuotoiluun, jotta maahan muuttaneet pääsisivät mukaan ehtojen määrittelyyn. Jaan Sotkasiiran (2018, 31) näkemyksen siitä, että kotoutumisen tavoitteita, keinoja ja resursseja käsittelevä puhe kaipaa rinnalleen myös pohdintaa, joka lähtee maahan muuttaneiden omista näkemyksistä ja tavoitteista.

Tutkimuksen rajaamista yhteen maahan muuttaneiden ryhmään on kritisoitu siitä, että se sivuuttaa muut yhteiskunnallisesti tuotetut erot, ja että ryhmäperusteisilla tutkimusasetelmilla vahvistetaan ryhmien erillisyyttä ja erilaisuutta (esim. Haikkola 2014, 88). Yksi tutkimukseni lähtökohta oli lähestyä kriittisesti Suomessa vallalla olevia kulttuurieroja korostavaa näkökulmaa. Tutkimukseni tulokset tukevatkin tutkimuksen alussa esittämäni epäilystä kulttuuristen selitysten kaikkivoipaisuudesta, sillä tutkimuksessa tuli esille haastateltujen perheiden heterogeenisyys. Peruspalveluiden käyttöön vaikuttavat muun muassa yksilölliset

sekä muuttoperusteisiin liittyvät tekijät, palveluiden rakenteet ja perheiden kokema rasismi.

Lisäksi haastateltavat toivat esille paljon samoja peruspalveluiden käytön haasteita, joita on esitetty aiemmissa valtaväestön palveluiden käyttöä koskevissa tutkimuksissa. Näitä haasteita ovat palveluiden pirstaloituneisuus sekä palvelusta toiseen pompottelu (esim. Metteri 2012; Laitinen & Kempainen 2010, 149–150), byrokraattinen kohtelu (esim. Kuhmonen 1997), ammattikielen vaikea ymmärrettävyys (esim. Pohjola 2010, 42) sekä välttämättömyys nojata läheisten tukeen asioidessaan peruspalveluissa (esim. Zechner 2007, 158). Tällöin peruspalveluiden ongelmat näyttäytyvät enemmän rakenteellisina ja kontekstisidonnaisina kuin kulttuuritaustasta johtuvina. Kulttuurieroista voi toki olla myös oikeutettua puhua joissain tilanteissa, mutta samanaikaisesti tulisi tuoda esille, mitä kulttuurilla kussakin tilanteessa tarkoitetaan: onko kyse esimerkiksi arvoista, lähtö- ja tulomaan lainsäädännöllisistä ja palvelujärjestelmien eroista, sukupuolten ja sukupolvien välisistä kysymyksistä vai arjen käytännöistä.

Tutkimukseni aikana olen usein kohdannut kysymyksen siitä, mitä tutkimuksessani on niin sanotusti venäläis erityistä. Haastateltavien venäläistaustaisuus nousi siinä mielessä merkitykselliseksi, että sen avulla tulivat esille eriarvoisuutta luovat rakenteet, jotka liittyivät haastateltavien kokemaan historiallisesti sidottuun rasismiin sekä siihen, että peruspalveluissa työntekijät saattoivat kohdata peruspalveluiden käyttäjiä kulttuurinsa edustajina. Myös tutkintojen rinnastamisen vaikeus kuului näihin kysymyksiin. Suomen ja Venäjän palvelujärjestelmien erilaisuus tuli esille palveluiden käyttöön liittyvänä tekijänä, mutta siten, että peruspalveluiden käyttöä vaikeuttivat suomalaisen palvelujärjestelmän vieraus ja peruspalveluiden vaikea saavutettavuus, eivät niinkään palvelujärjestelmien väliset erot, jotka olisi mielletty kulttuurisiksi. Maahanmuuttoerityisyys liittyi tutkimuksessani siihen, että yhteiskunnan jäsenyys tuli kyseenalaiseksi muuton myötä, ja haastateltavat joutuivat rakentamaan arjen kansalaisuuttaan uudelleen.

Tutkimukseni tuo oman kontribuutionsa sosiaalityön tutkimuksen kentälle usealla eri tavalla. Ensinnäkin arjen kansalaisuuden viitekehystä ei ole parhaan tietoni mukaan aiemmin sovellettu sosiaalityön empiirisessä tutkimuksessa. Arjen kansalaisuus osoittautui kuitenkin käyttökelpoiseksi käsitteeksi, sillä se nivoo yhteen erilaiset arjen prosessit, kuten tässä tutkimuksessa maahan muuttaneiden oman toiminnan sekä kohtaamiset peruspalveluiden ja valtaväestön kanssa. Lisäksi käsite toimi ikään kuin siltana yksityisen ja julkisen sfäärin välillä, sillä sen avulla oli mahdollista tuoda esille se, miten viralliset sosiaaliset oikeudet sekä yhteiskunnalliset diskurssit vaikuttavat perheiden arjessa. Arjen kansalaisuus on erityisen sopiva sosiaalityön tutkimukseen, sillä se ei ole ulossulkeva ja se mahdollistaa kansalaisuuden tarkastelun monimuotoisena ja kontekstisidonnaisena toisin kuin muodolliseen statukseen perustuva kansalaisuus (esim. Lister 2007, 50). Arjen kansalaisuuden käsitteen käyttö voidaan näin tulkita poliittisena kannanottona normatiivista ja ulossulkevaa kansalaisuusstatusta, integraation vaatimusta ja kulttuuristamista vastaan (myös Wood 2014, 217).

Johdannossa paikansin tutkimukseni kriittisen sosiaalityön kentälle (esim. Fook 2002). Valittu lähestymistapa näkyy myös tutkimustulosten kautta. Olen tehnyt näkyväksi sekä mukaan ottamisen että ulossulkemisen käytäntöjä, joita luodaan sosiaalisissa suhteissa, peruspalveluissa ja yhteiskunnallisten diskurssien kautta. Lisäksi olen tuonut esille, millä tavoin tuotetaan eroja valtaväestön ja maahan muuttaneiden välille, miten maahan muuttaneet käyvät neuvotteluja näistä eroista ja miten yksilölliset elämäntilanteet sekä erilaiset muuttosyyt vaikuttavat

perheenjäsenten mahdollisuuksiin päästä suomalaisen yhteiskunnan jäseneksi. Tutkimustulosten kautta käy myös ilmi, miten peruspalvelut toimivat porttina sosiaaliin oikeuksiin joko tukien tai estäen niiden toteutumista.

Arjen kansalaisuuden käsite avaa kiinnostavan näkökulman maahan muuttaneiden kokemusten tarkasteluun vastaanottavassa yhteiskunnassa. Vaikka tunnistamani ja nimeämäni arjen kansalaisuuden osa-alueet ovat osittain aika lähellä perinteistä integraatiotutkimusta, arjen kansalaisuus tuo tarkemmin esiin yksilöiden ja perheiden oman toimijuuden sekä tuottaa kriittisiä näkökulmia maahan muuttaneisiin kohdistuvaa normatiivista integraation odotusta kohtaan. Integraatiolle määritellyt hallinnolliset tavoitteet eivät tutkimustulosten mukaan ole ristiriidassa haastateltavien henkilökohtaisten tavoitteiden kanssa, mutta rakenteelliset kysymykset, kuten rasismi, peruspalveluiden vaikea saavutettavuus ja uudelleen koulutuksen painotus, vaikeuttavat integraatiotavoitteiden saavuttamista. Jaan Nordbergin ja Wreden (2015) näkemyksen siitä, että maahanmuuttotutkimuksen fokus tulisi siirtää pelkästään maahan muuttaneiden ja heidän taustakulttuureidensa tarkastelusta kansalaisuuden rakentamisen kysymyksiin. Tämä mahdollistaisi yhteiskunnan rakenteiden, suhteiden valtaväestöön sekä maahan muuttaneiden toimintaa kehystävien julkisten ja hallinnollisten representaatioiden huomioimisen.

Tässä tutkimuksessa olen käsitteellistänyt palveluiden käyttöön liittyviä kysymyksiä kokonaisvaltaisemmin kuin keskittymällä ainoastaan peruspalveluiden työntekijöiden ja palveluiden käyttäjien suhteisiin. Tarkastelen haastateltavien kokemuksia ideologian, instituutionaalisten käytäntöjen sekä vuorovaikutuksen tasoilla, sillä peruspalvelutyötä koskevia päätöksiä tehdään näillä kaikilla tasoilla. Toki aiemmissa tutkimuksissa on huomioitu se, että nämä eri tasot ovat olemassa, mutta niitä on harvemmin tarkasteltu empiirisen aineiston valossa. Tutkimuksessani olen yhdistänyt maahanmuuttotutkimuksen ja peruspalveluihin kohdistuvan tutkimuksen näkökulmat, ja olen tarkastellut sekä peruspalveluiden toimintaa että sellaisia elämäntilanteita, joita olisi hyvä ottaa peruspalveluissa ja sosiaalityössä huomioon. Nostin esille universalismin haasteet maahan muuttaneiden kohtaamisessa ja pohdin, miten palveluiden käyttäjien erilaiset lähtökohdat olisi mahdollista ottaa huomioon. Erillisten palveluiden luominen ei ole nähdäkseni tarkoituksenmukaista, sillä se voisi syventää jakolinjoja valtaväestön ja maahan muuttaneiden välillä. Lisäksi erillispalvelut eivät ole enää edes mahdollisia, sillä maahan muuttaneet käyttävät kaikkia peruspalveluita (myös Buchert 2015).

Tutkimuksella on seurauksensa paitsi siinä esitettyjen tutkimustulosten kautta, myös siinä mielessä, että osa näkökulmista jää pois. Vaikka tässä tutkimuksessa valitut näkökulmat ovat relevantteja ja perusteltuja, on selvää, etteivät ne kerro kaikkea tutkituista ilmiöistä. Haastatteluja ei alun perin toteutettu erityisesti arjen kansalaisuuden näkökulmasta, mikä asettaa omat rajoituksensa arjen kansalaisuuden perusteelliselle erittelylle. Lisäksi erilaiset lähestymistavat eri artikkeleissa sekä mahdollistivat tutkimusaiheen monipuolisen tarkastelun että estivät mahdollisuuden syventyä juuri arjen kansalaisuuteen tarkemmin. Tutkimuksessani vanhempien puheenvuorot saivat pääpainon, mutta jatkossa enemmän huomiota pitäisi suunnata paitsi lasten ja nuorten kokemuksiin, myös siihen, millä tavalla ylitajaiset suhteet ovat yhteydessä peruspalveluiden käyttöön ja arjen kansalaisuuden rakentamiseen. Lisäksi sukupuolen sekä perhesuhteiden vaikutus arjen kansalaisuuden rakentamiseen vaatisivat tarkemman analyysin. Kaikkiaan arjen kansalaisuus on monipuolinen käsite, joka mahdollistaa

tarkastelun viemisen sekä lähemmäksi arjen rutiinien tutkimusta että siihen, miten virallinen kansalaisuusstatus ja yhteiskunnalliset diskurssit kehystävät ihmisten arkea. Arjen kansalaisuus -käsitteen suurin vahvuus onkin sen tuoma mahdollisuus tarkastella yhteiskunnallista jäsenyyden paikallisesti määrittyneitä sisältöjä ja ehtoja eri näkökulmista ja eri konteksteissa.

LÄHTEET

- Aarnitaival, Saraleena (2012) Maahanmuuttajanaiset työelämätietoa etsimässä. Tutkimus kotoutumisen tietokäytännöistä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ahmed, Sara, Castañeda, Claudia, Fortier, Anne-Marie & Sheller, Mimi (2003) *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*. New York: Berg.
- Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge.
- Alasuutari, Pertti (2001) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alitolppa-Niittamo, Anne (2004) *The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: Väestöliitto.
- Alitolppa-Niittamo, Anne (2003) Liminaalista jäsenyyteen. Somalinkielisten nuorten siirtymien haasteita. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 17–32.
- Anderson, Bridget (2015) Kumppaneita vai kilpailijoita? Maahanmuuton vaikutusten uudelleenarviointia, *Janus* 23 (1), 83–92.
- Anderson, Malcolm (1997) *Frontiers. Territory and State Formation in the Modern World*. Cambridge: Polity Press and Malden, Blackwell Publishers Inc.
- Andreouli, Eleni, Kadianaki, Irini & Xenitidou, Maria (2017) *Citizenship and Social Psychology. Analysis of Construction of Greek Citizenship*. Teoksessa Caroline Howarth & Eleni Andreouli (toim.) *The Social Psychology of Everyday Politics*. New York: Routledge, 87–101.
- Andreouli, Eleni & Howarth, Caroline (2013) National Identity, Citizenship and Immigration: Putting Identity in Context. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 43 (3), 361–382.
- Anis, Merja (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47. Helsinki: Väestöliitto.
- Anthias, Floya (2009) Thinking through the Lens of Translocational Positionality: an Intersectionality Frame for Understanding Identity and Belonging. *Translocations: Migration and Social Change* 1 (4), 5–20.
- Antikainen, Maire (2010) *Matkalla suomalaiseksi ja hoiva-alan ammattilaiseksi? Venäläis- ja virolaistaustaisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kulumista rakentamassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Banting, Keith & Kymlicka, Will (2006) *Multiculturalism and the Welfare State. Recognition and Redistribution in the Contemporary Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Barnes, Rebecca, Auburn, Timothy & Lea, Susan (2004) *Citizenship in Practice*. *British Journal of Social Psychology* 43 (2), 187–206.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Brah, Avtar (1996) *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. London & New York: Routledge.
- Brewis, Kielo (2008) *Stress in the Multi-ethnic Customer Contacts of the Finnish Civil Servants: Developing Critical Pragmatic Intercultural Professionals*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Brubaker, Rogers (2013) *Etnisyys ilman ryhmiä*. Tampere: Vastapaino.

Brubaker, Rogers (2009) Ethnicity, Race and Nationalism. *The Annual Review of Sociology* 35, 21–42.

Bruner, Jerome (1987) Life as Narrative. *Social Research* 54 (1), 11–32.

Bryman, Alan (2012) *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.

Buchert, Ulla (2015) Maahanmuuttajuuden institutionaaliset kategoriat. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Buchert, Ulla & Vuorento, Mirkka (2012) Suomalaisten hyvinvointipalveluiden ammattilaisten näkemyksiä maahanmuuttajien ammatillisen ja mielenterveyskuntoutuksen haasteista ja ratkaisuksista. *Sosiaali- ja terveysturvan selosteita* 81. Helsinki: Kela.

Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism*. London & New York: Routledge.

Calhoun, Craig (2007) *Nations Matter: Citizenship, Solidarity, and the Cosmopolitan Dream*. Oxford: Routledge.

Castaneda, Anu, Rask, Shadia, Koponen, Päivikki, Suvisaari, Jaana, Koskinen, Seppo, Härkänen, Tommi, Mannila, Simo, Laitinen, Kari, Jukarainen, Pirjo & Jasinskaja-Lahti, Inga (2015) The Association between Discrimination and Psychological and Social Well-being: A Population-Based Study of Russian, Somali and Kurdish Migrants in Finland. *Psychology and Developing Societies* 27 (2), 270–292.

Castaneda, Anu, Rask, Shadia, Koponen, Päivikki, Mölsä, Mulki & Koskinen, Seppo (toim.) (2012) Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. Raportti 61. Tampere: THL.

Castles, Stephen (2007) Twenty-First-Century Migration as a Challenge to Sociology. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 3 (33), 351–371.

Cherubini, Daniela (2011) Intersectionality and the Study of Lived Citizenship: a Case Study on Migrant Women's Experiences in Andalusia. *Graduate Journal of Social Science* 8 (2), 114–134.

Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.

Commaille, Jacques (2000) The Role of the Family in Establishing the Social and Political Link: The Double Demaliation. Teoksessa Henry Cavanna (toim.) *The New Citizenship of the Family: Comparative Perspectives*. Aldershot: Ashgate, 202–215.

Condor, Susan (2011) Towards a Social Psychology of Citizenship? Introduction to the Special Issue. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 21 (3), 193–201.

Davydova, Olga (2012) Venäjän lännestä Suomen Itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastuneet työmarkkinat. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 72–100.

Davydova, Olga (2009) Suomalaisena, venäläisenä ja kolmantena: Etnisyysdiskursseja transnationaalissa tilassa. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Dominelli, Lena, Lorenz, Walter & Soydan, Haluk (2001) *Beyond Racial Divides: Ethnicities in Social Work Practice*. London & New York: Ashgate Publishing.

Douglas, Mary (1991) The Idea of a Home: a Kind of Space. *Social Research* 58 (1), 287–307.

Dunkerley, David, Hodgson, Lesley, Konopacki, Stanislaw, Spybey, Tony & Thomson, Andrew (2002) *Changing Europe. Identities, Nations and Citizens*. London & New York: Routledge.

Eastmond, Marita (2012) *Egalitarian Ambitions, Constructions of Difference: The Paradoxes of Refugee Integration in Sweden*. Teoksessa Karen Fog Olwig, Birgette Romme Larsen & Mikkel Rytter (toim.) *Migration, Family and the Welfare State. Integrating Migrants and Refugees in Skandinavia*. London: Routledge, 97–116.

Elliot, Jane (2005) *Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: Sage.

Eronen, Anne, Londén, Pia, Perälähti, Anne, Siltaniemi, Aki, Särkelä, Riitta (2007) *Sosiaalibarometri. Ajankohtainen arvio kansalaisten hyvinvoinnista, palveluista ja palvelujärjestelmän muutoksesta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Eräsaari, Risto (2002) *Avoimen asiantuntijuuden analytiikka*. Teoksessa Ilkka Pirttilä & Susan Eriksson (toim.) *Asiantuntijuuden areenat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 21–35.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Esping-Andersen, Gosta (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.

Esping-Andersen, Gosta (1990) *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

EU-MIDIS (2009) *European Union Minorities and Discrimination Survey. Main Results Report*. European Union Agency for Fundamental Rights. <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/european-union-minorities-and-discrimination-survey-main-resultsreport> Luettu 1.1.2018.

van Ewijk, Hans (2009) *Citizenship-Based Social Work*. *International Social Work* 52 (2), 167–179.

Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.

Favell, Adrian (2005) *Integration Nations. The Nations-State and Research on Immigrants in Western Europe*. Teoksessa Michael Bommers, & Ewa Morawska (toim.) *International Migration Research: Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity*. Aldershot: Ashgate, 41–67.

Featherstone, Mike (1992) *The Heroic Life and Everyday Life*. *Theory, Culture and Society* 9 (1), 159–182.

Finch, Janet (2007) *Displaying Families*. *Sociology* 41 (1), 65–81.

Foner, Nancy (toim.) (2009) *Across Generations. Immigrant Families in America*. New York: New York University Press.

Fook, Jan (2002) *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications.

Forsander, Annika (2007) *Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomeen muuton jälkeen*. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46. Helsinki: Väestöntöliitto, 312–334.

Forsander, Annika (2001) *Etnisten ryhmien kohtaaminen*. Teoksessa Annika Forsander, Elina Ekholm, Petri Hautaniemi, Abdullahi Ali, Anne Alitolppa- Niitamo, Eve Kyntäjä & Nguyen Quoc Cuong (toim.) *Monietnisyyttä, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 31–56.

Frank, Arthur (2010) *Letting Stories Breathe. A Socio-Narratology*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Gergen Kenneth (1997) *Realities and Relationships. Soundings in Social*

Construction. Cambridge: Harvard University Press.

Gibson, Stephen & Hamilton, Lorna (2011) *The Rhetorical Construction of Polity Membership: Identity, Culture and Citizenship in Young People's Discussions of Immigration in Northern England*. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 21 (3), 228–242.

Glick Schiller, Nina (2008) *Beyond Methodological Ethnicity. Local and Transnational Pathways of Immigrant Incorporation*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 2. Malmö: Malmö University.

Granfelt, Riitta (2009) *Syylisyyden sanoja*. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino, 164–176.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: SKS.

Haavisto, Camilla & Kivikuru, Ulla-Maija (2009) *Sulkevat sanat, avoimet kuvat*. Teoksessa Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta...Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino, Nuorisotutkimusverkosto, 87–96.

Haikkola, Lotta (2012) *Monipaikkainen nuoruus – Toinen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetit*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Halsaa, Beatrice, Roseneil, Sasha & Sumer, Sevil (2012) *Remaking citizenship in multicultural Europe: Women's Movements, Gender and Diversity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Hammar-Suutari, Sari (2009) *Asiakkaana erilaisuus: kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. *Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja* 147. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Harinen, Päivi (2000) *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Harré, Rom & Luk van Langenhove. (1999) *The Dynamics of Social Episodes*. Teoksessa Rom Harré & Luk van Langenhove (toim.) *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford: Blackwell Publishers, 1–13.

Harvey, David (2008) *Uusliberalismin lyhyt historia*. Tallinna: Vastapaino.

Haste, Helen (2004) *Constructing the Citizen*. *Political Psychology* 25 (3), 413–439.

Healy, Karen (2000) *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage Publications.

Held, David (1998) *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.

Helne, Tuula & Laatu, Markku (2007) *Johdanto: ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet*. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: Stakes.

Helsingin Sanomat (2016) *Suomen venäjänkieliset elävät kahden totuuden välissä*. 29.02.2016. <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1456628937249> Luettu 18.7.2016.

Helsingin Sanomat (2010) *Ulkomaalaislakiin ei tule lievennyksiä maahanmuuttajaisoäitien vuoksi* 27.10.2010. <http://www4.hs.fi/uutiskirje/kirjeet/2010-10-27/16/> Luettu 18.7.2016.

Hiitola, Johanna, Anis, Merja & Turtiainen, Kati (2018) *Johdanto*. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Tampere: Vastapaino, 6–29.

Hiitola, Johanna & Peltola, Marja (2018) *Tuotettu ja koettu toiseus viranomais-*

ten ja maahanmuuttotaustaisten vanhempien kohtaamisissa. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Tampere: Vastapaino, 124–145.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.

Honkasalo, Veronika (2003) *Voiko jäsenyyttä valita?* Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 158–189.

Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2003) *Sensitive Issues in Vulnerable Conditions: Studying Violence in Youth Residential Care*. *Young* 11 (4), 323–339.

Honneth, Axel (1995) *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.

Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura, Löytty, Olli & Rastas, Anna (2005) *Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylijäisiä suhteita*. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.

Huttunen, Laura (2004) *Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat*. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 134–154.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.

Hyvärinen Matti (2010) *Haastattelukertomuksen analyysi*. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 90–118.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi Varpu (2005) *Kerronnallinen haastattelu*. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hämeenaho, Pilvi (2014) *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentumisesta*. Tampere: THL.

Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ikonen, Teemu (2001) *Tarina ja juoni*. Teoksessa Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS.

Ikäläinen, Sinikka, Martiskainen, Taina, Törrönen, Maritta (2003) *Mangopuun juurelta kuusen katveeseen. Asiakkaana maahanmuuttajaperhe*. Vantaa: Lastensuojelun keskusliitto.

Irigaray, Luce (1996) *Sukupuolieron etiikka*. Tampere: Gaudeamus.

Isin, Engin (2017) *Performative Citizenship*. Teoksessa Ayelet Shachar, Rainer Bauböck, Irene Bloemraad Maarten Vink (toim.) *The Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 500–523.

Isin, Engin (2009) *Citizenship in Flux: The Figure of the Activist Citizen*. *Subjectivity* 29 (1), 367–388.

Isin, Engin & Turner, Bryan (2002) *Citizenship Studies: an Introduction*. Teoksessa Engin Isin & Bryan Turner. *Handbook of Citizenship Studies*. London: Sage, 1–10.

- Isin, Engin & Wood, Patricia (1999) *Citizenship and Identity*. London: Sage.
- Jaakkola, Magdaleena (2009) *Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Jasinskaja-Lahti, Inga. Mähönen, Tuuli & Ketokivi, Mikko (2012) *The Dynamics of Ethnic Discrimination, Identities and Outgroup Attitudes: A pre–post Longitudinal Study of Ethnic Migrants*. *European Journal of Social Psychology* 42 (7), 904–914.
- Jerman, Helena (2009) *Venäläiset tulivat: tutkija kohtaa median kuvan maahanmuuttajista*. Teoksessa Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Vastapaino: Tampere, 97–105.
- Johansson, Jan (2010) *Kansalaisuus ja yhteiskunnallinen yhteisö: T. H. Marshallin ja Talcott Parsonsin perintö nykyaikaiselle kansalaisuustutkimukselle*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2004) *Valtasuhteiden analysoiminen*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 75–106.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2004) *Diskurssiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17–41.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) *Pohjimmaiset asuntomarkkinat – diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Vad Jonsson, Heidi, Onasch, Elizabeth, Pellander Saara & Wicström, Mats (2013) *Introduction*. Teoksessa Heidi vad Jonsson, Elizabeth Onach, Saara Pellander & Mats Wickström (toim.) *Migrations and Welfare States: Policies, Discourses and Institutions*. Helsinki: University of Helsinki, Nordic Centre of Excellence NordWel, 11–24.
- Juhila, Kirsi (2004) *Vastapuhe ja leimattu identiteetti*. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija & Niemi, Riikka (2002) *Mihin luotamme kun luotamme hyvinvointivaltioon?* Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Keuruu: Otava, 161–180.
- Juntunen, Marko (2012) *Diasporiset hiljaisuudet: irakilaisyhteisön hiljaiset jännitteet ja viranomaistoiminta monikulttuurisessa lähiössä*. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 174–205.
- Jäppinen, Maija (2015) *Lapsikiistat*. Teoksessa Markku Kivinen & Leena Vähäkylä (toim.) *Venäjän palatseissa ja kaduilla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jäppinen, Maija, Hurtig, Johanna & Törrönen, Maritta (toim.) (2007) *Arjen polkuja ja kohtaamisia. Venäläistaustaiset maahanmuuttajat ja palvelujärjestelmä Kaakkois-Suomessa. Empathos-ehkäisevää työtä lasten ja perheiden kanssa Suomen ja Venäjän raja-alueella*. Kotka: Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Jäppinen, Maija (2007) Maahanmuuttajuus, arki ja palvelutarpeet. Teoksessa Maija Jäppinen, Johanna Hurtig ja Maritta Törrönen (toim.) Arjen polkuja ja kohtaamisia: venäläistaustaiset maahanmuuttajat ja palvelujärjestelmä Kaakkois-Suomessa. Kotka: Helsingin yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 66–112.

Jääskeläinen, Anni (2003) Intermarriage and Segmented Integration into Finnish Society: Immigrant Women from the Former Soviet Union. Yearbook of Population Research in Finland 2003. Helsinki: Väestöliitto, 33–54.

Kallinen, Kati, Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2015) Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. Tallinna: United Press Global.

Kallio, Kirsi, Häkli, Jouni & Bäcklund, Pia (2015) Lived citizenship as the locus of political agency in participatory policy. *Citizenship Studies* 19 (1), 101–119.

Kamali, Masoud (1997) Distorted Integration. Clientization of Immigrants in Sweden. *Multiethnic Papers*. Uppsala: Uppsala University, Reprocentralen HSC.

Kara, Hanna (2016) The Makings of Migrant Subjectivities. Time and Intersectionality in the Transnational Everyday Lives of Latin American Women in Barcelona. Helsinki: University of Helsinki.

Karemaa, Outi (1998) Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923. Helsinki: SKS.

Karjalainen, Vappu (2011) Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: THL, 227–248.

Katisko, Marja (2012) Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten perheiden asiakkuudesta lastensuojelussa. Teoksessa Elina Ekholm & Marja Katisko (toim.) Yhteiselo metropolissa – kokemuksia sovittelusta ja näkemyksiä lastensuojeluun. Helsinki: Diakonia-Ammattikorkeakoulu.

Katisko, Marja (2011) Kansalaisuus työyhteisön arjessa. Maahanmuuttajien kertomuksia työelämästä. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 9. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Keinänen, Taina & Mäkeläinen, Kati (2009) Aktiivinen kansalaisuus kotoutumisen edellytyksenä. Teoksessa Päivi Harinen, Veronika Honkasalo, Anne-Mari Soutto & Leenä Suurpää (toim.) Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. *Julkaisuja* 91. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, 183–204.

Kerkkänen, Heikki (2008) Kotouttaminen kulturisoivan biopolitiikan käytäntönä. *Finnish Journal on Ethnicity and Migration* 3 (1), 21–33.

Keskinen, Suvi (2014) Ylirajaiset perhesuhteet, väkivalta ja epävarmuuden tilat. *Janus* 22 (1), 19–34.

Keskinen, Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalin kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. *Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 291–320.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. *Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 7–38.

Keskinen, Suvi, Rastas, Anna & Tuori, Salla (2009) Johdanto: suomalainen maahanmuuttokeskustelu tiehaarassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta...Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta*

ja kritiikistä. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto, 7–24.

Keskinen, Suvi (2009a) 'Honour-Related Violence' and Nordic Nation-Building. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni, Diana Mulinari (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Surrey: Ashgate, 257–272.

Keskinen, Suvi (2009b) Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena. Teoksessa Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta...Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto, 33–46.

Keskitalo, Elsa (2013) Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipoliittikka Suomessa*. Tampere: THL, 45–72.

Ketola, Outi (1996) Sosiaalihuollosta sosiaaliin oikeuksiin ja sosiaalipalveluasiakkuuteen. Teoksessa Jorma Sipilä, Outi Ketola, Teppo Kröger & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Sosiaalipalveluiden Suomi*. Juva: WSOY.

Ketokivi, Kaisa & Vieno, Atte (2014) *Belonging-work: Making Bonds and Crossing Boundaries in Everyday Life*. San Fransisco: American Sociological Association.

Kivisto, Peter & Faist, Thomas (2007) *Citizenship: Discourse, Theory and Transnational Prospects*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Kokkonen, Lotta (2018) Pakolaisten sosiaalinen tuki viranomaiskohtamisissa. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Tampere: Vastapaino, 98–123.

Kokkonen, Tuomo (2016) Sosiaalinen kansalaisuus kehittyvässä yhteiskunnassa. T. H. Marshallin sosiaalisia oikeuksia korostava kansalaisuuskäsitys hyvinvointivaltiota koskevan keskustelun innoittajana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Koopmans, Ruud (2010) Trade-offs Between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (1), 1–26.

Kuhmonen, Kristiina (1997) Psykososiaalisten työyksikköjen palvelun laatu asiakkaan arvioimana. Tutkimus Kuopion kasvatus- ja perheneuvolasta, A-klinikalta ja mielenterveystoimistosta. Kuopion yliopistollisen opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 3. Kuopio: Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus.

Kujala, Antti & Danielsbacka, Mirikka (2015) *Hyvinvointivaltion loppu? Vallanpitäjät, kansa ja vastavuoroisuus*. Helsinki: Tammi.

Kuula, Arja (2006) *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (2006) Kansalaisuuden ulottuvuudet. Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 9–25.

Kuusela, Pekka (2006) Kansalaisuus, modernisaatio ja globaali aika. Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.) *Kansalaisuuden ääriviivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 26–52.

Kvale, Steinar (1996) *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Kymlicka, Will (2001) *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

Kyntäjä, Eve (2005) *Venäläisten ja virolaisten leimautumiskokemuksia*.

Teoksessa Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 137–156.

Kähkönen, Heini (2013) *Siltoja ja raja-aitoja. Venäläiskuva paikallisjournalismissa Etelä-Karjalassa*. *Media & Viestintä* 36 (3–4), 40–54.

Kärkkäinen, Katarzyna (2017) *Learning, Teaching and Integration of Adult Migrants in Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Könönen, Jukka (2011) *Palvelualan työnantajat ja joustavat ulkomaalaiset työntekijät. Maahanmuuttohallinnon merkitys prekaarin työvoiman tuottamisessa*. *Janus* 19 (1), 52–67.

Labov, William (1972) *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Labov, William & Waletzky, Joshua (2006) *Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience*. Teoksessa Paul Atkinson & Sara Delamont (toim.) *Narrative Methods*. London: Sage Publications, 1–40.

Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010) *Asiakkaan arvokas kohtaaminen*. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 138–180.

Laki asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta 1573/1993.

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.

Laki ulkomaalaislain 48 §:n muuttamisesta 57/2011.

Larja, Liisa, Wariu, Johanna, Sundbäck, Linselott, Liebkind, Karmela, Irja, Kandolin & Jasinskaja-Lahti, Inga (2012) *Discrimination in the Finnish Labour Market. An Overview and a Field Experiment on Recruitment*. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja* 16. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Latomaa, Sirkku, Pöyhönen, Sari, Suni, Minna & Tarnainen, Mirja (2013) *Kielikysymykset muuttoliikkeessä*. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalaisen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 163–183.

Lehtonen, Mikko (2009) *Olen suomalainen*. Teoksessa Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta...Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto, 109–116.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003) *Miksi erilaisuus?* Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Leitner, Helga (2008) *Local Lives, Transnational Ties, and the Meaning of Citizenship: Somali Histories and Herstories from Small Town America*. *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies* 4 (7), 44–64.

Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Levitt, Peggy & Glick Schiller, Nina (2004) *Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society*. *International Migration Review* 28 (3), 1002–1039.

Liebkind, Karmela, Mannila, Simo, Jasinskaja-Lahti, Inga, Jaakkola, Magdaleena, Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni (2004) *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

Lister, Ruth (2008) Unpacking Children's Citizenship. Teoksessa Antonella Invernizzi & Jane Williams (toim.) *Children and Citizenship*. London: Sage Publications, 24–32.

Lister, Ruth (2007) Inclusive Citizenship: Realizing the Potential. *Citizenship Studies* 11 (1), 49–61.

Lister, Ruth, Williams, Fiona, Anttonen, Anneli, Bussemaker, Jet, Gerhard, Ute, Heinen, Jacqueline, Johansson, Stina, Leira, Arnlaug, Siim, Birte, Tobio, Constanza & Gavanas, Anna (toim.) (2007) *Gendering citizenship in Western Europe. New Challenges for Citizenship Research in a Cross-National Context*. Bristol: Policy Press.

Lister, Ruth (2005) Young People Talking About Citizenship in Britain. Teoksessa Naila Kabeer (toim.) *Inclusive Citizenship: Meanings and Expressions*. London: Zed Books, 114–134.

Lister, Ruth, Smith, Noel, Middleton, Sue & Cox, Lynne (2003) Young People Talking About Citizenship: Empirical Perspectives on Theoretical Debates. *Citizenship Studies* 7 (2), 235–253.

Lister, Ruth (1998) Citizenship on the Margins: Citizenship, Social Work and Social Action. *European Journal of Social Work* 1 (1), 5–18.

Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Great Britain: Palgrave.

Luukko, Jasmin (2017) Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien ylikoulutus Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/53251> Luettu 8.3.2018.

Löyty, Olli (2004) Meistä on moneksi. Teoksessa Mikko Lehtonen, Olli Löyty & Petri Ruuska (toim.) *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino, 229–254.

Maasilta, Mari (toim.) (2012) *Maahanmuutto, media ja eduskuntavaalit*. Tampere: Tampere University Press.

Malkki, Liisa (1995) *Purity and Exile: Violence, Memory and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.

Marshall, Thomas (1950) *Citizenship and Social Class*. Cambridge: The University Press.

Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta (2010) Johdanto. Teoksessa Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Julkaisuja 106. Helsinki: SKS & Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, 9–43.

Martikainen, Tuomas (2009) Eettisiä kysymyksiä maahanmuuttotutkimuksessa. *Elore* 16 (2), 1–9.

Martikainen, Tuomas & Marja Tiilikainen (2007) *Maahanmuuttajanaiset. Käsitteet, tutkimus ja haasteet*. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.

Mason, Jennifer (2007) *Qualitative Researching*. London: Sage Publications.

Mendes, Philip (2009) Tracing the Origins of Critical Social Work Practise. Teoksessa June Allan, Linda Briskman & Bob Pease (toim.) *Critical Social Work. Theories and Practices for a Socially Just World*. Crows Nest: Allen & Unwin, 17–29.

Mervola, Markus (2005) Kurjia köyhiä ja potentiaalisia terroristeja: ”Integroitumattomat” yhteiskunnallisina vaaroina. *Kosmopolis* 35 (1), 27–42.

Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Metteri, Anna (2004) *Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.

- Misztal, Barbara (2005) The New Importance of the Relationship between Formality and Informality. *Feminist Theory* 6 (2), 173–194.
- Morse, Janice, Barrett, Michael, Mayan, Maria, Olson, Karin & Spiers, Jude (2002) Verification Strategies for Establishing Reliability and Validity in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods* 1 (2), 1–19.
- Mähönen, Tuuli & Jasinskaja-Lahti, Inga (2012) Anticipated and Perceived Intergroup Relations as Predictors of Immigrants' Identification Patterns. A Follow-Up Study. *European Psychologist* 17 (2), 120–130.
- Mähönen, Tuuli, Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela (2011) Cultural Discordance and the Polarization of Identities. *Group Processes & Intergroup relations*, 14 (4), 505–515.
- Mäkelä, Klaus (1990) Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Mäntysaari, Mikko (2016) Hyvinvointiliberalismi ja uusliberalismi sosiaalityön toimintaympäristöinä. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Joutimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroisen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus.
- Naumanen, Päivi (1990) Kansalaiskuva Suomessa. Kansalaista koskevat käsitykset opettajien ammattilehdissä 1880-luvulta 1980-luvulle. Koulutussosiologian yksikkö. Raportteja 6. Turku: Turun yliopisto.
- Nivala, Elina (2006) Kunnan kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisenä ihanteena. Teoksessa Leena Kurki & Elina Nivala (toim.) Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampere: Tampereen yliopisto, 25–71.
- Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa (2015) Street-Level Engagements: Migrated Families Encountering the Local Welfare State. *Nordic Journal of Migration Research*, 5 (2), 67–74.
- Nordberg, Camilla (2015) Invisibilised Visions. Migrant Mothers and the Reordering of Citizenship in a Nordic Welfare State Context. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 67–74.
- Nordberg, Camilla (2007) Boundaries of Citizenship. The Case of the Roma and the Finnish Nation-State. Helsinki: Helsingin yliopisto, Swedish School of Social Science.
- Nortio, Emma, Varjonen, Sirkku, Mähönen, Tuuli & Jasinskaja-Lahti, Inga (2016) Interpretative Repertoires of Multiculturalism. Challenging the Majority – Minority Juxtaposition in Supporting Multiculturalism. *Journal of Social and Political Psychology* 2, 623–645.
- Nowicka, Magdalena (2007) Mobile Locations: Construction of Home in a Group of Mobile Transnational Professionals. *Global Networks* 7 (1), 69–86.
- Nuorisolaki 1285/2016.
- Ojajarvi, Sanna & Valtonen, Sanna (2011) Karhun ja kassakoneen naapurissa: journalismin ja kansalaisten venäjät. Teoksessa Lotta Lounasmeri (toim.) Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat. Tampere: Vastapaino, 19–67.
- Olwig, Karen Fog (2011) “Integration”: Migrants and Refugees between Scandinavian Welfare Societies and Family Relations. Teoksessa Karen Fog Olwig, Birgitte Romme Larsen & Mikkel Rytter (toim.) Migration, Family and the Welfare State. Integrating Migrants and Refugees in Scandinavia. London: Routledge, 1–16.
- Onasch, Elizabeth & Weide, Marjukka (2013) Teaching Integration in France

and Finland: A Comparison of National Discourses within Civic Integration Programmes. Teoksessa Heidi vad Jonsson, Elizabeth Onasch, Saara Pellander & Mats Wickström (toim.) *Migrations and Welfare States: Policies, Discourses and Institutions*. Helsinki: Nordic Centre of Excellence Nordwel, 174–215.

Paananen Seppo (2005) *Maahanmuuttajien integrointi: vaikea ja ristiriitainen hanke*. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 173–180.

Patton, Michael (2002) *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, California: Sage.

Peltola, Marja (2014) *Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema*. Julkaisuja 147. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura.

Perttula, Juha (1996) *Ihmistieteiden tiedonmuodostus ja tutkimusetiikka*. Teoksessa Aino Palmroth & Ismo Nurmi (toim.) *Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. JYY-julkaisusarja 38. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta, 83–108.

Phillipp, Annika & Ho, Elsie (2010) *Migration, Home and Belonging: South African Migrant Women in Hamilton, New Zealand*. *New Zealand Population Review* 36, 81–101.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pietilä, Ilkka (2010) *Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskurssiivinen analyysi*. Teoksessa Johanna Ruusuvaara, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 212–241.

Plummer, Kenneth (2003) *Intimate Citizenship. Private Decisions and Public Dialogues*. Seattle: University of Washington Press.

Pohjanpää, Kirsi, Paananen, Seppo & Nieminen, Mauno (2003) *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Elinolot 1. Helsinki: Tilastokeskus.

Pohjola, Anneli (2010) *Asiakas sosiaalityön subjektina*. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.

Puuronen, Vesa (2011) *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Pyrhönen, Niko (2013) *This Welfare of Ours: Justifying Public Advocacy for Anti-immigration Politics in Finland During the Late 2000`s*. Teoksessa Heidi vad Jonsson, Elizabeth Onasch, Saara Pellander & Mats Wickström (toim.) *Migrations and Welfare States: Policies, Discourses and Institutions*. Helsinki: Nordic Centre of Excellence Nordwel, 90–137.

Päivärinne, Sirkku (2002) *Pakolaisten vastaanoton kolme vuosikymmentä*. Teoksessa Outi Lepola (toim.) *Koto-maana Suomi: kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001*. Helsinki: Työministeriö.

Raittila, Pentti (2011) *Venäjä kansalaismielipiteessä*. Teoksessa: Lounasmeri, Lotta (toim.) *Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Tampere: Vastapaino, 125–170.

Raittila, Pentti (2004) *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Rajavaara, Marketta (2009) *Sosiaalipalveluista hyvinvointipalveluihin — käsitehistorian tarkastelua*. *Janus* 17 (4), 346–351.

Ranta-Tyrkkö, Satu (2016) *Ihmisoikeudet ja sosiaalityö globaalien kriisien maailmassa*. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö,

Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Kuopio: Unipress.

Rask, Shadia, Castaneda, Anu, Härkänen, Tommi, Koponen, Päivikki, Bergbom, Barbara, Toivanen, Minna, Gould, Raija & Koskinen, Seppo (2016) Työttömistä maahanmuuttajista suuri osa on työkykyisiä ja työhaluisia. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 53 (1), 273–287.

Rastas, Anna (2007) Rasismi lasten ja nuorten arjessa. *Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere: Tampereen yliopisto, Nuorisotutkimusverkosto.

Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.

Reijerse, Arjan, Van Acker, Kaat, Vanbeselaere, Norbert, Phalet, Karen & Duriez, Bart (2013) Beyond the Ethnic-Civic Dichotomy: Cultural Citizenship as a New Way of Excluding Immigrants. *Political Psychology* 34 (4), 611–630.

Riessman, Catherine (2002) Analysis of Personal Narratives. Teoksessa Jaber Gubrium & James Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand Oaks: Sage Publications, 695–710.

Riessman, Catherine & Speedy, Jane (2007) Narrative Inquiry in the Psychotherapy Professions: a Critical Review. Teoksessa Jean Clandinin (toim.) *Handbook of Narrative Inquiry: Mapping a Methodology*. Thousand Oaks: Sage Publications, 426–456.

Robertson, Roland (1995) Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. Teoksessa Mike Featherstone, Scott Lash & Roland Robertson (toim.) *Global Modernities*. London: Sage, 25–44.

Ronkainen, Jussi (2009) Väliviivakansalaiset – Monikansalaisuus asemana ja käytäntönä. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Rose Nikolas (1999) *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rotkirch, Anna (2007) Venäläiset perheet murroksessa. Teoksessa Elina Korhonen (toim.) *Venäläiset perheet ja seksuaalisuus murroksessa*. Helsinki: Väestöliitto, 6–25.

Rotkirch, Anna (2000) *The Man Question, Loves and Lives in the Late 20th Century Russia*. Helsinki: University of Helsinki.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.

Rynkänen, Tatjana & Pöyhönen, Sari (2010) Russian-Speaking Young Immigrants in Finland: Educational and Linguistic Challenges for Integration. Teoksessa Mika Lähteenmäki & Marjatta Vanhala-Aniszewski (toim.) *Language Ideologies in Transition: Multilingualism in Russia and Finland*. Frankfurt: Peter Lang, 175–194.

Röder, Antje & Mühlau, Peter (2012) Low Expectations or Different Evaluations: What Explains Immigrants' High Levels of Trust in Host-Country Institutions? *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38 (5), 777–792.

Saarikkomäki, Elsa (2015) Perceptions of Procedural Justice Among Young People: Narratives of Fair Treatment in Young People's Stories of Police and Security Guard Interventions. *British Journal of Criminology* 55 (5), 1253–1271.

Saarinen, Aino (2007) Venäläiset maahanmuuttajat ”naisystävällisessä” Pohjolassa. Kansalaisuus ja stigmatisoitunut identiteetti. Teoksessa Tuomas Marti-

kainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46. Helsinki: Väestöliitto, 125–146.

Saastamoinen, Mikko (2010) Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja. Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 230–253.

Sainola-Rodriguez, Kirsti (2009) Transnationaalinen osaaminen. Uusi terveydenhuoltohenkilöstön osaamisvaatimus. Kuopio: Kuopion Yliopisto.

Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship: Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Saukkonen, Pasi (2013) Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.

Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.

Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008). Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Eija Sevón, & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus, 13–26.

Shotter, John (1993) Cultural Politics of Everyday Life. Buckingham: Open University Press.

Siim, Pihla (2007) Äidit ja heidän lapsensa. Perhesuhteista neuvottelua yllirajaisissa perheissä. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisuja D 46. Helsinki: Väestöliitto, 218–244.

Silverman, David (2001) Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London: Sage.

Sisäministeriö (2016) Paluumuutto ja ulkosuomalaiset. http://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/paluumuutto_ja_ulkosuomalaiset Luettu 28.5.2016.

Sotkasiira, Tiina (2018) Kotoutumista vai hyvinvointia? Metafora-analyysi syrjäseutujen kotopalveluista. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 30–52.

Soysal, Yasemin (1994) Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe. Chicago: University of Chicago Press.

Stolcke, Verena (1995) Talking Culture. New Boundaries. New Rhetorics of Exclusion in Europe. *Current Anthropology* 36 (1), 1–13.

Sutela, Hanna & Larja, Liisa (2015a) Maahanmuuton syyt. Teoksessa Tarja Nieminen, Hanna Sutela & Ulla Hannula (toim.) Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa. Helsinki: Työterveyslaitos, Kotouttamisrahasto, THL, Tilastokeskus, 15–28.

Sutela, Hanna & Larja, Liisa (2015b) Koulutusrakenne. Teoksessa Tarja Nieminen, Hanna Sutela & Ulla Hannula (toim.) Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa. Helsinki: Työterveyslaitos, Kotouttamisrahasto, THL, Tilastokeskus, 29–41.

Suurpää, Leena (2002) Erilaisuuden hierarkiat. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Säävälä, Minna (2011) Perheet muuttoliikkeessä. Perustietoa maahan muuttaneiden kohtaamiseen. Katsauksia E 41. Helsinki: Väestöliitto.

Tanttu, Jekaterina (2009) Selvitys vähemmistövaltuutetulle. Venäjänkielisenä Suomessa. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu.

Tarnanen, Mirja & Suni, Minna (2005) Maahanmuuttajien kieliympäristö ja kielitaito. Teoksessa Seppo Paananen (toim.) Maahanmuuttajien elämää

Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 9–21.

Taylor, Charles (1994) *The Politics of Recognition*. Teoksessa Amy Gutmann (toim.) *Multiculturalism Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 25–73.

Tiaynen, Tatiana (2012) Iäkkäät inkeriläisnaiset rajalla. Neuvottelua arjen kansalaisuudesta transnationaalissa tilassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 206–231.

Tilastokeskus (2018a) Kieli iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990–2016. Tietokantataulukot. <http://pxnet2.stat.fi> Luettu 13.3.2018.

Tilastokeskus (2018b) Väestö pääasiallisen toiminnan, kielen, ammattiase-
man, sukupuolen, iän ja vuoden mukaan 2000–2016. <http://pxnet2.stat.fi> Luettu 13.3.2018.

Tilastokeskus (2016) Suomen virallinen tilasto. Perheet. Kolmessa prosentissa perheistä toinen vanhempi suomenkielinen ja toinen ruotsinkielinen. http://www.stat.fi/til/perh/2016/02/perh_2016_02_2017-11-24_kat_002_fi.html Luettu 8.3.2018.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuori, Salla (2012) Kuunteleminen monikulttuurisuuden mahdollistajana. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori, Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press. 101–120.

Tuori, Salla (2009) *Postcolonial and Queer Readings of ‘Migrant Families’ in the Context of Multicultural Work*. Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni, Diana Mulinari (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Surrey: Ashgate, 155–170.

Turner, Brian (2002) *Religion and Politics: The Elementary Forms of Citizenship*. Teoksessa Engin Isin & Brian Turner (toim.) *Handbook of Citizenship Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 259–275.

Turner, Brian (2001) *The Erosion of Citizenship*. *The British Journal of Sociology*, 52 (2), 189–209.

Turner, Brian (1993a) *Preface*. Teoksessa Brian Turner (toim.) *Citizenship and Social Theory*. London: Sage Publications, viii–xi.

Turner, Brian (1993b) *Contemporary Problems in the Theory of Citizenship*. Teoksessa Brian Turner (toim.) *Citizenship and Social Theory*. London: Sage Publications, 1–18.

Turtiainen, Kati & Hiitola, Johanna (2015) *Varhaisen tuen palvelut maahanmuuttajataustaisille perheille. Ammattilaisten ja vanhempien kokemuksia*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Turtiainen, Kati (2012) *Possibilities of Trust and Recognition Between Refugees and Authorities. Resettlement as a Part of Durable Solutions of Forced Migration*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Turtiainen, Kati (2011) *Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä*. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 139–162.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2017) *Uusi kotoutumislaki vastaa maakunta-, sote- ja kasvupalvelu-uudistukseen*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. http://tem.fi/artikkeli/-/asset_publisher/uusi-kotoutumislaki-vastaa-maakunta-sote-ja-kasvupalvelu-uudistukseen Luettu 17.4.2018.

Ulkomaalaislaki 301/2004.

Urry, John (2000) *Global Flows and Global Citizenship*. Teoksessa Engin. Isin (toim.) *Democracy, Citizenship and the Global City*. London: Routledge, 62–78.

Vaarama, Marja, Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (2010) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: THL.

Valokivi, Heli (2008) *Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkajien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Varjonen, Sirkku, Nortio, Emma, Mähönen, Tuuli & Jasinskaja-Lahti, Inga (2017) *Negotiations of Immigrants' Cultural Citizenship in Discussions Among Majority Members and Immigrants in Finland*. *Qualitative Psychology* 5 (1), 85–98.

Varjonen, Sirkku (2012) *Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Varjonen, Sirkku (2007) ”Enemmän on ollut valoisia puolia”: Maahanmuutto osana elämäntarinaa. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46. Helsinki: Väestöliitto, 147–162.

Weber, Robert (1990) *Basic Content Analysis*. California: Sage Publications.

Webster, Leonard & Mertova, Patricie (2007) *Using Narrative Inquiry as a Research Method. An Introduction to Using Critical Event Narrative Analysis in Research on Learning and Teaching*. London: Routledge.

Veistilä, Minna (2016) *Muutosta hyvinvointiin. Tutkimus venäläistaustaisten lapsiperheiden sosiaalisen hyvinvoinnin rakentamisesta integraatioprosesseissa*. Sarja A. Nro 75. Kotka: Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.

Veistilä, Minna, Heino, Eveliina, Vauhkonen, Teemu & Törrönen, Maritta (2013) *Venäläistaustaisten lapsiperheiden huolen aiheet ja palvelutarpeet*. Teoksessa Eveliina Heino, Minna Veistilä, Päivi Hännikäinen, Teemu Vauhkonen & Nadezda Kärmeniemi (toim.) *Vastavuoroiset ja voimaantumista tukevat käytännöt perhetyön kehittämisessä*. Kotka: Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Veistilä, Minna (2008) *Päihteitä käyttäneet äidit, heidän lapsensa ja lastensuojelu. Kertomuksia ja reflektioita*. Julkaisuja 2. Lahti: Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso.

Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutti (2003) *Suomen venäjänkielisen väestönosan kysymyksiä 2002. Etnisten suhteiden neuvottelukunnan asettaman työryhmän raportti*. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutti.

Werbner, Pnina & Yuval-Davies, Nira (1999) *Introduction: Women and the New Discourse of Citizenship*. Teoksessa *Women, Citizenship and Difference*. London & New York: Zen Books, 1–38.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) *Mapping the Language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia University Press.

Wiberg, Matti (1991) *Mitä etiikka yhteiskuntatieteilijöille kuuluu?* Teoksessa Paavo Löppönen, Pirjo Mäkelä & Keijo Paunio (toim.) *Tiede ja etiikka*. Juva: WSOY.

Vihavainen, Timo (2013) *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Helsinki: Minerva.

Wikkan, Unni (2002) *Generous Betrayal. Politics of Culture in the New Europe*. Chicago: University of Chicago Press.

Willig, Carla (2008) *Introducing Qualitative Research in Psychology: Adventures in Theory and Method*. Maidenhead: McGraw-Hill Open University Press.

Wimmer Andreas & Glick Schiller, Nina (2006) *Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology*. *International Migration Review* 37 (3), 576–610.

Virtanen, Mervi (2002) *Miksi kotouttamislaki? Lain synty ja seuraukset*. Teoksessa Outi Lepola (toim.) *Koto-maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001*. Helsinki: Työministeriö.

Wood, Elisabeth (2014) *Researching the Everyday: Young People's Experiences and Expressions of Citizenship*. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 27 (2), 214–232.

Wortham, Stanton (2001) *Narratives in Action. A Strategy for Research and Analysis*. New York & London: Teachers College Press, Columbia University.

Wrede Sirpa (2010) *Suomalainen työelämä, globalisaatio ja vieraat työssä*. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 7–31.

Vuori, Jaana (2015) *Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena*. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (4), 395–404.

Vuori, Jaana (2012) *Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö*. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori ja Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 235–262.

Vähemmistövaltuutettu (2010) *Venäjänkielisten työllistyminen ja työ syrjintä 2010*. Porvoo: Vähemmistövaltuutettu.

YLE (2017) *Puolustusvoimat laittoi Venäjän kaksoiskansalaiset erityistarkkailuun – myös varusmiesten toimintaa on alettu rajoittaa*. Kotimaa 31.1.2017.

YLE (2009) *Hallinto-oikeus käänsi liikuntakyvyttömän Irina Antonovan maasta*. Kotimaa 6.10.2009.

Ylijoki, Oili-Helena (1998) *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio*. Tampere: Vastapaino.

Yuval-Davis, Nira (2006) *Belonging and the Politics of Belonging, Patterns of Prejudice* 40 (3), 197–214.

Yuval-Davis, Nira (1999) *“The “Multi-Layered Citizen”*, *International Feminist Journal of Politics* 1 (1), 119–136.

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender & Nation*. London: Sage Publications.

Zagar, Karmen (2015) *Suomi voidaan julistaa lapsiperheille vaaralliseksi. Representaatio ja identiteetti vuoden 2012 Suomen ja Venäjän välisen lapsikiistan uutisoinnissa Helsingin Sanomissa ja Izvestijassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Zechner, Minna (2007) *Puolisoitaan hoivaavien luottamus vanhuspalveluihin*. Teoksessa Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 139–166.